3 1761 05411627 2

163 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 163

ПРОСПЕР МЕРИМЕ

ПРИПОВЕТКЕ

PQ
2362
A57P4

Српска књижевна задруга
[Redovna izdanja]

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXIV. Бр. 163.

ПРИПОВЕТКЕ
ПРОСПЕРА МЕРИМЕА.

ПРЕВЕО С ФРАНЦУСКОГА
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ.

UNIVERSITY OF TORONTO

1922.
БЕОГРАД.
ШТАМПАРСКО ПОДУЗЕЋЕ „ЗАСТАВА“ Д. Д., НОВИ САД

584907
2.7.54

PQ
2362
A57P4

ПРЕДГОВОР.

НОВЕЛЕ ПРОСПЕРА МЕРИМЕА.

Новеле Проспера Меримеа увек су добре за читање, јер су савршене, али, у двадесетим годинама, изгледају мало суве. Тек доцније човек ужива потпуно у њиховој горкој, финој и дубокој сласти: јер оне изражавају, рекао бих, најотменије стање у коме се може одмарати било наш дух, било наша савест.

Људима досаде многе ствари у књижевности. Једнога дана они увиде огромни део сувишнога који се налази чак и у многим лепим делима, и осете одвратност. Да, сликање душевних немира и „љубавних страсти" је интересантно; али Жорж Санд је врло дуга. Да, разни типови људске животиње која живи у друштву, и њене скривене или видљиве везе са средином у којој се развија, занимљиви су за проучавање; али је Балзак врло дуг. Да, „физички свет постоји", и има комбинација речи које могу васкрснути у нашој уобразиљи одсутне предмете; али је Готје врло дуг. Да, ми смо обавијени тајном, и често је наш разум сасвим близу лудила; али Едгар По је врло дуг. Да, човечанство је у својој основи гнусно и свирепо, и природа није никад знала за правду; али је Зола врло дуг, — и врло груб. — Опширни уметници описују нам свет или људе с раскошним појединостима које су нам непотребне; јер и ми умемо да гледамо. Они нам излажу своја осећања истичући их сувише, и с отвореношћу која нас вређа; јер и ми умемо да осећамо. Нама је довољно било наговестити нам ствари, а „све то, то је литература".

Међутим, читајте кратке новеле Меримеове. Механизам страсти, суровост нагона, људски карактери,

пејзажи, невеселост ствари, ужас од необјашњеног, игре љубави и смрти, све то се налази у њима забележено кратко и сигурно, у стилу равном по простоти и уздржљивости стилу Волтерову, с нечим збијенијим, смишљенијим, оштријим. Избор значајних појединости, природност и погодност израза су дивни. То не изгледа „писано", и без замерке је. Све је јасно, директно, — и мало гордо. У време кад се француски дух изливао с велелепном неумереношћу, у време романтичне поезије и проливених романа, Мериме, као и Стендал (али с више уметничког старања), остајао је збијен и одмерен, чувао је све што је најбоље у класичној форми, — додајући томе све што је најновије у души и филозофији нашег века. Зато ће његова дела остати. Рекло би се да их њихова сувода чува. „Смрт их не нагриза". И, кад прочитавамо та дела тако хармонично чиста, нас зачуђава све што се налази у њима, и ако не изгледа да је ту; нас очарава оно тачно и прецизно превођење ствари, где ништа главно није било пропуштено, где ништа сувишно није било унето; ми развијамо њихово тајно богатство; ми примећујемо да се у овим новелама, од којих су неке биле написане пре педесет или шездесет година, налазе већ сва осећања, сви погледи на свет и сва схватања света који су изгледали после тога времена, и који изгледају и данас, најоригиналнији. Реализам, натурализам, егзотизам, песимизам, сви Меримеови списи су њима дубоко прожети. Али та разна осећања су пригушена и надјачана код њега једним другим, општијим осећањем, или боље извесним држањем које, заједно с нарочитим особинама његова стила, довршава обележје овог ретког писца: јер нам оно открива, после неупоредиве отмености уметника, крајњу отменост човека.

Треба видети како се рађа тај изврсни духовни став, и из чега је створен. Он претпоставља много вештине и разочарења, — и много уздржљивости и гордости.

Шта има у дну тих тако живих, тако брзих,

тако, по тону, немарних прича, где никад писац не изражава директно своје мишљење о људима и о стварима? Филозофија лишена свих илузија, најслободнија и најопорија мудрост.

Ту је, најпре, изражен најјаснији поглед на оно што је релативно у моралу, и на битне разлике које темпераменти, векови и земље постављају између људи.

Матео убија из пушке свога сина што је издао његова госта. Некада га је куршум ослободио од једног љубавног супарника. За Матеа је издаја злочин; убиство, не. *(Матео Фалконе.)* — Дон Жуан од Маране био је побожан, затим проводи живот само у убиствима и разврату. Једног дана, једна утвара га преплаши и преокрене, и он живи само у махнитом испаштању. Али човек има утисак да, у овим двама тако различитим стањима, морална вредност дон Жуана остаје иста: то је исто људско створење, тамо разуздано, овде ужаснуто. *(Душе из пургаториума)*.

Као последица тога, најрадикалнији детерминизам. Очигледно је да, кад наредник метне свој часовник под нос Фортунату, дете *не може* да се одупре искушењу. (*Матео Фалконе.)* — Поручник Роже је честит, благородан, храбар до лудила. Али једног дана он вара при коцки, не из очајања, не да спасе своју љубазницу од беде, него да би украо. „Кад сам преварио тога Холанђанина, мислио сам само да зарадим двадесет и пет наполеона, ништа друго. Нисам мислио на Габриелу, и ето зашто презирем самог себе". (*Партија триктрака*).

Затим, ту је изнето најтрагичније и најмрачније схватање љубави, злокобне, необјашњиве и свирепе страсти. Љубав је рођени непријатељ разума, она повлачи за собом лудило и смрт. — Огист Сен-Клер има најбистрију и најхладнију памет. Ни због чега, ради једног ситног украса са полице, он постаје љубоморан на прошлост своје љубазнице, изазива један глуп двобој и гине у њему. (*Етрурска ваза.*) Дона Тереза воли дон Жуана, који је убио

њена оца, воли га и даље у манастиру, виђа га, пристаје на отмицу и умире што није била отета, као што би умрла и да је била отета. (*Душе из пургаториума.*) — Једна античка статуа Венерина долази, ноћу, и гуши у својим тучаним наручјима једног дивног младића који јој је, из шале, био намакао на прст свој веренички прстен. (*Илска Венера*). То је само једна прича ванредно удешена да вас испуни неспокојством и ужасом; али та *Venus turbulenta,* та злочеста Венера која гуши оне које воли, то је такође, за Меримеа, прави симбол љубави, како је он обично схвата.

Капетан Леду је „добар морнар", који је, рањен у битки код Трафалгара, био отпуштен с „добрим сведоџбама". Постао је трговац с робљем. Једног дана однео је, осим своје црне робе, и трговца Таманга, који је био необазрив да дође на лађу да иште натраг своју жену Ајшу. Настаје побуна црних које је Таманго подбо, и покољ свих морнара. После чега добри црнци, који не умеју да управљају лађом, једу један другог, и последњи умиру од глади. (*Таманго.*) Немогућно је нагомилати више ужаса, нити их испричати с више хладноће и тачности, но што је то учинио Мериме у овој чудној причи животињства, мука и крви. И толико других прича у којима он изгледа да ужива у сликању, или боље рећи у мирном бележењу људске малоумности, свирепости и беде! Има више „песимизма" (пошто је та реч још у моди) у овој или оној новели Меримеовој но у свима Золиним *Ругон-Макарима.*

Али он никад не излаже то осећање, јер је то и сувише лако, и на домашају и глупацима. Он се не разнежује нити се љути и презире. Противу утваре рђавог света он има иронију, и то је доста. Иронију готово неизражену, али непрекидну и конденсовану као еликсир. Иронија *Таманга* је опорија и препеченија нѐго ли чак у најцрњим поглављима *Кандида.* С њоме се, колико знам, може поредити само иронија *Гуливера.* „... Треба бити човечан, и оставити једном црнцу бар пет стопа у дужину и

две у ширину, да се може слободно кретати, за време вожње од шест недеља и више. „Јер на крају крајева, говорио је Леду своме газди да би оправдао ову слободњачку меру, и црнци су људи као и бели.“ — „Међутим сиромаху Тамангу истекла је силна крв. Онај тумач с болећивим срцем што је синоћ спасао живот шесторици робова... рече му неколико утешних речи. Шта је могао да му каже, не знам.“ — „...Међу устаницима, једни су плакали; други, подигавши руке к небу, призивали су у помоћ своје и белачке фетише.“ Ето какав је тон.

Судбина, дакле, није ни праведна ни блага; свет није нимало добар, и неразумљив је. Али хоћемо ли ми да се вајкамо? или ћемо да декламујемо? Не; ми нећемо дати то задовољство непознатој сили која је створила све то. Вињи је писао у *Маслиновом брду:* „Ако је небо немо, слепо и глуво на јаук људских бића...

Праведник ће његову одсутност дочекати с презрењем,
И одговориће само хладним ћутањем
На вечно ћутање Божанства.“

Такво је и Меримеово држање. Али његово ћутање је препуно подсмевања. Једно од његових задовољстава је да се смеје таштини свега, и оних који не знају да је све таштина, — али да им се смеје а да они то и не слуте, и не силазећи до сатире ни до лакрдије, које су недостојне мудраца својом сувишном страшћу или сувишном неуздржаношћу. Све што он допушта себи, то је да мистификује друге, опрезно. Кад једини ви знате да сте се подсмевали, то је последња префињеност подсмевања. Тако су постале мистификације *Позоришта Кларе Газул, Гусле, Илска Венера, Локис, и. т. д.*

Друго задовољство: Мериме воли да види како се слободно развија, добра или рђава, људска животиња; и кад је она лепа, он није далеко од тога да држи да јој је све допуштено. Он воли више свега епохе и земље ватренога живота, јаких и истакнутих страсти: XVI. век, Корсику непроходних честа, разбојничку Шпанију. — И тај скептик је на-

писао најлепшу ратну причу која постоји: *Заузеће шанца.*

Могуће да има, у ведрини тога песимизма и у пажљивости с којом се он скрива, мало афектације; ко то пориче? Тај став има само у толико већу вредност. Он означава напор једне врло поносите воље и једне врло фине гордости. Држати се (као што је радио Мериме) правила најотменије учтивости, и то не верујући ни у шта апсолутно у моралу, то је један начин да се протестује противу неправедне стварности; и то је, тако исто, протест противу болне стварности, кад човек не пристаје да се вајка пред другима. Мериме се показао, спрам света и спрам праузрока, макар какав да је он, учтив, уздржан и презрив, као што је био с људима у салону. Његова сасвим негативна филозофија преобратила се у морални дендизам. То је можда њена најбитнија оригиналост.

Да ли је он много препатио кад је дошао дотле? Он нам каже, сликајући се под именом Сен-Клера: „Био је рођен с нежним и љубећим срцем; али у годинама кад се и сувише лако примају утисци који трају читавог живота, његова претерана осетљивост била му је навукла подсмевања његових другова. Био је поносит, славољубив; полагао је на мишљење других као деца. Отуда се потрудио да прикрије све видљиве знаке онога што је сматрао као срамну слабост. Постигао је свој циљ, али га је победа скупо стала. Могао је да затаји од других узбуђења своје сувише нежне душе; али, затварајући их у самога себе, учинио их је сто пута свирепијим. У отменом свету је стекао рђав глас неосетљивог и немарног човека; а, у самоћи, његова неспокојна уобразиља стварала му је у толико страшније муке што није хтео да повери ником њихову тајну."

Да ли да му верујемо? Ако му верујемо, Меримеова дела вредеће и иначе, из разлога које сам рекао, а човек ће бити заслужнији љубави. Верујмо му дакле.

Жил Леметр.

МАТЕО ФАЛКОНЕ.

Кад се изиђе из Порто-Векиа и удари на северозапад, ка унутрашњости острва, види се како се земљиште прилично брзо уздиже, и после три часа хода по кривудавим стазама, препреченим великим стенама и погдешто испресецаним јаругама, долази се на ивицу једног врло пространог макиа. Маки је постојбина корзиканских пастира и свакога који је дошао у сукоб са судом. Треба знати да корзикански тежак, да се не би мучио ђубрећи своју њиву, потпали један део шуме: ако се пламен распростре даље но што треба, ништа за то; ма шта да буде, човек је сигуран да ће сабрати добру жетву кад засеје ту земљу нагнојену пепелом дрвећа што је на њој расло. Кад се влаће пожње, — јер се слама оставља, пошто би је било мучно покупити, — из корења што је остало у земљи несагорело избију, на пролеће, врло чести изданци који, за мало година, израсту на седам осам стопа. Такав густ шибљак зове се макием. У њему има разноврсног дрвећа и жбуња, измешаног и испреплетаног како је милом Богу воља. Човек би могао да прокрчи себи пута кроза њ једино са секиром у руци, а има макиа тако честих и густих да ни сами дивљи овнови не могу у њих да се пробију.

Ако сте убили човека, идите у маки порто-векијски, и ту ћете живети безбедно, с добром пушком, пушчаним прахом и оловом; не заборавите мрку кабаницу с кукуљачом, која ће вам служити као покривач и душек. Пастири вам дају млека, сира и кестења, а нећете имати шта да зазирете од суда или од рођака покојникових, сем кад вам устреба спустити се у град, по нову џебану.

Матео Фалконе, кад сам ја био на Корзици 18. године, становао је на по миље од овог макиа. То

је био човек прилично богат за онај крај; живео је господски, то јест ништа не радећи, од прихода од својих стада, која су чобани, као какви чергари, гонили на испашу тамо-амо по планини. Кад сам га видео, на две године после догађаја који ћу да испричам, учинило ми се да му има највише педесет година. Замислите једног омаленог али крепког човека, коврчаве, као угљен црне косе, орловског носа, танких усана, крупних очију, и мрко-жута лица. Сматрали су га за особитог нишанџију, чак и у његову завичају где има толико добрих стрелаца. Тако, на прилику, Матео не би никако био дивљег овна сачмом, но би га, са сто двадесет корачаји, простро на земљу куршумом у главу или плећку, како је хтео. Ноћу га је служило оружје онако исто добро као и дању, и причали су ми за ову његову вештину у гађању, која ће се можда учинити невероватном оном ко није путовао по Корзици. На осамдесет корачаји наместили би запаљену лојаницу иза једне провидне хартије, широке колико тањир. Он би нанишанио, онда би угасили свећу, и, минут после, у најцрњој помрчини, он би опалио и пробио хартију три пут уз четири ударца.

С тако изванредном вештином, Матео Фалконе стекао је био велики глас. Говорили су за њ да је тако исто добар пријатељ као и опасан непријатељ: будући иначе услужан и милостивне руке, живео је на миру са свима у порто-векијском срезу. Али су причали за њ да је у Корту, одакле се оженио, врло смело склонио с пута једног супарника који се сматрао за толико исто опасног на мегдану колико и у ашиковању: држало се бар да га је оно Матео изненада убио из пушке баш кад се бријао пред једним огледалцетом окаченим о прозору. Кад се ствар заташкала, Матео се ожени. Његова жена Ђузепа родила му је најпре три кћери (због којих је он хтео из коже да изиђе), и најзад једног сина, коме је надео име Фортунато: то је била нада његове породице, наследник имена. Кћери су биле добро удомљене: отац им је могао да рачуна у не-

вољи на ханџаре и шешане својих зетова. Сину је било тек десет година, али се већ видело ваљано момче.

Једног јесењег дана, Матео изиђе зарана са својом женом, да обиђе једно од својих стада на једном пропланку макиа. Мали Фортунато хтео је да пође с њим, али је пропланак био и сувише далеко; у осталом, требало је да неко остане да чува кућу; отац га дакле не пусти: видећемо да ли није имао због тога да се каје.

Већ је неколико сати био ван куће, и мали Фортунато мирно се излежавао на сунцу, гледајући плаве планине и мислећи да ће, у идућу недељу, ићи на ручак у град, код свога ујака каплара[1]), кад га изненада трже из његових размишљања прасак пушке. Он се диже и окрену на ону страну ка равници одакле се чуо пуцањ. Затим припуцаше друге пушке, у неједнаким размацима, и све ближе и ближе; најзад, на стази која је водила из равнице Матеовој кући, указа се један човек, у шиљатој шубари као што је носе планинци, брадат, у дроњцима; једва се вукао наслањајући се на своју пушку. Тане га је баш било погодило у бутину.

Тај човек био је један хајдук који је, кренувши се ноћу по барут у град, запао успут у заседу корзиканских стрелаца. Пошто се јуначки бранио, успео је да одступи, живо гоњен и пушкарајући се од стене до стене. Али је био мало измакао испред војника и, због ране, није могао да се докопа макиа пре него што га стигну.

---

[1]) Каплари су били некад поглавице које су ставиле себи на чело корзиканске општине кад су се дигле на феудалне господаре. Данас се још понекад то име даје човеку који је, захваљујући свом имању, својим родбинским везама и својим штићеницима, од великог утицаја, и у неку руку као прави судија, над једном *pieve* или срезом. Корзиканци се деле, по старој навици, на пет сталежа: племићи (од којих су једни узвишени, други господа), каплари, грађани, плебејци, и странци.

Он се приближи Фортунату и рече му:

— Ти си син Матеа Фалкона?

— Јесам.

— Ја сам Ђането Санпјеро. Гоне ме жутојаковци.[1]) Сакриј ме, јер не могу да идем даље.

— А шта ће рећи мој отац ако те сакријем без његова допуштења?

— Рећи ће да си добро учинио.

— Ко зна?

— Сакриј ме брзо; ето иду.

— Причекај док се мој отац не врати.

— Да причекам? сто му громова! кроз пет минута они ће бити овде. Хајд', сакриј ме, или ћу те убити.

Фортунато му одговори са највећом хладнокрвношћу:

— Пушка ти је празна, а немаш више метака у фишеклији.

— Имам кáму.

— Али да ли ћеш моћи да потрчиш као ја?

Он одскочи у страну, где га хајдук није могао домашити.

— Ти ниси син Матеа Фалкона! Зар ћеш допустити да ме ухвате пред твојом кућом?

Дете као да то дирну.

— Шта ћеш ми дати ако те сакријем? рече примакавши се.

Хајдук стаде баратати по једној кожној торби која му је висила о пасу, и извади из ње један петодинарац, који је без сумње био одредио за куповину барута. Фортунато се осмехну угледавши сребрн новац; он га зграби и рече Ђанету:

— Не бој се ништа.

Одмах направи велику рупу у једном пласту сена што је стајало украј куће. Ђането се ту шћућури, и дете га затрпа тако да му је оставило мало ваздуха за дисање, али није било могуће посумњати да је у том сену сакривен човек. Њему

[1]) Стрелци су тада носили мрки копоран са жутом јаком.

паде на ум, уз то, и један прилично досетљив дивљачки марифетлук. Оно донесе једну мачку с мачићима, и намести их на пласт, да би изгледало као да од скора није диран. Затим, приметивши трагове крви на стази поред куће, брижљиво их затрпа прашином, после чега се поново извали на сунце не може бити мирније.

Неколико минута затим, шест људи у мркој униформи са жутом јаком, под предводништвом једног наредника, стајали су пред капијом Матеовом. Тај наредник био је нешто род Фалкону (познато је да се на Корзици људи својакају много више но другде). Звао се Тјодоро Гамба: био је то жустар човек, страх и трепет за хајдуке, којих је већ неколико био склептао.

— Добар дан, пријашко, рече он Фортунату пришавши му; ала си израстао! Да ниси видео једног човека где је прошао малочас овуда?

— Ох, још нисам израстао колико ви, рођаче, одговори дете бенасто.

— Биће и то. Али реци-де ми, зар ниси видео једног човека где је прошао?

— Да ли сам видео једног човека где је прошао?

— Јест, једног човека са шиљатом шубаром од црне кадиве и јелеком извезеним црвено и жуто?

— Једног човека са шиљатом шубаром и јелеком извезеним црвено и жуто?

— Јест, одговарај брзо, и не понављај моја питања.

— Јутрос је прошао Г. попа испред наше капије, на свом коњу Пјеру. Запитао ме је како је тата са здрављем, а ја сам му одговорио...

— А, угурсузе ли један, ти хоћеш да збијаш шалу! Реци ми сместа куда је прошао Ђането, јер *њега* тражимо; а ја сам сигуран да је ударио овом стазом.

— Ко зна?

— Ко зна? *Ја* знам да си га ти видео.

— Зар се види ко пролази кад се спава?

— Ти ниси спавао, мангупе; пуцњава те је пробудила.

— Зар ви мислите, рођаче, да ваше пушке толико грувају? Шешана мог оца грува много јаче.

— Аратос те било, чапкуне један ђаволски. Ја сам сасвим сигуран да си ти видео Ђанета. Можда си га чак и сакрио. Де, другови, уђите у кућу и видите да ли није ту. Вукао се још само на једној шапи, а, хуља једна, толико је паметан да није могао покушати да се докопа макиа храмајући. У осталом, и трагови крви онде престају.

— А шта ће рећи тата? запита Фортунато церећи се; шта ће рећи ако чује да су улазили у његову кућу кад он није био ту?

— Вуцибатино! рече наредник Гамба ухвативши га за уво; знаш ли ти да те ја могу, само ако хоћу, натерати да окренеш други лист? Можда ће ти се једном одвезати уста кад те мазнем дваестак пута пљоштицом од сабље.

А Фортунато се непрестано церио.

— Мој отац је Матео Фалконе, рече он надмено.

— Знаш ли ти, угурсузе, да те ја могу одвести у Корту или Бастију. Рећи ћу да те баце у томруке да спаваш на слами, с букагијама на ногама, и да ти одрубе главу ако не кажеш где је Ђането Санпјеро.

Дете прште у смех кад чу ту смешну претњу, и понови:

— Мој отац је Матео Фалконе.

— Наредниче, рече сасвим полако један од стрелаца, немојте да се мразимо са Матеом.

Гамба као да је био очевидно у неприлици. Разговарао је лагано са својим војницима, који су већ били претражили целу кућу. То није био много дуг посао, јер се кућерак Корзиканчев састоји из једне једите четвртасте одаје. Од намештаја има у њој сто, клупе, сандуци, и ловачки и кујнски прибор. За то време мали Фортунато миловао је своју мачку, и изгледало је да пакосно ужива у забуни стрелаца и свог рођака.

Један војник примаче се пласту. Он виде мачку, и забоде бајонет у сено, немарно и слежући раме-

нима, као да је увиђао да је његова предострожност смешна. Ништа не мрдну; а на лицу детињем не показа се ни најмање узбуђење.

Наредник и његова четица били су дигли руке од свега; већ су озбиљно погледали пут равнице, као да су готови да се врате одакле су и дошли, кад њихов старешина, уверен да претње неће имати никаква дејства на Фалконова сина, хтеде да покуша последње средство и опроба може ли се што постићи улагивањем и даровима.

— Прикане, рече он, ти ми изгледаш промућурно момче. Ти ћеш далеко отерати. Али ти не ваља што радиш са мном; и кад се не бих бојао да ожалостим свог рођака Матеа, нека ме ђаво носи ако те не бих повео собом.

— Таман посла!

— Али кад се мој рођак врати, ја ћу му све испричати; и за казну што си слагао, он ће те истући на мртво име.

— 'Ајде?

— Видећеш.. Али дё... буди добро дете, па ћу ти дати нешто.

— Ја ћу вама, рођаче, да дам један савет: ако будете још дангубили, Ђането ће већ бити у макиу, а онда ће требати повише таких ђида па да га тамо потраже.

Наредник извуче из свог џепа један сребрн часовник који је вредео добрих десет талира; и, спазивши како се очи у малог Фортуната сјаје док га је гледао, он му рече држећи часовник за крај челичног ланца:

— А, угурсузе! волео би, је ли, да имаш један овакав сат о врату, па би се шетао улицама портовекијским, шепурећи се као паун; и људи би те питали: „Које је доба?", а ти би им рекао: „Погледајте на мој сат".

— Кад порастем, даће ми мој ујак каплар сат.

— Да, али син твога ујака већ га има... није, истина, тако леп као овај... А он је млађи од тебе.

Дете уздахну.

— Де реци, хоћеш ли да ти дам овај сат, прикане?

Фортунато, погледајући на часовник испод ока, наличио је на мачку којој би неко пружио цело пиле. Како осећа да збијају шалу с њом, она не сме да опружи шапу, и покадшто погледа у страну, да не би морала подлећи искушењу; али се непрестано облизује, и као да каже свом господару: „Ала је грозна ваша шала!“

Међутим, изгледало је да је наредник Гамба озбиљно мислио показујући свој часовник. Фортунато не пружи руку; али му рече с горким осмејком:

— Зашто терате шегу са мном?

— Тако ми Бога, не терам. Реци ми само где је Ђането, па је овај сат твој.

Фортунато се насмеши с неверицом; и упрвши своје црне очи у очи наредникове, трудио се да прочита у њима колико треба да поверује његовим речима.

— Нека ме ражалују, узвикну наредник, ако ти не дам сат под тим условом! Другови су сведоци; а ја не могу погазити реч.

Говорећи тако, он је све више примицао часовник, док није без мало дохитао блед образ малишанов. На лицу овога јасно се огледала борба која се бијла у његовој души између лакомости и обзира гостопримства. Обнажене груди дизале су му се снажно, и изгледало је као да ће се сад угушити. А часовник се клатио, вртео, и покаткад би га ударио у врх носа. Најзад, мало по мало, његова десна рука подиже се ка часовнику: врхови његових прстију га се дотакоше; и он је целом тежином био у његовој руци, и ако међутим наредник није пустио крај од ланца. Плоча с цифрама била је плаветна... поклопци скоро очишћени..., на сунцу, изгледали су као да су од саме ватре... Искушење је било и сувише јако.

Фортунато подиже и своју леву руку, и показа палцем, преко рамена, пласт на који се био ослонио леђима. Наредник га одмах разумеде. Он пусти крај од ланца; и Фортунато осети да је само он

господар часовника. Он поскочи чило као јелен и одмаче се за десет корачаји од пласта, који стрелци стадоше одмах да преврћу.

Ускоро се виде како се сено покреће; и из њега изиђе један крвав човек, с кáмом у руци; али кад пскуша да се усправи, његова охлађена рана не даде му да се држи на ногама. Он паде. Наредник скочи на њ и оте му нож. Одмах га чврсто увезаше, и ако се он противио.

Ђането, лежећи на земљи и спетљан као сноп, окрену главу спрам Фортуната, који се био примакао.

— Пасји сине! рече му он, више презриво но гневно.

Дете му баци сребрн новац који је било добило од њега, осећајући да га више није заслуживало; али разбојник као и да не обрати пажњу на то. Он рече с пуно хладнокрвности наредник:

— Драги мој Гамба, ја не могу да идем; мораћете ме однети у варош.

— Малочас си трчао као срндаћ, одврати немилосрдни победилац; али буди спокојан: ја сам тако задовољан што си ми пао шака, да бих те носио читаву миљу на крκачи без умора. У осталом, друже, направићемо ти и носила од грања и твоје кабанице; а на имању у Кресполиу наћи ћемо кóњâ.

— Добро, рече заробљеник; метнућете и мало сламе на ваша носила, да ми буде мекше.

Док су једни стрелци правили некаква носила од кестеновог грања, а други привијали Ђанетову рану, Матео Фалконе и његова жена искрсоше на окуци једне стазе што је водила у маки. Жена је ишла пресамићена од муке под теретом једног огромног џака с кестењем, док јој се муж слободно размахивао, носећи само једну пушку у руци а другу о рамену; јер је зазор за човека да носи други терет до своје оружје.

Кад угледа војнике, Матео прво помисли да су дошли да га ухапсе. Али откуд му та мисао? Да Матео, значи, није имао каквих сукоба са судом? Не. Он је уживао лепо име. То је био, као што се

каже, *угледан домаћин;* али је био Корзиканац и планинац, а има мало планинских Корзиканаца који, кад добро потраже по памети, неће наћи какву своју погрешчицу, као на пример да су потегли на кога пушку или нож, и друге тричарије. Матеу је, више но ком другом, била савест чиста; јер од пре више од десет година он није био наперио пушку на човека; али је ипак био предострожан, и спреми се да се добро брани, злу не требало.

— Жено, рече он Ђузепи, спусти твој џак и буди приправна.

Она послуша одмах. Он јој даде пушку коју је носио о рамену и која би му могла сметати. Затим напуни ону коју је држао у руци, и стаде прилазити полако кући, дуж дрвета украј пута, готов, на најмањи знак непријатељства, да ускочи иза најдебљег стабла, одакле би могао осути ватру из заклона. Његова жена ишла је устопице за њим, носећи његову резервну пушку и фишеклију. Дужност је једне добре домаћице, на случај борбе, да пуни оружје свом мужу.

С друге стране, наредник је био на живој муци видећи Матеа где прилази тако, одмереним корацима, с напереном пушком и с прстом на орозу.

„Да случајно, помисли он, Матео пада рођак Ђанету, или му је пријатељ, па хоће да га брани, сукија из његове две пушке погодила би двојицу међу нама, сигурно као у воску; а да нешто и на мене нанишани, и ако смо своји!...

У тој недоумици, он се одлучи на нешто врло смело: да сам изиђе пред Матеа и исприча му ствар, приступивши му као старом познанику; али мала даљина која га је делила од Матеа учини му се до зла Бога дуга.

— Ej-хej, стари друже, викао је он, како си, делијо? Ја сам то, Гамба, твој рођак.

Матео, не одговарајући ни речи, беше застао, и док је Гамба говорио, он је полако подизао цев од пушке, тако да је била управљена у небо у тренутку кад га наредник стиже.

— Здраво, брате[1]), рече наредник пружајући му руку. Одавно те нисам видео.

— Здраво, брате.

— Навратио сам био уз пут да се поздравим с тобом и мојом рођаком Пепом. Данас смо много јурили; али нас не треба жалити због умора, јер смо нешто славно уловили. Сад смо баш ухватили Ђанета Санпјера.

— Богу хвала! викну Ђузепа. Прошле недеље украо нам је једну козу музару.

Ове речи развеселише Гамбу.

— Кукавац, рече Матео; био је гладан.

— Хуља једна бранио се као лав, продужи наредник мало жацнут; убио ми је једног од мојих стрелаца, и, незадовољан тиме, сломио је руку каплару Шардону; али није велика штета, пошто је то Француз... Затим се тако добро био сакрио да га ни ђаво не би могао пронаћи. Да није било мога малог рођака Фортуната, ја га никад не бих могао наћи.

— Фортуната! викну Матео.

— Фортуната! понови Ђузепа.

— Да, Ђането се био сакрио у онај пласт тамо; али ми је мој мали рођак открио подвалу. Због тога ћу ја то рећи његову ујаку каплару, да би му послао леп поклон за његов труд. А његово и твоје име биће у извештају који ћу послати државном правозаступнику.

— О да несреће! рече сасвим полако Матео.

Били су стигли до четице. Ђането је већ лежао на носилима, спреман да пође. Кад виде Матеа заједно са Гамбом, он се некако чудновато осмехну; затим, окренувши се кућним вратима, пљуну на праг рекавши:

— Кућо издајничка!

Само човек решен на смрт смео би изговорити реч издајник за Фалкона. Жесток ударац мачем, који не би било потребно понављати, одмах би му

[1]) *Buon giorno, fratello*, обичан поздрав корзикански.

судио за увреду. Али Матео не учини ништа друго но само принесе руку челу као човек обрван несрећом.

Фортунато беше ушао у кућу видевши оца да долази. Наскоро се врати са зделом млека, коју оборених очију пружи Ђанету.

— Одлази од мене! издера се на њ хајдук громовитим гласом.

Затим, окренувши се једном од стрелца, рече:

— Друже, дај ми да пијем.

Војник му пружи своју тиквицу, и разбојник стаде да пије воду коју му је давао човек с којим се отоич пушкарао. Затим затражи да му завежу руке тако да му буду скрштене на грудима уместо наопачке.

— Волим, говорио је, да лежим удобно.

Одмах му учинише по вољи, затим наредник даде знак за полазак, рече збогом Матеу, који му не одговори на поздрав, и спусти се убрзаним кораком ка равници.

Прођоше скоро десет минута пре но што Матео отвори уста. Дете је немирно гледало час своју мајку а час свог оца, који га је, наслоњен на своју пушку, посматрао уздржавајући се да не плане.

— Лепо си почео! изусти најзад Матео гласом мирним, али страшним за сваког који га је познавао.

— Оче, викну дете прилазећи са сузама у очима, као да хоће да клекне преда њ.

Али му Матео грмну:

— Даље од мене!

И дете застаде и зајеца, непомично, на неколико корачаји од свог оца.

Ђузепа приђе. Она је била опазила ланац од часовника, чији је један крај вирио из кошуље Фортунатове.

— Ко ти је дао овај сат? запита она оштро.

— Мој рођак наредник.

Фалконе зграби часовник и, лупивши га снажно о један камен, разби га у парам-парче.

— Жено, рече он, је ли ово дете од мене?

Мрки образи Ђузепини зацрвенише се као цигла.

— Шта велиш, Матео? и знаш ли добро коме говориш?

— Онда је ово дете прво од свог рода које је учинило издају.

Фортунато стаде још јаче да јеца и да грца, а Фалконе га је непрестано стрељао својим очима као у риса. На послетку лупи о земљу кундаком од пушке, затим је забаци на раме и удари пут макиа, викнувши Фортунату да пође за њим. Дете послуша.

Ђузепа потрча за Матеом и ухвати га за руку.

— То је твој син, рече му она дрхтавим гласом, не скидајући своје црне очи с очију свога мужа, као да хоће да прочита шта се збива у његовој души.

— Пусти ме, одговори Матео: ја сам његов отац.

Ђузепа загрли сина и уђе плачући у своју колебу. Она клече пред икону Богородичину и стаде усрдно да се моли. А Фалконе одмаче за једно двеста корака стазом и застаде тек у једној јаружици у коју сиђе. Он опроба земљу кундаком од пушке и нађе да је мека и лака за копање. Место му се учини згодно за његову намеру.

— Фортунато, стани крај оног великог камена.

Дете учини што му је он наређивао, затим клече.

— Очитај молитве.

— Оче, оче, немој ме убити.

— Очитај молитве! понови Матео страшним гласом.

Дете, муцајући и јецајући, очита „Оченаш“ и „Вјерујем“. Отац, снажним гласом, одговарао је „Амин“ после сваке молитве.

— Јесу ли то све молитве које знаш?

— Оче, знам још „Богородице дјево“ и молитвање коме ме је научила тетка.

— Много је дугачко, али нека.

Дете довршии молитвање угушеним гласом.

— Јеси ли готов?

— Ох, оче, милост! опрости ми! Нећу више! Молићу толико мога рођака каплара да ће пустити Ђанета!

Он је још говорио; Матео је био напунио своју пушку и нанишанио рекавши му:

— Нек' ти Бог опрости!

Дете се очајно напреже да устане и обгрли колена свом оцу; али не имаде кад. Матео окину, и Фортунато се пруђи мртав.

И не погледавши на леш, Матео пође кући да узме ашов и закопа свог сина. Тек што је био крочио неколико корачаји кад сусрете Ђузепу, која је била дотрчала узнемирена пуцњем.

— Шта учини? врисну она.

— Пресудих по правди.

— Где је он?

— У јарузи. Сад ћу да га закопам. Умро је као хришћанин; рећи ћу да му се одслужи служба за покој душе. Поручићу моме зету Тјодору Бјанкиу нека дође да станује с нама.

УТВАРА КАРЛА XI.

There are more things in heav'n and earth, Horatio,
Than are dreamt of in your philosophy.[1])

Shakspeare, *Hamlet.*

Људи збијају шалу са утварама и натприродним појавама; али су неке тако доказане да би човек, кад не би хтео да верује у њих, морао, ако хоће да остане доследан, одбацити скупа и сва историјска сведочанства.

Један уредан записник, с потписима четири веродостојна сведока, јамчи за истинитост догађаја који ћу да испричам. Додајем да је предсказање које се налази у том записнику било забележено и спомињано много пре но што су га догађаји у наше дане, како изгледа, испунили.

Карло XI, отац чувеног Карла XII. био је један од најсамовласнијих, али и најмудријих владара које је Шведска имала. Он је ограничио огромне повластице племства, укинуо власт Сената. и сам од своје воље прописао законе; једном речју, он је променио устав земље, која је дотле била под влашћу неколицине, и приморао сталеже да му повере неограничену власт. Иначе, то је био човек просвећен, храбар, врло одан лутеранској вери, карактера несавитљивог, хладног, стварног, без труни уобразиље.

Скоро му је била умрла жена Улрика Елеонора. И ако је он, кажу, својом суровошћу према тој владарки убрзао њен крај, он ју је ипак ценио, и изгледало је да га њена смрт дира више но што се могло очекивати од човека тако неосетљивог као што је био он. Од тога догађаја, постао је још туробнији и ћутљивији но до тада, и предао се

[1]) Има више ствари на небу и на земљи, Хорацио, него што слути ваша ученост. Пр.

послу с таквом ревношћу да се по том видела његова неодољива потреба да одагна од себе тешке мисли.

На измаку једне јесење вечери, он је седео у собној хаљини и у папучама пред великом ватром која је горела у његовој соби за рад у штокхолмском двору. Поред њега су се били налазили његов коморник, граф Брахе, кога је он почаствовао нарочитом наклоношћу, и лекар Баумгартен, који се, узгред буди речено, издавао за човека слободна духа, и тврдио да треба сумњати у све, изузев у медицину. Тога вечера, краљ га је био позвао да га припита за савет, пошто се нешто није осећао добро.

Време је одмицало, али краљ, преко свога обичаја, није им давао на знање, пожелевши им лаку ноћ, да је време да се повуку. Оборене главе, и гледајући нетремице у ватру, он је мучком ћутао; друштво му је сметало, али се бојао, ни сам не зна зашто, да остане сам. Граф Брахе је опажао да његово присуство није врло пријатно, и већ је више пута изразио бојазан да Његову Величанству треба одмора; краљ би га, махнувши руком, задржао на његову месту. И лекар, са своје стране, стаде говорити како седење у ноћ шкоди здрављу, али му Карло одговори кроз зубе:

— Останите, још ми се не спава.

Тада покушаше разговарати о разним предметима, али би сваки разговор стао после друге или треће реченице. Било је очигледно да је краљем обладало његово црно расположење, а, у таквој прилици, дворанинов положај је врло тежак. Граф Брахе, помишљајући да је краљ можда тужан што жали за губитком своје супруге, загледа се у краљичин лик који је био обешен у соби за рад, па онда узвикну, дубоко уздахнувши:

— Како је ова слика налик! Сушти онај израз, у исти мах тако достојанствен и тако благ!...

— Није него! обрецну се краљ, коме се чинило да чује прекор сваки пут кад би се пред њим изговорило краљичино име. Та слика је и сувише улепшана. Краљица је била ружна.

Затим, љутећи се сам у себи што је био тако опор, он се диже и прошета по соби, да сакрије узбуђење кога се стидео. Најзад, застаде код прозора који је гледао у двориште. Ноћ је била мрачна, а месец у првој четврти.

Палата у којој данас станују шведски краљеви није још била довршена, и Карло XI, који ју је био започео зидати, становао је тада у старом дворцу на крај острва Ритерхолма, спрам језера Мелера. То је једна велика грађевина у облику потковице. Краљева соба за рад била је у једном њеном крају, а од прилике према њој налазила се велика дворана у којој су се скупљали сталежи кад је круна имала што да им саопшти.

Прозори од те дворане изгледали су у овом тренутку осветљени јаком светлошћу. То се учини чудно краљу. Он помисли најпре да та светлост не долази од буктиње кога слуге. Али шта би неко радио у то доба у дворани која одавно није била отварана? Уз то, светлост је била и сувише јака за једну једиту буктињу. Могло би се помислити да долази од пожара; али се није видео дим, прозори нису били поломљени, није се чуо никакав прасак; сва је прилика да ће пре бити осветљење ради неке свечаности.

Карло је гледао у те прозоре неко време не говорећи. Међутим граф Брах, пруживши руку спрам врпце од звонцета, хтеде да зазвони по пажа, да га пошље да извиди откуда та чудновата светлост; али га краљ задржа.

— Хоћу сам да идем у ту дворану, рече он.

Рекавши то, он побледе, и на лицу му се видео некакав богобојажљив страх. Ипак, он изађе поузданим кораком; коморник и лекар пођоше за њим, носећи сваки по једну запаљену свећу.

Вратар, који је чувао кључеве, био је већ легао. Баумгартен оде те га пробуди и нареди му, од краљеве стране, да одмах отвори врата од дворане где се држи скупштина сталежа. Чувши за ту неочекивану заповест, овај човек се јако изненади; он се

обуче брже боље и стиже краља, са својим свежњем кључева у руци. Најпре отвори врата од једног ходника који је служио као предсобље или излаз из скупштинске дворане. Краљ уђе; али се грдно зачуди кад виде да су зидови потпуно застрти црнином.

— Ко је наредио да се ова дворана тако застре? запита он љутито.

— Господару, нико, колико ја знам, одговори вратар сав узнемирен, и кад сам последњи пут чистио ходник, он је био обложен храстовином као и увек... Ови застори сигурно нису из хранилнице намештаја Вашег Величанства.

Краљ, корачајући брзо, био је већ прешао више од две трећине ходника. Граф и вратар ишли су устопице за њим; лекар Баумгартен био је мало заостао, колебајући се између страха да остане сам или да се изложи опасностима каквог, по свој прилици, чудног доживљаја.

— Не идите даље, господару, викну вратар. Душе ми, ту нису чиста посла. У ово доба... од како је умрла краљица, ваша милостива супруга..., кажу да се она шета по овом ходнику... Нека нам Бог буде на помоћ!

— Станите, господару, викну и граф. Зар не чујете ту вику што долази из скупштинске дворане? Ко зна каквим опасностима се излаже Ваше Величанство.

— Господару, говорио је Баумгартен, коме ветар баш беше угасио свећу, допустите ми бар да позовем двадесетак ваших копљаника.

— Уђимо, рече краљ поузданим гласом, заставши пред вратима од велике дворане; а ти, вратару, отвори брзо ова врата.

Он их гурну ногом, и тресак, одбивши се о сводове, одјекну ходником као топ.

Вратар је тако дрхтао да му је кључ ударао о браву, не могући никако да погоди у кључаоницу.

— Стари војник па дрхће! рече Карло слежући раменима. Хајде, графе, отворите нам ова врата

— Господару, одговори граф устукнувши један корак, нека ми Ваше Величанство заповеди да идем право на цеви данских или немачких топова, ја ћу послушати без колебања; али ви хоћете да дражим ђавола.

Краљ истрже кључ из вратаревих руку.

— Видим добро, рече он презриво, да морам сâм отварати; и пре но што га је његова пратња могла задржати, он је био отворио дебела храстова врата и ушао у велику дворану рекавши: „С помоћу Божјом!“ Његова три пратиоца, гоњени радозналошћу која је била јача од страха, а можда и стидећи се да оставе свог краља, ућоше с њим.

Велика дворана била је осветљена с безброј буктиња. Црна чоха била је заменила стари застор с ликовима. Дуж зидова су стајале поређане, као и обично, данске и руске заставе, победни знаци војникâ Густава Адолфа. У среди су се јасно разазнавали шведски стегови, превучени црним флором.

Клупе су биле прекривене огромним људством. Четири сталежа — племство, свештенство, грађани и сељаци — седела су сваки према своме положају. Сви су били одевени у црно, и то мноштво људских лица, која су изгледала светла спрам црне позадине, тако је засењавало очи да, од четири сведока овог чудноватог призора, нико није могао наћи у тој гомили који познат лик. Тако и глумац, спрам многобројних гледалаца, види само једну неодређену масу у којој његове очи не могу да разазнаду ни једну једину личност.

На узвишеном престолу одакле је краљ обично говорио скупштини, они видеше једну крваву лешину, препокривену знацима краљевства. С десна, једно дете, стојећи и с круном на глави, држало је скиптар у руци. С лева, један човек у годинама, или боље рећи нека друга утвара, био је наслоњен на престо. Био је огрнут свечаним огртачем који су носили некадањи управљачи Шведске, пре но што је Ваза створио од ње краљевину. Спрећу престола, ко људи, озбиљна и достојанствена држања,

одевених у дуге црне хаљине, и који су, изгледа, били судије, седели су за столом на ком су се виделе велике књижурине и неколико пергамената. Између престола и скупштинских клупа стајао је један пањ прекривен црном чохом, и покрај њега једна секира.

Нико, у том надчовечанском скупу, изгледа да није приметио присуство Карлово и његова три пратиоца. Кад су ушли, они чуше најпре само неки нејасан жагор, усред кога се није могла разабрати ниједна јасно изговорена реч; затим најстарији од судија у црним хаљинама, онај који је, изгледа, вршио председничку дажност, устаде, и лупи трипут руком по једној великој књижурини што је стајала отворена пред њим. Одмах завлада дубока тишина. Неколико младића, господствена изгледа, богато одевени, и руку везаних наузнако, уђоше у дворану на врата супротна онима која је малочас отворио Карло XI. Они су ишли уздигнуте главе и неустрашива погледа. Иза њих, један снажан човек, у дугом капуту од мрке коже, држао је крајеве од конопаца који су им везивали руке. Онај који је ишао први, и који је, по свој прилици, био главни сужник, застаде усред дворане, пред пањем, и погледа га презриво и гордо. У исти мах, лешина као да задрхта грчевито, и свежа и румена крв потече из њене ране. Младић клече, опружи главу; секира блесну у ваздуху и спусти се одмах с треском. Млаз крви шикну на постоље, и помеша се с крвљу од лешине; а глава, поскочивши неколико пута по крвавом поду, откотрља се до Карлових ногу и попрска их крвљу.

До тога тренутка, краљ је био нем од чуда; али, кад виде тај грозни призор, језик му се одвеза; он крочи неколико корака ка постољу, и обраћајући се оном лицу што је носило огртач некадањих управљача земље, и говори одрешито уобичајене речи за такву прилику:

— *Ако си од Бога, говори; ако си од Нечастивог, остави нас на миру.*

Утвара му одговори полако и свечаним гласом:

— Краљу Карло! ова крв неће потећи под твојом владом... (овде глас постаде неразговетнији) већ пет влада после. Тешко, тешко, тешко крви Вазиној!

Тада обличја многобројних личности ове чудне скупштине почеше бивати нејаснија, и изгледаху већ само као обојене сенке; затим убрзо сасвим ишчезоше, чудесне буктиње се погасише, и буктиње карлове и његове свите осветљавале су сада само старе засторе по зидовима, који су се лако нихали на ветру. Још се, за неко време, чуо један благозвучан шум, који је један од сведока поредио са хујањем ветра у лишћу, а други с брујањем харфиних жица кад се сломе баш онда док се инструмент удешава. Сви се слажу да је привиђење трајало од прилике десет минута.

Црна чоха, одсечена глава, локве крви које су обојиле под, све је то било ишчезло заједно с утварама; само је на папучи Карловој остала једна црвена мрља, која би сама била довољна да га подсети на призоре ове ноћи, да се они нису и сувише дубоко урезали у његово сећање.

Кад се вратио у своју собу за рад, краљ нареди да се напише извештај о свему што је био видео, рече својим пратиоцима да га потпишу, и потписа га сам. Макар колико да се пазило да свет не дозна шта је било у том документу, ипак се за њ убрзо сазнало, и то још за живота Карла XI; он постоји и данас, и досад се нико није усудио посумњати у његову веродостојност. Нарочито је крај тога документа важан:

„И, ако ово што сам описао, каже краљ, није сушта истина, ја се одричем сваке наде на бољи живот, који сам може бити заслужио неким добрим делима, и нарочито својим старањем да радим на срећи свога народа и да браним веру својих предака."

Ако се сад човек сети смрти Густава III, и суђења његовом убици Анкарстрему, он ће наћи по-

више сличности између тога догађаја и прилика овог чудног пророчанства.

Младић коме је одрубљена глава пред скупштином сталежа, означавао би Анкарстрема.

Крунисана лешина био би Густав III.

Дете, његов син и наследник, Густав Адолф IV.

Најзад, старац би био војвода од Судерманије, ујак Густава IV, који је постао краљевски намесник, а затим и краљ, после свргнућа његова синовца.

ЗАУЗЕЋЕ ШАНЦА.

Један мој пријатељ официр, који је умро од грознице у Грчкој пре неколико година, испричао ми је једнога дана први сукоб у коме је учествовао. Његова прича учинила је на мене тако јак утисак, да сам је записао према сећању чим сам имао кад. Ево је:

Стигао сам у пук 4 септембра увече, и затекох пуковника у логору. Он ме најпре дочека прилично осорљиво; али, кад прочита препоручно писмо генерала Б***, промени понашање, и рече ми неколико љубазних речи.

Он ме представи мом капетану, који се баш тог часа враћао са извиђања. Тај капетан, кога нисам имао времена ни да упознам боље, био је један висок црномањаст човек, опоре и нимало привлачне спољашности. Био је некад прост војник, и стекао је своје нараменице и свој крст на бојним пољима. Његов промукао и слаб глас необично је одударао од његовог готово џиновског стаса. Рекоше ми да је говорио тако чудно због куршума који га је био пробио скроз у битци код Јене.

Кад је чуо да сам свршио војну школу у Фонтенеблоу, он се намршти и рече:

— Мој поручник је умро јуче...

Разумедох да хоће да каже: „*Ви* треба да га замените, али ви нисте за то дорасли". Ја заустих да му рекнем нешто заједљиво, али се уздржах.

Месец се диже иза шеверинског шанца, који се налазио на два топовска домашаја од нашег логора. Био је широк и црвен, као и обично кад изгрева. Али, тог вечера, учинио ми се необично велики. За тренутак, шанац, црнећи се, издвоји се јасно

спрам блиставог месечевог колута. Наличио је на вулканско гротло кад избија лава.

Један стари војник, поред кога сам се налазио, опази месечеву боју.

— Много је црвен, рече он; то значи да ћемо скупо платити заузеће овог злогласног шанца!

Ја сам увек био сујеверан, и то предсказање, нарочито у овом тренутку, узнемири ме. Легох, али не могадох заспати. Дигнем се, и ходао сам неко време, гледајући огроман низ ватри које су покривале брегове изнад села Шеверина.

Кад ми се учинило да ме је свеж и оштар ноћни ваздух прилично смирио, вратим се крај ватре; увијем се добро у свој шињел, и склопим очи, надајући се да их нећу отворити пре сванућа. Али сан никако да дође. Неосетно, мисли су ми постајале тужне. Помишљао сам да немам ни једнога пријатеља међу стотином хиљада људи који су били прекрилили ову равницу. Ако будем рањен, однеће ме у болницу, где ће ме хирурзи незналице лечити како-тако. Сетих се шта сам чуо да се прича о хируршким операцијама. Срце ми је било да искочи, и несвесно намештао сам, као неки оклоп, мараму и бележницу који су ми били на грудима. Обрван умором, задремао бих сваког часа, али би ми сваког часа каква црна мисао сенула у памети с више снаге и тргла ме иза сна.

Најзад ме је умор ипак савладао, и, кад је засвирало на устајање, ја сам чврсто спавао. Постројисмо се у редове, изврши се прозивка, затим остависмо пушке у кўпе, и по свему је изгледало да ћемо провести дан на миру.

Око три сата, дође један ађутант, и донесе неку заповест. Наредише нам да опет узмемо пушке; наши стрелци расуше се по равници, ми пођосмо полако за њима, и, после двадесет минута, видесмо како се све руске предстраже повукоше и склонише у шанац.

Једна топовска батерија дође и намести се лево, једна друга десно, али обадве далеко испред нас.

Оне осуше жестоку паљбу на непријатеља, који је живо одговарао, и наскоро шеверински шанац ишчезе под густим облацима дима.

Наш пук био је готово сасвим заштићен од руске ватре једним превојем. Њихова ђулад, коју су у осталом ретко и слали на нас — будући су радије гађали наше тобџије — прелетала су изнад наших глава, или би нас само засипала земљом и каменчићима.

Чим нам је издата наредба да пођемо напред, мој капетан ме погледа тако пажљиво да сам морао превући два-три пута руком преко својих наусница што сам могао слободније. У осталом, није ме било страх, и једино сам се бојао да се не помисли да ме је страх. Ова безопасна ђулад допринела су још више да сачувам своју херојску мирноћу. Моја сујета ми је говорила да сам у стварној опасности, пошто се најзад налазим под батеријском ватром. Било ми је мило што се осећам тако угодно, и помишљао сам с каквим задовољством ћу причати о заузећу шеверинског шанца, у салону госпође од Б***, у Провансалској улици.

Пуковник прође испред наше чете, и ослови ме: „Бог' ме ћете појести жестоку ватру у вашој првој борби."

Ја се насмеших као какав стари ратник, отресајући рукав од мундира, који ми је једно ђуле што је пало на тридесет корака од мене било мало упрашњавило.

Изгледа да Руси опазише рђав успех својих ђулади, јер их заменише гранатама, које су лакше могле да допру до нас у нашој рупи. Једно прилично парче картеча скиде ми капу и уби једног човека поред мене.

— Честитам вам, рече ми капетан, баш кад сам био подигао свој калпак, сад сте на миру за цео дан.

Ја сам знао за ту војничку сујеверицу по којој аксиома *non bis in idem* [1]) налази примене на бојном

[1]] Не двапут за исто.

пољу као и на суду. И поносито метнух свој калпак на главу.

— Ови вас натерују да их поздравите без много цифрања, рекох ја што сам могао веселије.

Та рђава шала, с обзиром на прилику, учинила се ванредном.

— Честитам вам, настави капетан, ви ћете проћи на томе, и командоваћете вечерас четом; јер ја осећам добро да се за мене нешто кува. Кад год сам био рањен, сваки пут би официра који се налазио поред мене погодило какво мртво зрно, и, додаде он тише и скоро стидљиво, његово име почињало би увек са П.

Ја сам се правио да не верујем у све те предрасуде; многи би урадили као и ја; многе би као и мене такле те пророчке речи. Али будући новајлија у војсци, ја сам осећао да не могу ником поверити своја осећања, и да треба увек да изгледам хладан и неустрашив.

После пола сата, ватра с руске стране осетно се смањи; онда ми изађосмо из свог заклона и пођосмо на шанац.

Наш пук био је састављен из три батаљона. Другом батаљону би стављено у дужност да заобиђе шанац спрам улаза; остала два су требала да предузму јуриш. Ја сам био у трећем батаљону.

Кад смо изашли иза грудобрана који нас је заштићавао, дочекаше нас неколико пушчаних плотуга, али не причинише много штете у нашим редовима. Мене изненади звиждање куршума: често бих окретао главу, и тако сам изазвао шале код својих другова, који су били навикнутији на тај шум.

— Све у свему узев, помислих у себи, битка није тако страшна ствар.

Ишли смо трчећим кораком, иза стрелаца: наједном Руси викнуше трипута ура једно за другим, затим заћуташе и престадоше пуцати.

— Ја не волим ово ћутање, рече мој капетан; то нам не слути на добро.

И мени се чинило да наши војници много вичу, и нисам могао да не упоредим у себи њихову халабуку с достојанственим ћутањем непријатељевим.

Доспесмо брзо до испод шанца; ограда је била поломљена и земља изривена нашим ђуладима. Војници полетеше на те скорашње развалине, вичући: „Живео цар!“ јаче но што би се очекивало од људи који су већ толико викали.

Ја подигох очи, и никад нећу заборавити призор који видех. Скоро сав дим био се дигао у вис и висио је као какав балдахин на двадесет стопа изнад шанца. Кроз плавичасту маглу, видели су се, иза своје упола уништене ограде, руски гренадири, с подигнутим пушкама, непомични као кипови. Чини ми се да још видим свакога војника, с левим оком упртим на нас, док је десно заклањала уздигнута пушка. У једној мазгали, на неколико стопа од нас, један човек, с упаљачем у руци, стајао је поред топа.

Ја задрхтах, и помислих да ми је дошао судњи час.

— Сад ће бити што ће бити! повика мој капетан. Лаку ноћ!

То су биле последње речи које сам чуо да је рекао.

У шанцу затутњаше добоши. Ја видех како се све пушке спустише. Затворих очи, и чух страшан тресак, а затим узвике и јауке. Затим опет отворих очи, чудећи се да сам још жив. Шанац је био наново обавијен димом. Ја сам био окружен рањеницима и мртвима. Мој капетан лежао је крај мојих ногу: глава му је била здробљена ђулетом, и ја сам био сав упрскан његовим мозгом и његовом крвљу. Од целе моје чете, остало је на ногама само шест људи и ја.

Иза тог покоља наста за тренутак пренеражење. Пуковник, натакавши своју капу на врх мача, прескочи први грудобран, вичући: „Живео цар!“ Сви који су били остали у животу пођоше одмах за њим. Готово се више не сећам јасно шта је после било. Ушли смо у шанац, не знам како. Дохватили смо се у коштац усред тако густог дима да нисмо

могли видети један другог. Мора бити да сам и сâм ударао, јер ми је сабља била сва крвава. Најзад чух где се виче: „Победа!“ и кад се дим разредио, видех крв и мртве, који су били притисли земљу у шанцу. Нарочито су топови били затрпани под гомилама лешина. Једно двеста људи, у француској униформи, стајали су без реда, једни пунећи своје пушке, други бришући своје бајонете. С њима је било једанаест руских заробљеника.

Пуковник је лежао наузнако, сав крвав, на једној сломљеној кари, близу улаза у шанац. Неколико војника тискало се око њега; ја приђох.

— Где је најстарији капетан? запита он једног поднаредника.

Поднаредник слеже раменима: одговор је био јасан.

— А најстарији поручник?

— Ево господина који је стигао јуче, рече поднаредник сасвим мирно.

Пуковник се горко насмеши.

— Но, господине, рече ми он, ви сте сад главнокомандујући, наредите нека се одмах утврди улаз у шанац с овим колима, јер је непријатељ снажан; али генерал Ж*** послаће вам појачања.

— Господине пуковниче, рекох му ја, ви сте озбиљно рањени?

— Заглавио, драги мој, али шанац је заузет!

ТАМАНГО.

Капетан Леду био је добар морнар. У почетку је служио на лађи као обичан матрос, али је доцније постао помоћник корманошев. У битки код Трафалгара једна цепка дрвета пребила му је леву руку; руку су му одсекли, а њему онда дали добре сведоџбе и отпустили га из службе. Али он никако није могао да живи у доколици, и чим му се указала прилика да се опет укрца на море, погодио се за другог капетана на једној гусарској лађи. За новац који је упљачкао с неколико заробљених бродова накуповао је књига и тако проучио теорију пловидбе; примену њену већ је и раније знао потпуно. Временом је постао капетан на једној гусарској убојној лађици с три топа и шездесет момака, и приморски трговци са Џерсеја још се и сад сећају његових подвига. Закључење мира га је јако ожалостило: за време рата оставио је био на страну нешто новца, и надао се да га остави још, пљачкајући енглеске лађе. Сад није имао куд но да уђе у службу код трговаца који тргују на миру, и како је био познат као одлучан и искусан човек, без по муке добио је једну лађу. Кад је трговина робљем забрањена, и кад је онај који је при свем том хтео да је води морао не само да се вешто склања испред француских финанса, што није било баш тако тешко, него, што је било далеко мучније, и да бежи од енглеских крстарица, капетан Леду био је као наручен за све трговце с абоносовином.[1])

Сасвим друкчији од већине морнара који су као и он дуго чамели на нижим местима, он није онако страсно мрзио новачења, нити је хтео да се држи већ утврђених начина рада, као што обично раде такви људи кад добију виши чин. Капетан Леду, на

[1]) Тако се сами називају они који тргују робљем.

против, први је препоручио своме газди од лађе да набави гвоздене сандучаре за воду. На његовом броду, лисице и синџири, којих у свакој лађи за пренос робова има у изобиљу, били су израђени по новом систему, и добро прелаковани, да би се сачували од рђе. Али га је међу свима трговцима робљем највише изнело на глас што је смислио и саградио један брик за превоз црнаца, једну брзу једрилицу, узану и дугачку као каква ратна лађа, али у коју је ипак могло да стане врло много црнаца. Крстио га је „Узданицом". По његовој жељи, доњи спрат лађе, узан и угнут, није имао више од три стопе и четири палца у висину, јер је он тврдио да је толико места довољно за црнце осредњег стаса да могу угодно седети; а шта им и треба да устају? — „Кад дођу у колоније, говорио је Леду, настојаће се до миле воље!"

Црнци, наслоњени леђима на зидове лађине, и размештени у два напоредна реда, остављали су између својих ногу један празан простор, који у свима другим таквим бродовима служи једино као пролаз. Леду је дошао на мисао да и по том празном простору размести црнце, и то тако да леже под правим углом према оним првима. На тај начин у његову лађу могло је да стане десетак црнаца више него ма у коју другу од толико исто товара. Оно, да се хтело терати у крајност, могло би да их стане још и више; али треба бити човечан, и оставити једном црнцу бар пет стопа у дужину и две у ширину, да се може слободно кретати, за време вожње од шест недеље и више. „Јер на крају крајева, говорио је Леду своме газди да би оправдао ову напредну меру, и црнци су људи као и бели".

„Узданица" је отпловила из Нанта једнога петка, што је доцније сујеверним људима пало у очи. Надзорници, који су врло савесно прегледали цео брик, нигде не нађоше шест великих сандука пуних ланаца, лисица и букагија. Њих није зачудило ни то што ће тако много воде на „Узданици", која је, према својим исправама, ишла само до Сенегала,

ради трговине с дрвима и вилдишем. Пут, истина, не траје дуго, али није с горег бити врло обазрив. Ако случајно настане маина на мору, шта да се ради без воде?

И тако је „Узданица“ отпловила једнога петка, врло добро опремљена у сваком погледу. Леду би можда волео да су катарке биле мало чвршће; али од како је заповедао на овој лађи, није могао да се потужи на њих. Путовало се до обале афричке срећно и брзо. Укотвили су се у реци Јоали (мислим да се тако зове), у часу кад енглеске крстарице нису пазиле на ову обалу. Посредници из тог краја одмах дођоше на брод. Тренутак је био не може бити згоднији; Таманго, ратник на гласу и продавац људи, баш је био догнао на обалу велики број робова, и давао их је јевтино, као човек који осећа да има снаге и моћи да брзо напуни пијацу, чим на њој понестане робе којом он тргује.

Капетан Леду изиђе чамцем на обалу, да учини посету Тамангу. Застаде га у једној колиби од од сламе коју су му били начинили на брзу руку, заједно с његовим двема женама и с неколико помоћника у трговини и спроводника робова. Таманго се био нарочито удесио да дочека белог капетана. Обукао је некакву стару плаву војничку униформу на којој су још стајали капларски ширити; али су о сваком рамену висиле по две златне нарамнице прикачене за исто дугме, и кућале га, једна по грудима, друга по плећима. Како није имао кошуље, и како је униформа била пократка за тако развијена човека, то се између белих пармака од капута и чакшира од гвинејске тканине видео један велики комад црне коже, налик на какав широк појас. О бедрима, на узици, висила му је велика коњичка сабља, а у руци држао је једну лепу енглеску двоцевку. Тако нагиздан, афрички ратник мислио је да изгледа господственије од највећих кицоша париских или лондонских.

Капетан Леду гледао га је неко време ћутећи, а Таманго се испрсио дотле као какав гранатир

кад на смотри прелази испред неког страног генерала, и уживао је у утиску који је мислио да чини на белца. Леду, пошто га је знаначки промотрио, окрете се своме поткапетану и рече му:

— За овакву људину узео бих бар хиљаду талира кад бих га здрава и читава довезао на Мартиник.

Седоше, и један морнар који је натуцао нешто јолофски језик стаде тумачити. Пошто су измењали поздраве, један „мали" доносе им пуну корпу боца с ракијом; оквасише грло, и капетан, да би одобровољио Таманга, даде му на поклон леп бакарни рог за барут, украшен рељефном сликом Наполеоновом. Кад је црнац примио поклон и захвалио као што је ред, изишли су из колибе, сели у хлад испред боца с ракијом, и Таманго даде онда знак да се доведе робље које је имао на продају.

Робље се појави у дугој поворци, погрбљених леђа од умора и страха; сваком црнцу врат је био ухваћен у неку рогу дугачку више од шест стопа, и њена два шиљка била су на потиљку састављена дрвеном пречагом. Кад ваља поћи, онда један од спроводника забаци на раме држаље од роге првога роба; овај тако исто ухвати рогу онога који иде одмах за њим; тај други, опет држи рогу трећег роба, и тако редом. Кад треба стати, предводник пободе у земљу шиљати крај од држаље своје роге, и цела се поворка заустави. Наравно, никоме није ни на крај памети да умакне успут, кад носи о врату дебелу батину дугачку шест стопа.

Кад год прође поред њега какав роб или ропкиња, капетан слегне раменима, добаци како су људи кржљави, а жене сувише старе или сувише младе, и зажали што се црни сој све више мења.

„Све се изопачава, говорио је он; некад је било сасвим друкчије. Жене су имале по пет стопа и шест палаца у висину, а четири човека могла су сама да окрену чекрк на каквој фрегати и подигну главни ленгер".

Али, и ако је непрестано мамисао, одабирао је

најснажније и најличније црнце. За њих ће моћи платити обичну цену; али је за остале тражио знатан попуст. Таманго је, опет, бранио своје интересе, хвалио своју робу, говорио о оскудици у људима и о опасностима трговања. На крају је рекао да тражи не знам колико за робове које је бели капетан хтео да натовари на свој брод.

Чим тумач преведе на француски понуду Тамангову, Леду умало не паде на леђа од изненађења и гнева; затим прогунђа неколико крупних псовки и диже се да иде, као да више неће да чује ни за какву погодбу с тако лудим човеком. Онда га Таманго задржа, и с муком га натера да опет седне. Отвори се нова боца, и преговори се наново почеше. Сад се, опет, црнцу чинило да су понуде белчеве луде и будаласте. Викали су, препирали се дуго, искапљивали чашу за чашом ракије; али ракија није подједнако утицала на обе уговорачке стране. Што је Француз више пио, нудио је све мању цену; а што је Африканац више пио, све је више попуштао. И тако, кад се корпа испразни, они се погодише. Некакав рђав памучни еспап, барут, кремење, три бурета с ракијом и педесет рђаво оправљених пушака дато је у размену за сто шездесет робова. Капетан, да утврди погодбу, пљесну по руци црнца који је већ био више него ћефлисан, и робове одмах предадоше француским морнарима, који брже боље поскидаше с њих дрвене ро́ге и ударише им синџире на врат и гвоздене лисице на руке; што лепо показује колико је европска цивилизација виша.

Остало је још триестак робова: деце, стараца и слабуњавих жена. Лађа је била пуна.

Таманго, који није знао шта да ради с овим „шкартом", понуди капетану да му га прода за боцу ракије по комаду. Понуда је била врло примамљива. Леду се сети да је на представи „Сицилианскога Вечерња" у Нанту видео како је пуно дебелих и крупних људи ушло у партер који је већ био пун, па ипак, захваљујући стишљивости

човечјег тела, сваки нашао за се места. И он узе двадесет виткијих робова од оних тридесет.

Онда Таманго затражи само по чашу ракије за сваког од оно десеторо преосталих. Леду помисли да деца плаћају и запремају само пола места на колима, и узе због тога три детета; али рече да неће више да узме ни једнога црнца. Таманго, видевши да му је остало још седам робова о врату, дограби пушку и узе на нишан једну жену која је стајала прва: то је била мајка троје деце.

— Купуј, рече он белцу, или ћу да је убијем; чашицу ракије или окидам.

— А који ћу враг с њом? одговори Леду.

Таманго опали, и робиња паде мртва на земљу.

— Де сад другога! узвикну Таманго нишанећи једног сасвим оронулог старца: чашу ракије, или ћу...

Једна од његових жена заведе му руку, и куршум оде у ветар. У оном старцу кога је њен муж хтео да убије, она је познала једног *гириота* или врачара, који јој је прорекао да ће бити краљица.

Таманго, који је постао просто бесомучан од ракије, помами се кад виде да се неко противи његовој вољи. Он млатну своју жену кундаком од пушке; затим се окрете Ледуу и рече му:

— Узми, дајем ти ову жену.

Она је била лепа. Леду је погледа осмехнувши се, и узе је за руку:

— За њу ћу већ наћи места, рече.

Тумач је био неки душеван човек. Он даде Тамангу једну бурмутицу од дебеле хартије, и затражи му осталих шест робова. Онда им скиде ро́ге, и пусти их да иду куд им је воља. Они се одмах распршташе, ко овамо, ко онамо, не знајући ни сами како да се врате у свој завичај, на две стотине миља далеко од обале.

Међутим, капетан се опрости с Тамангом, и пожури се да што пре унесе свој товар. Није било паметно остајати дуго у реци; крстарице су се могле опет појавити, и он је због тога хтео да

развије једра још сутра. А Таманго се извали у траву, у хладу, и заспа, да се истрезни.

Кад се пробуди, лађа је већ била запловила и слазила је низ реку. Таманго, коме је глава још бучала од синоћне пијанке, запита за своју жену Ајшу. Одговорише му да му се она на своју несрећу нешто била замерила, и да је он дао на поклон белом капетану, који је одвео на свој брод. Чувши то, Таманго се запрепашћен лупи по глави, затим шчепа пушку, и, како је река на више места правила окуке пре него што се изливала у море, он одјури, најближом пречицом, ка једном малом заливу, на по миље од ушћа. Тамо се надао наћи какав чамац на коме ће стићи до брика, који се, због кривудања реке, морао задржавати. И није се преварио: збиља је имао кад да ускочи у један чамац и да стигне до лађе.

Леду се јако изненади кад га виде, али још више кад чу да тражи натраг своју жену.

— Поклони се не враћају, одговори му он.

И окрену му леђа.

Црнац поче да наваљује, пристајући да врати један део робе коју је добио у размену за робове. Капетан стаде да се смеје; рече му да је Ајша красна жена, и да неће да је пусти из шака. Онда злосрећни Таманго окупи да плаче као киша, и да вришти од бола, као какав јадник кад га оперишу. Час се ваљао по крову дозивајући своју драгу Ајшу; час је лупао главом о под, као да хоће да се убије. Тврд као стена, капетан, показујући му обалу, давао му је знак да је време да иде; али је Таманго продужавао. Понудио је чак и своје златне нараменице, пушку и сабљу. Све је било узалуд.

Док је трајала ова препирка, поткапетан с „Узданице“ рече капетану:

— Ноћас нам је умрло три роба, имамо места. Зашто не бисмо узели овог ђидију, који сам вреди више него сва она тројица што су умрли?

Леду поразмисли да ће за Таманга моћи узети хиљаду талира као ништа; да ће овај пут, који је,

по свему досадањем судећи, обећавао за њ добру добит, бити вероватно његов последњи пут; да ће га се, кад се тако буде обогатио и махнуо трговине робљем, мало тицати хоће ли на гвинејској обали оставити добар или рђав глас за собом. У осталом, на обали није било живе душе, и афрички ратник био је потпуно у његовој власти. Ваљало му је само отети оружје; јер би било опасно дирнути га док му је оно још у рукама. Леду му због тога затражи пушку, тобоже да је прегледа и да се увери да ли вреди колико и лепа Ајша. Дижући и обарајући ороз, он истресе барут којим је пушка била потпрашена. Поткапетан је опет пробао сабљу; и, како је на тај начин Таманго био разоружан, два снажна морнара јурнуше на њ, оборише га на леђа, и хтедоше да му вежу руке. Црнац се опирао јуначки. Кад је дошао к себи од првога изненађења, и ако је био у врло незгодном положају, он се дуго носио с она два морнара. Како је био изванредно снажан, њему пође за руком да се диґне. Он удари песницом човека који га је држао за гушу, и свали га на земљу; остави парче капута у рукама оног другог морнара, и као бесомучан устреми се на поткапетана да му отме сабљу. Овај га удари њоме по глави, и начини му широку рану, али не дубоку. Таманго паде по други пут. Одмах му чврсто савезаше руке и ноге. Док се отимао, драо се као бесан, и копрцао као дивљи вепар кад се ухвати у прећу; али кад виде да му ништа не помаже опирати се, затвори очи и више не мрдну. Његово снажно и нагло дисање једино је показивало да је још у животу.

— Ала ће се његови црнци насмејати од свег срца кад виде да је и он постао роб, узвикну капетан Леду. Бар ће се сад уверити да збиља има неког Провиђења.

Међутим сиромаху Тамангу отицала је силна крв. Онај тумач с болећивим срцем што је синоћ спасао живот шесторици робова, приђе му, привије му рану и рече му неколико утешних речи. Не

знам шта је могао да му каже; али се црнац није мицао, као да је мртав. Два морнара морали су га однети као какву врећу доле на дно лађе, на место које је било за њега одређено. Два дана није хтео ништа да окуси; једва је по неки пут отварао очи. Његови садругови у ропству, некадањи његови заробљеници, погледали су га с неким тупим чуђењем кад је дошао међу њих. И сад још уливао им је такав страх да нико није смео да се подсмехне невољи онога ради кога су сви они допали беде.

Како је са копна дувао повољан ветар, лађа је брзо одмицала од афричке обале. Будући већ без бриге да ће га ухватити енглеске крстарице, капетан је мислио једино на то какве велике благодети га чекају у колонијама у које је ишао. Његова абоносовина није на путу претрпела нимало квара. Нису се јавиле никакве заразне болести. Свега дванаест црнаца, и то најслабијих, умрло је од врућине: то је ситница. Да би се његов људски товар што мање замарао од пута, Леду није заборављао да сваки дан изводи робове на кров. Наизменце, све по трећина ових злосрећника остајали су горе један сат, да се надишу чиста ваздуха за цео дан. Један део момака, наоружаних до зуба, пазио је на њих, бојећи се побуне; у осталом, ради сваке сигурности, никад им нису сасвим скидали окове. Покаткад, неки морнар који је умео да свира у виолину забављао их је свирком. Било је тада занимљиво видети како се све оне црне прилике окрећу свирачу, како с њихова лица постепено нестаје оног израза тупог очајања, како се слатко смеју и пљескају рукама кад им ланци не би сметали. — И кретање је преко потребно за здравље; због тога је капетан Леду завео један необично користан обичај: терао је, наиме, често своје робове да играју, као што се терају да копају ногом коњи који имају да пређу на лађи далек пут.

— Де, децо моја, играјте, проводите се, говорио је капетан громовитим гласом, фијучући једном грдно великом камџијом.

И сироти црнци одмах би почели да скачу и играју.

Неко време, због своје ране, Таманго је остао доле. Најзад изиђе на кров; и одмах, подигавши поносито главу усред ове преплашене гомиле робова, погледа тужним, али спокојним погледом, на бескрајну пучину што је окружавала лађу; затим леже, или боље стропошта се на под од палубе, не хотећи чак ни да намести ланце да га мање жуље. Леду је седео на задњем узвишеном делу лађе и мирно пушио на своју лулу. Ајша, без окова, у финој хаљини од плавог памучног штофа, с лепим папучицама од сахтијана на ногама, држећи у рукама послужавник са слатком ракијом, стајала је покрај њега и дворила га. Било је очевидно да је вршила поверљиву службу код капетана. Један црнац који је јако мрзио Таманга, намигну му да погледа на ту страну. Таманго окрете главу, спази је и крикну; и скочивши брзо као муња на ноге, полете ка задњем делу лађе, пре него што су морнари са страже могли да спрече тако голем преступ сваке бродарске дисциплине.

— Ајша! позика он громовитим гласом, а Ајша, запрепашћена, врисну; зар ти мислиш да у земљи код белих нема Мама-Јумба?

Морнари су већ били дотрчали са замахнутим батинама; али Таманго, скрштених руку, и хладан као да је од камена, враћао се мирно на своје место, док је Ајша, бризнувши у плач, изгледала као скамењена оним тајанственим речима.

Тумач објасни ко је тај страховити Мама-Јумбо, чије је само име изазивало толики ужас.

— То је црначки баук, рече он. Кад се који муж боји да му жена не уради оно што раде многе жене у Француској као и у Африци, он још попрети Мама-Јумбом. Ја, који вам ово причам, ја сам видео Мама-Јумба, и разумео сам одмах марифетлук; али црнци, како их је Бог дао просте, не разумеју ништа. — Замислите да се једног вечера, док су жене проводиле време у игри, у *фолгару,* као што они кажу

на свом наречју, наједанпут зачула из једне необично густе и мрачне шумице нека чудновата музика, а није се видео нико да свира; сви свирачи су били сакривени у шуми. Било је ту тршчаних свирала, дрвених добошића, *балафоса*, и гитара направљених од пола тикве. Цео тај оркестар свира је једну такву арију да би и ђаво заждио под земљу. Жене, тек што су чуле ову свирку, почеше да цепте од страха; хтедоше да умакну, али им мужеви не дадоше; знале су већ шта их чека. Наједанпут изиђе из шуме једна велика бела прилика, високао као наша катарка, с главом великом као бучук, с очима широким као рупе за једеке, с чељустима као у нечастивог, пуним ватре. То се чудовиште примицало полако, полако; и одмаче се свега за стотинак метара од шуме. Жене су врштале:

— Ево Мама-Јумба!

И драле су се као остричарке. Онда им мужеви рекоше:

— 'Ајд'те, неваљалице, реците нам јесте ли се добро владале; ако сумњате, ту је Мама-Јумбо да вас поједе овако живе.

Било их је тако простодушних које су признале, и онда су их мужеви ваљано пропустили кроз шаке.

— А шта је у ствари била та бела прилика, тај Мама-Јумбо? запита капетан.

— Та неки лакомислац који се замотао у велики бео чаршав и држао на једној великој батини шупљу бундеву са запаљеном свећом унутра: то му је била глава. Све то није баш Бог зна како смишљено, и не треба много лупати главу да човек подвали црнцима. Али је ипак Мама-Јумбо леп проналазак, и ја бих волео кад би и моја жена веровала у њ.

— Моја жена, рече Леду, ако се не боји Мама-Јумба, боји се лесковака; јер зна добро како бих јој ја платио кад би јој нешто пало на памет да вода. Ледувки у опште нису нимало трпељиви; и ма да ја имам свега једну руку, може и она још доста добро да витла корбачем. Али реците оном безобразнику тамо што говори о Мама-Јумбу, нека

се добро пази и нека не плаши ову женицу, или ћу му тако истимарити ртењачу да ће му његова црна кожа постати црвена као непечен розбиф.

Рекавши то, капетан сиђе у своју кабину, дозва Ајшу и покуша да је теши: али ни миловања, ни батине чак, јер човека на крају мора да изда стрпљење, нису могли да опамете лепу црнкињу; потоци суза сливали су се низ њене образе. Капетан онда опет изиђе на кров, нерасположен, и изгрди дежурног заповедника брода због заповести коју је био издао у том тренутку.

Преко ноћи, кад су готово сви морнари спавали дубоким сном, они што су били на straжи чуше најпре неку озбиљну, свечану и тужну песму што је допирала одоздо из лађе, а затим један страховит женски врисак. Мало затим, крупан глас капетана Ледуа који је псовао и претио, и фијукање његовог страшног бича, захорише се по целој лађи. После једног тренутка, све се опет уђута. Сутрадан Таманго изиђе на кров с масницама на лицу, али онако исто поносит и одлучан као и пре.

Чим га Ајша угледа, она му брзо потрча са задњег дела лађа где је дотле седела поред капетана, клече пред њега, и рече му гласом пуним скривеног очајања:

— Опрости ми, Таманго, опрости ми!

Таманго ју је читав минут гледао нетремице; затим, видевши да је тумач далеко, рече јој:

— Турпију!

И онда опет леже на палубу окренувши леђа Ајши. Капетан је жестоко изгрди, чак јој и опали неколико шамара, и забрани јој да у будуће разговара са својим некадањим мужем; али му није ни на крај памети било да посумња штогод у оно неколико речи које су они рекли једно другом, и ништа и не запита о том.

Међутим Таманго, затворен с осталим робовима, дан и ноћ наговарао их је да једанпут одважно прегну да поврате своју слободу. Говорио им је како је белих мало, и обраћао им пажњу на то

како њихови чувари сваког дана бивају све небрижљивији; затим, не изјашњујући се сасвим јасно, причао им је како ће он умети да их врати у њихов завичај, хвалио се како се добро разуме у мађији, у коју црнци верују затуцано, и застрашивао их како ће се сам ђаво осветити свима онима који не пристану да га помогну у његову предузећу. Своје беседе држао је само на пеулском наречју, који су знали већина робова, али који тумач није разумевао. Његов беседнички глас, и навика робова да га се боје и да га слушају, притекли су не може бити лепше у помоћ његовој речитости, и црнци су наваљивали на њега да утврди дан кад ће их ослободити из ропства, много пре него што је и он сам мислио да ће бити кадар да то учини. Завереницима је неодређено одговарао да још није дошло време, и да му ђаво, који му се јавља у сну, још није ништа рекао, али да треба да буду готови на први знак. Међутим није пропуштао ни једну прилику да не искуша с коликом пажњом чувари бде над њима. Једанпут, кад се један морнар, приславши пушку на ограду од крова, занео посматрајући једну гомилицу риба што су ишле за лађом, Таманго узе пушку и стаде са смешним покретима да ради њоме сва она вежбања која је видео да раде морнари кад се вежбају. Мало после одузеше му пушку; али се он био уверио да ће одсад моћи узимати оружје а да одмах не изазове никакву сумњу; и, кад буде куцнуо час да се њим послужи, тешко оном ко хтедне да му га отме из руку.

Једног дана Ајша му баци парче пексимита, давши му неки знак који је једино он разумео. У пексимиту је била једна турпијица: од ове алатке зависио је успех целе завере. Таманго се најпре добро чувао да не покаже турпију својим друговима; али, кад је пала ноћ, он стаде да шапуће неке неразумљиве речи, пратећи их чудним покретима. Мало по мало загревао се све више, док најзад није почео да виче. Слушајући га како диже и спушта глас, човек би рекао као да је заподео жив

разговор с неком невидљивом личношћу. Сви робови су дрхтали, не сумњајући да је ђаво у том тренутку међу њима. Таманго најзад прекиде овај призор кликнувши од радости.

— Другови, узвикну он, дух кога сам призивао дао ми је најзад оно што ми је обрекао, и ја имам сад у рукама оруђе којим ћемо се ослободити. Сад вам треба још само мало храбрости, па сте слободни.

Он даде турпију около-стојећима да је опипају, и макар како да је подвала била проста, људи који су били још простији повероваше у њу.

После дугог чекања освануо је велики дан освете и слободе. Завереници, везани међу собом свечаном заклетвом, углавили су били план после зрелога већања. Најодлучнији, с Тамангом на челу, кад буде дошао на њих ред да изиђу на кров, имали су да отму оружје од чувара; неколико других отићи ће у собу капетанову да узму пушке које су биле ту. Они који дотле буду истругали своје окове отпочеће напад; али, и ако се упорно радило неколико ноћи, већина робова још није могла да узме одсуднога учешћа у борби. Због тога је тројици снажних црнаца допало у дужност да убију човека који је у џепу носио кључ од окова, и да одмах ослободе своје оковане другове.

Тога дана капетан Леду био је необично добре воље; против обичаја опростио је једном „малом“ који је био заслужио камџију. Похвалио је дежурног официра како је издао добру заповест, изјавио свима момцима да је задовољан, и рекао им да ће на Мартинику, на који ће ускоро приспети, сваки добити поклон у новцу. Сви морнари, занети тако пријатним мислима, смишљали су већ у памети на шта да употребе тај поклон. Мислили су на ракију и мартиничке мелескиње, кад Таманго и други завереници изиђоше на кров.

Они су били удесили да своје окове истружу тако да не изгледају пресечени, али су их међутим без по муке могли да прекину. У осталом, иако су јако звекетали њима, да би човек, кад чује толики

звекет, помислио да је од двапут тежих окова Пошто су неко време удисали чист ваздух, узеше се сви за руке и стадоше да играју, док је Таманго певао своју породичну ратничку песму[1]), коју је некада певао пре него што је почазио у бој. Кад су мало поиграли, Таманго, тобоже мртав уморан, прући се колики је дуг крај ногу једног морнара који се безбрижно био наслонио на ограду од крова; сви завереници учинише то исто. И тако је сваки морнар био опкољен са по неколико црнаца.

Наједном Таманго, који је полако био прекинуо своје окове, раздра се на сав глас — тај његов узвик имао је да служи као сигнал, — повуче снажно за ноге морнара који је био крај њега, преврте га главачке, и, ставши му ногом на трбух, оте му пушку, и уби из ње дежурног заповедника брода. У исти мах и сви остали морнари на straži бише нападнути, разоружани и одмах затим поубијани. Одасвуда се орио ратни поклич. Најстарији морнар, у кога је био кључ од окова, погинуо је међу првима. Онда гомила црнаца преплавиште кров. Они који нису могли наћи никаква оружја дограбиште полуге од чекрка или весла од чамца. Од тог тренутка белима на лађи било је одзвонило. Ипак су се неколико морнара одупрли на задњој палуби, али нису имали довољно оружја, и нису били одлучни. Леду је још био жив и није ни мало изгубио одважност. Видевши да је Таманго душа завере, мислио је да ће, ако убије њега, с његовим саучасницима свршити за час. Он му због тога полете на сусрет са сабљом у руци, дозивајући га из свег грла. Таманго одмах насрну на њ. Држао је једну пушку за крај од цеви и млатао њоме као каквим буздованом. Две поглавице сустигоше се на оном узаном пролазу што везује предњу палубу са задњом. Таманго удари први. Али се белац лако изви у страну и избеже ударац. Кундак, ударивши снажно о даске, сломи се, и пушка се тако силно одби да

[1]) Сваки црначки поглавица има своју песму.

испаде из руку Тамангових. Он је сад био без одбране, и Леду, са осмејком сатанске радости, дигао је већ био руку и хтео да га пробурази; али је Таманго био лак и хитар као пантери у његову завичају. Он се баци у наручја свога противника, и ухвати га за руку у којој је држао сабљу. Један се упирао да не преда своје оружје, други да га отме. У тој страховитој борби падоше обојица; али је Африканац био оздо. Онда, не клонувши нимало духом, Таманго стеже свога противника из све снаге, и уједе га за гушу тако силно да крв шикну као да је лав забио своје зубе. Сабља испаде из малаксале руке капетанове. Таманго је зграби; затим, дигнувши се, с крвавим устима, и кликнувши победоносно, стаде брзо да боде свога већ полумртвог противника.

У победу се више није могло сумњати. Оно мало морнара који су остали живи покушаше да моле за милост устанике; али су сви били немилице измрцварени, чак и тумач, који им никад није ништа на жао учинио. Поткапетан је умро славно. Био се склонио на задњи крај лађе, крај једног од оних малих топова који се окрећу на стожеру и пуне се картечом. Левом руком намештао је топ, а десном, у којој му је била сабља, бранио се тако добро да се читава гомила црнаца била искупила око њега. Он онда притисну обарачу од топа и начини усред ове густе гомиле један широк пролаз засут мртвацима и самртницима. Тренутак после, био је разнет на комаде.

Кад је леш и последњега белца, измрцварен и исецкан на парам-парче, био бачен у воду, црнци, сити освете, погледаше на лађина једрила, у која је непрестано дувао свеж ветар, и која као да су још слушала њихове угњетаче, и водила победиоце, покрај њихове славне победе, у земљу где ће постати робовима.

— Ништа дакле нисмо постигли, помислише они тужно; да ли ће овај велики фетиш белачки

хтети да нас врати у наш завичај, кад смо пролили крв његових господара?

Неколико њих рекоше да ће Таманго већ умети да га натера на послушност. И одмах стадоше из све снаге да довикују Таманга.

Он се није журио да се појави. Нађоше га у стражњој кабини где стоји наслоњен једном руком на крваву сабљу капетанову; другу је расејано пружао својој жени Ајши, која ју је, клечећи пред њим, обасипала пољупцима. И ако је био радостан што је победио, ипак је осећао неко мрачно неспокојство, које се показивало у целом његовом држању. Како је био отреситији од осталих, он је боље и осећао сву тежину положаја.

Најзад је изишао на кров, правећи се спокојан, и ако то није био. Стотину измешаних гласова наваљивало је на њ да узме управљати лађом; он се приближи крману полако, као да жели да одгоди мало тренутак који ће одлучити о величини његове моћи.

На целој лађи није било ни једног црнца, макар колико глупа, који није приметио да један точак и кутија једна спроћу њега утичу на кретање лађе; али је у овом механизму од увек лежала за њих једна велика тајна. Таманго дуго гледаше у бусолу мичући уснама, као да чита слова што су на њој била исписана; затим принесе руку челу, и замисли се као човек који нешто рачуна у глави. Сви црнци се окупише око њега, разјапљених вилица, разрогачених очију, и са стрепњом пратили су му и најмањи покрет. Најзад, пола са страхом, пола са самопоуздањем, као сваки човек који хоће да уради нешто што не зна, он снажно повуче точак од крме.

Као што се какав огњевит хат пропне на ноге кад га мамузне његов несмотрен јахач, тако лепи брик „Узданица" поскочи по таласу кад Таманго овако неразборито дрмну крму. Рекао би човек да је, гневан, хтео да се зарије у вале, заједно са својим неуким корманошем. Како се наједанпут пореметио потребан склад између правца једрила

и правца крме, лађа се нагну тако јако да је изгледало као да ће утонути. Њене дугачке лантине заронише се у море. Више људи претурише се; неколико их паде у воду. Али се ускоро лађа поносито диже на талас, као да хоће још једанпут да се понесе са пропашћу. Ветар дуну двапут јачом снагом, и одједном, с ужасном праском, падоше обе катарке, скрхане скоро при дну, и прекрилише цео кров парчадима и као неком тешком мрежом од ужади.

Преплашени црнци утекоше у лађу вриштећи од страха; али, како ветар није више дувао у ветрила, лађа се диже, и таласи стадоше да је полако бацају час тамо час амо. Онда се најодважнији црнци попеше поново на кров и побацаше с њега све оне поломљене делове од катарки који су га закрчивали. Таманго се није мицао с места, налактио се био на орман с бусолом, и сакрио лице својом савијеном руком. Ајша је стајала покрај њега, али није смела да га ослови. Мало по мало црнци се приближише; онда се зачу потмуло роптање, које се убрзо претвори у праву буру пребацивања и увреда.

— Издајицо! варалице! викали су они, ти си нам крив за све невоље, ти си нас продао белцима, ти си нас наморао да се бунимо против њих. Хвалио си се како умеш да управљаш лађом и обећао си да ћеш нас вратити у завичај. Ми смо ти, као праве будале, поверовали; и ево где сад умало нисмо сви главом платили због тога што си ти згрешио белачком фетишу.

Таманго поносито диже главу, и црнци који су били око њега устукнуше преплашени. Он дохвати са земље две пушке, даде знак својој жени да пође за њим, прође кроз гомилу, која се пред њим раствори, и упути се предњем делу лађе. Ту направи као неки опкоп од празних буради и дасака; затим седе усред овог бедема, одакле су претећи вирили бајонети његове две пушке. Оставише га на миру. Међу устаницима, једни су плакали; други, поди-

гавши руке к небу, призивали су у помоћ своје и белачке фетише; неки су клечали пред бусолом, дивећи се њеном непрекидном кретању, и преклињали је да их врати у њихов завичај; неки су опет лежали по крову, суморни и утучени. Усред ових очајника, замислите још жене и децу који вриште од страха, и двеста рањеника који преклињу да им се притекне у помоћ, али нико и не мисли да им помогне.

Наједном се на палуби појави један црнац; лице му је сијало од радости. Он објави да је пронашао место где су бели држали ракију; његова веселост и цело његово држање јасно су сведочили да ју је он и отробао. Чувши тај глас, несрећни црнци престадоше за часак да јаучу. Сви полетеше у лађин ћилер и напише се ракије. Сât доцније, могли су се видети како скачу и смеју се на крову, и, пијани као стока, праве најгоре будалаштине. Док су они играли и певали, рањеници су стењали и јецали. Тако је протекао остатак дана и цела ноћ.

У јутру, кад су се разбудили, наступило је још веће очајање. Преко ноћ је био поумирао велики број рањеника. Лађа је пловила опкољена лешевима. Море је било бурно, а небо обавијено маглуштином. Искупише се да држе веће. Неколико почетника у мађији, који нису смели ни да прослове о својој вештини пред Тамангом, огледаше један за другим своје знање. Неколико пута преклињаху духове. Кад год покушај не би успео, нада се губила све више. Најзад се опет стаде говорити о Тамангу, који још није био изишао из свога опкопа. На крају крајева, он је био највештији међу њима, и једини је још могао да их спасе из овог страховитог положаја у који су запали његовом кривицом. Један старац приђе му, носећи понуду за измирење. Он га замоли да изиђе и да им каже своје мишљење; али Таманго, неумољив као Кориолан, оглуши се о све његове молбе. Обноћ, усред највећега метежа, био је донео колико му је било потребно пексимита и усољеног меса. Изгледао је решен да живи тако одвојен од свију.

Ракије је било још. У њој бар човек заборавља и море, и ропство, и блиску смрт. И спава, снива о Африци, и види шуме са смолним дрвећем, колибе покривене сламом и баобабе чија се сенка пружа над целим селом. Синоћна теревенка опет поче. Тако прође неколико дана. Јаукали су, плакали, чупали косе, затим се опијали и спавали: тако им је текао живот. Неколико њих умреше од силног пића; неколико их скочише у море, или се прободоше мачем.

Једно јутро Таманго изиђе из своје тврђаве и дође до пања који је остао од главне катарке.

— Робови, рече он, Дух ми се јавио у сну и проказао ми како вас могу избавити одавде и вратити вас у ваш завичај. Својом незахвалношћу заслужили сте да вас оставим; али ми је жао ових жена и ове деце што јаучу. Ја вам пратам: почујте ме.

Сви црнци оборише главу с поштовањем и начетише се око њега.

— Бели, продужи Таманго, једини знају оне силне речи које покрећу ове велике дрвене куће; али ми можемо по својој вољи управљати овим лаким чуновима који личе на наше.

Он показа каик и друге чамце на брику.

— Напунимо их храном, уседнимо у њих, и завеслајмо на ону страну одакле ветар дува; мој и ваш господар пустиће га у правцу нашег завичаја.

Повероваше му. Луђег предлога није било. Не знајући да се служи бусолом, и под непознатим небом, он је могао само да лута насумце. У својој глави он је замишљао да треба само да весла напред, па ће најзад тако наћи какву црначку земљу; јер црнци живе на целој земљи, а бели на својим лађама. То му је његова мајка причала.

Ускоро је све било спремно за укрцавање; али тада видеше да су каик и свега један чамац здрави. То је било сасвим мало за осамдесет црнаца од прилике колико их је још остало у животу. Ваљало је оставити све рањенике и болеснике. Већина

замолише да их убију пре него што се одвоје од њих.

Два чамца, која су спустили у воду с грдном муком и страшно их претоварили, оставише лађу и навезоше се на бурно море, које је сваки час хтело да их прогута. Онај мали чамац одмаче први. Таманго је с Ајшом сео у каик, који је тежи и претовареији, јако био заостао. Још се чуо лелек оно неколико несрећника што су остали на крову од брика, кад један прилично снажан талас удари каик с бока и напуни га водом. За трен ока, он потону. Они с малог чамца видеше шта ове снађе, и веслачи запеше свом снагом да одмакну, бојећи се да не морадну примити кога из потопљеног каика. Готово сви они који су били усели на каик подавише се. Свега њих десет-дванаест успеше да се врате на лађу. Међу њима били су Таманго и Ајша. Кад се сунце смири, они видеше како мали чамац нестаде са видика; али шта је с њим после било, не зна се.

Зашто бих мучио читаоца описујући му одвратне призоре глади? Двадесет душа од прилике збијених на узаном простору, које је час бурно море бацало тамо-амо, час пекло врело сунце, отимали су се сваки дан о оно нешто мршавих остатака своје заире. За свако парче пексимита ваљало се тући, и слабији су умирали, не због тога што су их јаки убијали, већ због тога што им нису дали да једу. После неколико дана, на крову брика „Узданица" били су још у животу само Таманго и Ајша.

. . . . . .

Једне ноћи, море је било бурно, ветар је фијукао силно, а помрчина је била тако густа да се с крме није могао видети кљун лађин. Ајша је лежала на једном душеку у соби капетановој, а Таманго је седео крај њених ногу. Обоје већ одавно нису ни речи проговорили.

— Таманго, викну најзад Ајша, све ово што патиш, ти патиш мене ради...

— Не патим ја, обрецну се он. И баци на душек, крај своје жене, пола пексимита који му је још остао.

— Узми то себи, рече она отурујући благо пексимит; ја нисам гладна. А и зашто да једем? Зар ми није стигао судњи час?

Таманго се диже не одговоривши ништа, попе се поводећи се на кров и седе крај једне сломљене катарке. Приклонивши главу на груди, звиждукао је своју породичну песму. Наједном се зачу један јак узвик усред фијука морског ветра; и појави се светлост. Он чу и друге узвике, и једна велика црна лађа промаче брзо поред његове; тако близу да му ветрилске мотке прођоше изнад саме главе. Он виде само два лица осветљена једним фењером који је висио о катарци. Ови људи викнуше још једанпут, и одмах затим њихову лађу дохвати ветар, и она ишчезе у помрчини. Без сумње су морнари са страже били приметили ову разбијену лађу; али, како је била бура, њихов брод није могао да се окрене. Тренутак после, Таманго виде како севну пламен и чу кад опали топ; затим виде како севну пламен на једном другом топу, али не чу пуцањ; после и не виде више ништа. Сутрадан, нигде на видику није било никаког једра. Таманго опет леже на свој душек и заклопи очи. Његова жена Ајша умрла је те ноћи.

. . . . . .

. . . . . .

Не знам колико времена после, једна енглеска фрегата, „Белона", угледа једну лађу без катарки и, како је изгледало, без морнара. Неколико људи прођоше јој на каику и нађоше на њој једну мртву црнкињу и једног црнца тако измршалог да је наличио на мумију. Био је обезнањен, и душа му је већ била дошла у подгрлац. Хирург га узе, стаде да га лечи, и кад је „Белона" приспела у Кингстон, Таманго је био здрав као дрен. Казаше му да им прича о себи и оној лађи. Он им рече све, у колико је и сам знао. Колонисти с острва говорили

су да га треба обесити као црнца који се дигао на устанак; али гувернер, неки душеван човек, заузе се за њ, налазећи да се његова кривица да оправдати; јер, на крају крајева, он се послужио само законитим правом одбране; а после, они које је поубијао били су сви Французи. С њим су онда поступили као што се ради са свима црнцима који се нађу на коме ухапшеном црначком броду: дали су му слободу, то ће рећи узели су га да ради за државу; али је имао тридесет пара на дан и храну. Био је врло ћутљив човек. Пуковник седамдесет петог пука виде га једанпут и узе га да удара у тасове у пуковској војној музици. Научио је нешто мало енглески, али никад није говорио. У накнаду за то пио је преко мере рум и ракију од шећерне трске. — Умро је у болници од запаљења плућа.

ТОЛЕДСКА ЛЕПОТИЦА.

(по угледу на шпањолски).

Ко ће ми рећи да ли је сунце лепше на рођају но на заходу? Ко ће ми рећи које је дрво лепше, маслина или бадем? Ко ће ми рећи ко је већи јунак, Валенцианац или Андалузац? Ко ће ми рећи које је најлепша жена? — Ја ћу вам рећи које је најлепша жена: то је Аурора од Варгаса, лепотица толедска.

Мрки Тузани заиска своје копље, заиска свој штит: копље држи у десници руци; штит му виси о врату. Он се спусти у дође арове и прегледа једну за другом својих четрдесет бедевија. И рече:

— Бержа је најјача: на њеним широким сапима однећу толедску лепотицу, или, Алаха ми! Кордова ме неће више жива видети.

Он одјезди, стиже у Толедо, и намери се на једног старца крај Закатина.

— Седа старино, носи ову књигу дон Гутјеру, дон Гутјеру од Салдање. Ако га је мајка родила јунака, доћи ће да подели са мном мегдан крај кладенца алмамиског. Толедска лепотица мора допасти ил' мени ил' њему.

Старац узе књигу, узе је и однесе графу Салдању. Он је баш играо шаха са толедском лепотицом. Граф проучи књигу, проучи позив, па се потеже руком по столу тако силно да све фигуре попадаше. Онда се диже и заиска своје копље и свога доброг хата; и лепотица се диже, сва дрхтећи; јер је разумела да он иде на мегдан јуначки.

— Господару Гутјеро, дон Гутјеро од Салдање, остани, молим те, и играј још са мном.

— Нећу више да играм шаха; хоћу да се бацам копља убојита крај кладенца алмамиског.

И плач Аурорин не могаде га задржати; јер ништа не задржава витеза кад иде на мегдан. Онда толедска лепотица узе свој огртач, и појахавши своју мазгу, оде на кладенац алмамиски.

Около кладенца трава је румена. Румена је и вода у кладенцу; али није хришћанска крв обагрила траву, обагрила воду у кладенцу. Црнокожи Тузани лежи наузнако; копље дон Гутјерово пребило се у његовим грудима; из рана му рујна крвца лопи. Његова кобила Бержа гледа га и грозне сузе рони, јер не може да извида рану свога господара.

Лепотица сјаха са своје мазге.

— Делијо, буди храбар; ти ћеш још поживети и оженити се каквом лепом Маварком; моја рука уме да извида ране које зада мој витез.

— О лепојко бела пребела, о лепојко красна прекрасна, истргни ми ово парче копља што ми груди раздире: хладни челик ми стоји ту као лед ледени.

Она се примаче без бојазни; али он прибра своју снагу и, оштрицом свога мача, онакази ово дивно лице.

ИЛСКА ВЕНЕРА.

Ileos en d' ego, esto o andrias kai
epios, outos andreios on.
LOUKIANOS PSILOPSEUDES[1])

Силазио сам низ последњу кôсу на Канигуу, и ма да је сунце било већ зашло, разазнавао сам у равници куће варошице Ила, у коју сам ишао.

— Ви знате, рекох Каталонцу који ми је од синоћ служио као вођ, ви знате зацело где станује Г. од Пејрехорада?

— Како не бих знао, викну он, знам му кућу као своју; и да није тако мрак, показао бих вам је. То је најлепша кућа у Илу. Има пара тај Г. од Пејрехорада; а за сина узима девојку од још већег богаташа.

— А да ли ће скоро бити то венчање? запитах га.

— Како скоро! та можда су већ и свираче погодили за свадбу. Вечерас, може бити, сутра, прекосутра, шта га ја знам! Весеље ће бити у Пијгаригу; јер господин син узима госпођицу од Пијгарига. То ће бити сватови!

Мене је био препоручио господину од Пејрехорада мој пријатељ Г. од П. То је, рекао ми је он, један врло учеван познавалац старих споменика и сушта љубазност од човека. Њему ће бити право задовољство да ми покаже све рушевине на десет миља унаоколо. Ја сам тако рачунао да с њим обиђем околину илску, за коју сам знао да је богата античким и средњевековним споменицима. Ова свадба, о којој сам сад био чуо први пут, реметила ми је све планове.

Ја ћу им бити на незгоди, рекох себи. Али се чекало на мене; Г. од П. био је јавио за мој долазак, и сад се није имало куд.

— Да се кладимо, господине, рећи ће ми мој вођ, кад смо већ били у равници, да се кладимо у цигару дувана да ћу погодити шта ћете радити код Г. од Пејрехорада?

---

[1] Био сам милостив премда сам био храбар, нека и статуа буде блага. Пр.

— Па, одговорих ја пружајући му цигару, то није здраво тешко погодити. У ово доба дана, и пошто је човек превалио шест миља преко Канигуа, најважнија ствар је вечера.

— Јест, али сутра?... Ето, кладио бих се да идете у Ил да видите идола. Погодио сам чим сам вас видео како пресликавате свеце серабонске.

— Идола! каквог идола? Та реч је била пробудила радозналост у мени.

— Шта! зар вам нису причали, у Перпињану, како је Г. од Пејрехорада нашао једног идола у земљи?

— Хоћете да кажете кип од печене земље, од иловаче?

— Није, него баш од бакра; могло би из њега да се излије сила дваеслука. Тежак вам је као црквено звоно. Нашли смо га дубоко у земљи, испод једне маслине.

— Дакле сте и ви били ту кад су га нашли?

— Јесам, господине. Г. од Пејрехорада рекао је, пре две недеље, Јовану Колу и мени да ишчупамо једну стару маслину која је била промрзла лани, јер лањска година није ваљала баш низашта, знате и сами. И тако радећи, Јован Кол, који се својски био предао послу, замахну једанпут будаком, и ја чух: дăн... као да је ударио у звоно. Шта ли је то? рекох ја. И ми онда копај, копај, и најзад се помоли једна црна рука, налик на руку мртваца који устаје из земље. Мене стаде хватати страх. Отидем господину и кажем му: Да вид'те, господару, мртваци под маслином! Да зовнемо попа. — Какви те мртваци напали? рече ми он. Онда дође сăм, и тек што је сагледао руку, повика: — Антика! антика! — Помислио би човек да је нашао какво благо. Затим запе да копа, будаком, рукама, и радио је готово толико колико ми обојица.

— А шта сте нашли најпосле?

— Једну велику црну жену, више од пола, да 'простите, господине, голу, сву од бакра, и Г. од Пејрехорада нам је рекао да је то неки идол из

незнабожачких времена... из времена Карла Великог, ej-хej!

— Видим већ шта је... Каква бронзана Богородица из неког порушеног манастира.

— Богородица! јест ја!... Познао бих је ја одмах да је то била Богородица. Идол, кад вам кажем; то се лепо види и по лицу. Упро у вас своје велике беле очи... Рекли бисте да вас мери. Бог и душа, мора човек да обори очи кад га гледа.

— Беле очи? Без сумње су уметнуте у бронзу. То ће можда бити каква римска статуа.

— Римска! тако је. Г. од Пејрехорада каже да је то Римљанка. А, видим ја добро да сте и ви научењак као и он.

— Да ли је цела, добро очувана?

— О, господине, не фали јој ништа. Још је лепша и дотеранија него шарено гипсано попрсје Луја Филипа у општини. Али опет-опет, не допада ми се лице овог идола. Изгледа пакосно... а и идол је пакостан.

— Пакостан? Шта вам је напакостио?

— Оно, мени и није; али сад ћете да видите. Запели смо били из петних жила да га усправимо; и Г. од Пејрехорада је вукао за уже, и ако је слаб као пиле, честита старина! На једвите јаде га усправимо. Ја сам се био сагао да узмем парче ћерамиде да подметнем под њега, кад наједанпут, рррр, идол паде наузнако целим телом. Ја рекох: Чувај! Али нисам рекао доста брзо, јер Јован Кол није имао кад да склони ногу...

— И повређен је?

— Сирота његова нога, пребивена је цела као притка. Јао мене! кад видех то, ја се помамих. Хтео сам да разлупам идол будаком, али ме Г. од Пејрехорада задржа. Он је дао новаца Јовану Колу, али овај опет лежи у постељи од пре две недеље како му се то десило, и лекар каже да никад неће моћи ићи овом ногом као оном другом. Баш штета; он је био наш најбољи тркач и, после господина сина, највештији лопташ. Г. Алфонсу од Пејрехорада

било је много жао, јер је Кол увек играо с њим. Милина је било видети како они одбијају један другом лопте. Буп! буп! Никад нису додиривале земљу.

Разговарајући тако, ми уђемо у Ил, и мало затим ја се обрех пред господином од Пејрехорада. То је био један још држеч и жив старчић, с напрашеном косом, с црвеним носем, весео и шаљивчина. Пре него што је отворио писмо Г. од П., он ме је био посадио за пун сто, и представио ме својој жени и сину као једног славног археолога, који ће истргнути Русиљон из заборава у коме га је остављала равнодушност научењака.

Једући врло слатко, јер ништа не отвара већу вољу за јелом него свеж планински ваздух, ја сам пажљиво посматрао своје домаћине. Рекао сам већ реч две о Г. од Пејрехорада; треба да додам да је он био сушта живост. Говорио је, јео, устајао, трчао у своју библиотеку, доносио ми књиге, показивао ми слике, уливао ми вина у чашу: никад није могао два минута да се скраси миран. Његова жена, угојена мало више но што треба, као већина Каталонки кад пређу четрдесету, учинила ми се права правцата паланчанка, заузета једино бригом о својим домаћим пословима. Ма да је вечере било доста бар за шесторо, она отрча у кујну, закла голубе, испржи рибе, отвори не знам колико тегли са слатким. За трен ока сто је био претрпан чинијама и боцама, и ја бих сигурно тако покварио стомак да бих умро, да сам само окусио од свачега чим су ме понудили. Међутим, кад год бих одбио које јело, настала би нова извињавања. Бојали су се да ми неће бити добро у Илу. По паланкама се, знате, има тако мало свега што треба, а Парижани су велики пробирачи.

Док су његови родитељи излазили и улазили, Г. Алфонс од Пејрехорада није се мицао с места, као гранични бог Термин. То је био висок младић од двадесет и шест година, лепих и правилних црта, али без израза. Његов стас и његове атлетске об-

лине потврђивали су речито глас неуморног лопташа који је уживао у том крају. Тог вечера био је обучен отмено, тачно према слици у последњем броју Моднога Журнала. Али ми је изгледало да се незгодно осећа у том оделу; био је укочен као проштац у својој кадивеној јаци, и окретао се само целим телом изједна. Његове велике и од сунца поцрнеле руке, његови кратки нокти, били су у необичној супротности с његовим оделом. То су биле сељачке руке које вире из рукава једнога кицоша. Узгред буди речено, и ако ме је мерио врло радознало од главе до пете, као Парижанина, целог вечера ословио ме је свега једанпут, и то ме је запитао где сам купио ланац од сата.

— Тако, драги мој госте, рече ми Г. од Пејрехорада кад се вечера приближила крају, ви сте сад моји и остаћете код мене. Ја вас нећу пустити док не будете видели све што је год занимљиво по нашим планинама. Треба да познате наш Русиљон, и да му одате правду. Ви немате ни појма шта ћемо вам ми све показати. Споменике феничанске, келтске, римске, арабљанске, византијске, ви ћете видети све, од првог до последњег. Ја ћу вас водити свуда и нећу пропустити ни једну циглу а да вам је не покажем.

Он се закашља и мораде да стане. Ја се користих тиме да му кажем како ће ми бити необично криво што ћу га узнемирити у околностима тако важним за његову породицу. Ако хоће да буде добар да ми дâ неколико својих драгоцених савета о излетима које ћу имати да правим, ја бих могао, а да се он и не мучи да ме прати...

— А, ви то мислите на свадбу овога младића, узвикну он упавши ми у реч. Није то ништа, правићемо је прекосутра. Ви ћете се провеселити заједно с нама, у породичном кругу, јер је млада у жалости за једном тетком коју је наследила. Због тога неће бити ни весеља ни игранке... Баш штета... видели бисте наше Каталонке како играју... Оне су лепе, и можда би вам дошла жеља да се угле-

дате на мог Алфонса. Једна женидба, кажу, повлачи за собом друге... У суботу, пошто се младенци буду венчали, ја ћу бити слободан, и онда ћемо се дати у трку. Ја вас молим за опроштај што ћемо вас намучити да присуствујете једној палачанској свадби. За Парижанина који је сит и пресит светковина... па још свадба без игранке! Ипак, видећете младу... младу... казаћете ми већ да ли имам право... Али ви сте озбиљан човек и не гледате више жене. Имам ја да покажем вама нешто боље од тог. Што ћете видети нешто!... За сутра вам остављам једно огромно изненађење.

— Боже мој, рекох му ја, тешко је имати какво благо у својој кући, а да свет за то не дозна. Ја мислим да погађам изненађење које ми ви спремате. Али ако је то реч о вашој статуи, опис који ми је дао о њој мој вођ само је распалио моју радозналост и припремио ме на дивљење.

— А, он вам је говорио о идолу, јер они тако зову моју лепу Венеру Тур... али нећу ништа да вам кажем. Сутра, усред бела дана, ви ћете је видети, и рећи ћете ми да ли имам разлога што је сматрам за једно ремек-дело. Бог и вера, нисте могли доћи у згоднији час. Има натписа које ја, бедни незналица, објашњавам на свој начин... али један париски научењак!... Ви ћете се можда смејати мом тумачењу... јер ја сам написао једну расправу... ја исти који сад с вама говорим... стари паланчански старудијар, ја сам се упустио... Хоћу да задрмам штампарску машину... Кад бисте хтели да будете добри да ме прочитате и исправите, ја бих се могао надати... На пример, ја сам врло радознао да чујем како ћете ви превести онај натпис на постољу: Cave... Али нећу још ништа да вас питам. Нек остане за сутра, за сутра! Ни речи више данас о Венери!

— Имаш право, Пејрехораде, рече му жена, што си се окануо једном твог идола. Зар не видиш да не даш господину да једе? Ех, господин је видео у Паризу много лепших статуа од твоје. У Ту-

илријама има их на туцета, и тако исто бронзаних.

— Какво незнање, блажено незнање паланчанско! прекиде је Г. од Пејрехорада. Поредити један диван антички споменик са ништавним ликовима Кустуовим!

О, како са непоштовањем
О боговима говори жена ми!

Знате ли да је моја жена хтела да претопим статуу у звоно за нашу цркву? Она би га приложила цркви. Једно узор-дело Мироново, господине!

— Узор-дело! узор-дело! лепо узор-дело је учинила! сломила ногу човеку!

— Жено, видиш ли? рече Г. од Пејрехорада одлучним гласом и испружи к њој своју десну ногу у чарапи од шарене свиле, да ми је моја Венера сломила ову ногу, ја не бих жалио.

— Боже, Пејрехораде, како можеш да говориш тако! Срећа те је оном човеку боље... Али ја још не могу да се наканим да гледам статуу која чини таке несреће. Сиромах Јован Кол!

— Ранила га Венера, господине, рече Г. од Пејрехорада смејући се грôтом, ранила га Венера, и он се жали, угурсуз један:

Veneris nec praemia nôris[1].

Кога није ранила Венера?

Г. Алфонс, који је боље разумевао француски него латински, намигну у знак да разуме, и погледа ме као да хоће да ме пита: А ви, Парижане, разумете ли ви?

Вечера се сврши. Прошао је био читав сат како сам ја престао да једем. Био сам уморан, и нисам могао успети да прикријем зевање које ме је сваки час спопадало. Госпођа од Пејрехорада спази то прва, и рече да је време да се иде спавати. Онда настадоше нова извињавања због рђавог преноћишта које ћу имати. Нећу се осећати као у Паризу. По паланкама је тако рђаво! Треба прогледати кроз прсте Русиљонцима. Узалуд сам ја тврдио да би ми, после јурења кроз планине, и свежањ сламе

[1] Ваљада не познајеш дарове Венерине. Пр.

био прекрасна постеља, они су ме непрестано молили да опростим сиротим „сељацима“ што ме не могу угостити онако како би желели. Ја се најзад попех у собу која је била спремљена за мене, заједно с Г. од Пејрехорада. Степенице, на којима су горњи степени били дрвени, излазиле су усред једног ходника, из кога се улазило у неколико соба.

— Ове собе десно, рече ми мој домаћин, намењо сам будућој госпођи Алфонсовици. Ваша соба је на супротном крају ходника. Ви знате и сами, додаде он, хтевши да се направи обешењак, ви знате и сами да младенце треба оставити на само. Ви сте на једном крају куће, они на другом.

Уђосмо у једну лепо намештену собу, где је први предмет на који сам управио поглед била једна постеља сердам стопа дугачка, шест широка, и тако висока да се без клупице није могло попети на њу. Мој домаћин показа ми где је звонце, увери се сам собом да је шећерница пуна и да су стаклад с колоњском водицом остављена на столић за тоалету, запита ме неколико пута да ли имам свега, онда ми пожеле лаку ноћ и остави ме самог.

Прозори су били затворени. Пре него што ћу се свући, ја отворих један, да удахнем свежег ноћног ваздуха који је тако пријатан после дуге вечере. Прêко се дизао Канигу, који изгледа диван у свако доба, али који ми се то веће учинио најлепша планина на свету, онако осветљен блиставом месечином. Неколико тренутака стајао сам и посматрао његову ванредну слику, и баш сам хтео да затворим прозор, кад, оборивши очи, угледах статуу на једном подножју на двaестину хвати од куће. Стајала је на углу живе ограде што је одвајала вртић од једног великог и потпуно уравњеног четвороуганог простора, који је, као што сам доцније дознао, служио као варошко лоптиште. То земљиште, које је било својина Г. од Пејрехорада, уступио је он општини, на наваљивања свога сина.

С даљине на којој сам био, било ми је тешко да распознам положај статуе; могао сам да оценим

само њену висину, и учини ми се да је висока до шест стопа. У том тренутку, два варошка мангупа пролазили су лоптиштем, доста близу поред ограде, звиждућући једну лепу русиљонску песму. Они застадоше да погледају статуу; један од њих је чак гласно ослови. Говорио је каталонски; али ја сам био већ од поодавна у Русиљону, и могао сам да разумем од прилике шта је говорио.

— Ту ли си, неваљалице! (Каталонски израз био је јачи.) Ту ли си! говорио је он. Ти си то сломила ногу Јовану Колу! Да си ти моја, заврнуо бих ја теби шију.

— Хоћеш јест! али чиме? рече му онај други. Она је бакарна, и тако тврда да је Стеван сломио турпију о њу кад је пробао да је засече. То је бакар још из незнабожачких времена; то је тврђе него не знам шта.

— Да ми је ту калауз (изгледа да је то био неки браварски шегрт), ја бих јој брзо ископао ове велике беле очи, као што бих извадио бадем из љуске. Има ту сребра за више од пет динара.

Они одмакоше неколико корачаји.

— Треба да пожелим лаку ноћ идолу, рећи ће већи шегрт, заставши наједанпут.

Он се саже, и вероватно узе једну каменицу. Ја га видех кад замахну и баци нешто, и одмах затим звучан ударац одјекну на бронзи. У истом тренутку шегрт принесе руку глави јаукнувши од бола.

— Одби камен, викну он.

И моја два мангупчића загребаше главом без обзира. Било је очевидно да је камен одскочио од метала, и казнио овог обешењака за увреду коју је нанео богињи.

Ја затворих прозор смејући се од свег срца.

— Још један Вандал кажњен од Венере! Камо среће да сви рушитељи наших старих споменика поразбијају тако главе!

После те милосрдне жеље, ја заспах.

Дан је био у велико кад сам се пробудио. Поред моје постеље био је, с једне стране, Г. од Пејрехорада, у собној хаљини; с друге један слуга кога је послала његова жена, са шољом чоколаде у руци.

— Хајде, устајте, Паризлијо! Гле ти леништине престоничке! говорио је мој домаћин док сам се ја облачио на брзу руку. Осам сати, а он још у постељи! Ја сам уранио, Бога ми, још у шест. Трипута сам се већ пео; приближим се вашим вратима на прстима: никог, ни знака од живота. Шкодиће вам ако много спавате у тим годинама. А још нисте видели ни моју Венеру! Де, попите брзо ову шољу барцелонске чоколаде. Права прокријумчарена чоколада... Нема такве у Паризу. Поткрепите се, јер, кад будете пред Венером, неће вас човек више моћи отргнути.

За пет минута био сам готов, то јест полуизбријан, рђаво укопчан, и опрљен чоколадом коју сам сасуо у грло врелу. Сиђох у врт, и обрех се пред једном дивном статуом.

То је збиља била Венера, и то ванредне лепоте. Горњи део тела био јој је обнажен, као што су стари обично представљали велика божанства; десна рука, подигнута до висине груди, била је савијена, длан окренут телу, палац и два прста до њега опружени, друга два прста лако савијена. Друга рука, примакнута уз бедра, придржавала је хаљину што је покривала доњи део тела. Статуа је својим ставом подсећала на Играча мůре[2]), који се иначе зове, не знам ни сам зашто, Германик. Можда су хтели да представе богињу како се игра муре.

Било како му драго, нема ничег савршенијег од тела ове Венере; ничег љупкијег ни слађостранијег од њених облина; ничег господственијег и отменијег од њене хаљине. Ја сам рачунао на какво дело из византијског доба: видео сам једно ремек-дело из најбољих времена вајарства. Што ми је нарочито падало у очи, то је била необична природност облина,

[1]) Талијанска игра прстима.

тако да би човек могао помислити да су изливене с природе, кад би природа стварала тако савршене обрасце.

Коса, задигнута над челом, изгледа да је некад била позлаћена. Глава, омалена као што је код готово свију грчких статуа, била је лако погнута напред. Што се тиче лица, мени неће никад испасти за руком да опишем његов чудновати израз, друкчијих црта но и у једне античке статуе које се сећам. То није била она тиха и озбиљна лепота грчких вајара, који су, систематски, давали свима цртама извесну величанствену непомичност. Овде сам, на против, приметио с изненађењем очигледну намеру уметникову да представи злобу која иде до неваљалства. Све црте су биле лако згрчене: поглед мало попрек, уста напућена, ноздрве нешто мало раширене. Презирање, ироније, свирепост, читали су се на овоме лицу, које је ипак било невероватно лепо. Одиста, што је човек више гледао ову дивну статуу, тим је више облађивало њиме нелагодно осећање: како се тако ванредна лепота могла удружити с потпуном неосетљивошћу.

— Ако је образац икад постојао, рекох ја господину од Пејрехорада, а ја сумњам да је Бог ма кад створио такву жену, како ме је жао њених љубавника! Она је сигурно уживала у томе да их доведе дотле да умру од очајања. Има у њену изразу нечега свирепог, али ипак нисам никад видео ништа тако лепо.

— То се цела Венера окомила на свој плен! узвикну Г. од Пејрехорада, задовољан мојим усхићењем.

Онај израз паклене ироније био је можда јачи што су њене усађене сребрне и врло сјајне очи стајале у супротности с мрко зеленом бојом рђе којом је време превукло целу статуу. Ове сјајне очи стварале су извесну обману која је подсећала на стварност, на живот. Ја се сетих што ми је рекао мој вођ, да они који је гледају морају да оборе очи пред њом. То је било поготову истина, и ја нисам

могао да се не љутим на самога себе што сам се осећао некако неугодно пред овим бронзаним лицем.

— Сад пошто сте се надивили свакој ситници, драги мој колега у старудијарству, рећи ће ми мој домаћин, да почнемо, ако хоћете, научну расправу. Шта велите о овом запису, на који још нисте ни обратили пажњу?

Он ми показа постоље статуе, и ја ту прочитах ове речи:

Cave amantem.

— Quid dicis, doctissime?[1]) запита ме он трљајући руке. Да видимо да ли ћемо се сложити о смислу овога cave amantem.

— Па, одговорих ја, има два смисла. Може се превести: „Чувај се од онога који те воли, немај вере у љубавнике". Али, у томе смислу, ја не знам да ли би cave amantem било добро латински речено. Гледајући ђаволски израз ове жене, ја бих превео: „Чувај се ако те *она* воли".

— Хм, рече Г. од Пејрехорада, јест, и такав се смисао може допустити; али, немојте ми замерити, ја више волим први превод, који бих мало допунио. Ви знате љубавника Венериног?

— Има их више.

— Да; али је први Вулкан. Зар се није хтело рећи: „Покрај све твоје лепоте, твога презривога израза, твој љубавник ће бити један ковач, један гадни ћопа?" Дубока лекција, господине, за кћи-керке!

Нисам могао а да се не насмешим, толико ми се објашњење учинило натегнуто.

— Страшан је тај латински са својом збијеношћу, приметих тек да не бих морао отворено противречити своме домаћину, и измакох се за неколико корака да бих могао боље посматрати статуу.

— Станите, колега! рече Г. од Пејрохорада ухвативши ме за руку, ви нисте све видели. Има још један запис. Попните се на постоље и погледајте на

[1]) Шта велиш, велеучени? Пр.

десну мишицу. Говорећи тако, он ми је помагао да се попнем.

Без много цифрања ја се обиснух о врат Венери, на коју сам почео сасвим да се навикавам. Чак је за тренутак погледах очи у очи, и тако из близа учини ми се још злобнија и још лепша. Затим приметих да је на руци изрезано неколико слова античкога курсивнога рукописа, како ми се учинило. Помоћу наочара, и с великом муком, ја просрицах ово што иде, док је Г. од Пејрехорада понављао сваку реч за мном, одобравајући ми рукама и гласом. Ја прочитах:

Veneri turbul...
Eutyches Myro
imperio fecit.

После речи turbul у првоме реду учинило ми се да је било неколико истртих слова; али је turbul било сасвим читко написано.

— Што ће рећи?... запита ме мој домаћин сијајући од задовољства и смешећи се лукаво, јер је мислио да се нећу лако извући из онога turbul.

— Има једна реч коју још нисам могао да објасним, рекох ја; све је остало лако. Евтихес Мирон принео је ову жртву Венери на њену заповест.

— Дивота. Али turbul, шта ћете с њим? Шта је turbul?

— Turbul ме много збуњује. Ја узалуд тражим какав познати епитет Венерин који би могао да ми прискочи у помоћ. Но, шта бисте рекли о turbulenta? Венера која узнемирује, која узбуђује... Ви видите да ја никако не могу да сметнем из памети њен пакосни израз. Turbulenta, то није сувише рђав епитет за Венеру, додадох ја скромним тоном, јер ни сам нисам био сасвим задовољан својим објашњењем.

— Венера смутљивица! Венера лармаџика! Ах! ви, значи, мислите да је моја Венера каква каванска Венера? Боже сачувај, господине: то је Венера из добре куће. Али ја ћу вам објаснити ово turbul... То јест ако ми обећате да нећете разгласити мој

проналазак пре него што штампам своју расправу. Јер ја се, видите, дичим овим открићем... Треба да и нама, добросрећним паланчанима, оставите по који влат да га напабирчимо. Ви, господа научењаци из Париза, ви сте тако богати!

Одозго с постоља, на коме сам непрестано стајао, ја му се свечано заклех да нипошто нећу бити тако неваљао да му украдем његов проналазак.

— Turbul..., господине, рече он примакнувши се и тишим гласом, бојећи се да га не могадне чути и ко други сем мене, читајте turbulnerae.

— Опет не разумем, одговорих ја.

— Слушајте. На једну миљу одавде, у подножју планине, има село које се зове Бултернера. То је покварена латинска реч turbulnera. Ништа није обичније од оваких преметања гласова. Бултернера је била, господине, римска варош. Ја сам од увек то слутио, али никад нисам имао доказа за то. Сад је доказ ту. Та Венера је била месно божанство вароши Бултернере; и та реч Бултернера, за коју сам утврдио да је античког порекла, доказује још једну занимљивију ствар, најме да је Бултернера, пре него што је била римска варош, била феничанска варош!

Он застаде за тренутак да одахне и да ужива у мом изненађењу. Ја се једва уздржах да не прснем у смех.

— Збиља, продужи он, turbulnera је чисто феничански; tur, изговорите tour... tour и sour, иста реч, зар не? Sour је феничански назив за Тир; није потребно да вас подсећам на значење речи. Bul, то је Баал; Бâл, Бел, Бул, ситне разлике у изговору. Што се тиче онога nera, то ми задаје мало муке. Ја сам у искушењу да верујем, пошто не могу да нађем феничанску реч, да то долази од грчког neros влажан, мочаран. То би била онда мелеска реч. Да вам докажем да имам разлога што узимам neros, ја ћу вам показати у Бултернери како планински потоци праве кужне баруштине. С друге стране, завршетак nera могао је бити додан много доцније

у част Нере Пивезувије, жене Тетрикове, која је можда учинила какво добро дело вароши Турбулу. Али због баруштина, ја више волим етимологију од neros.

Он задовољно шмркну бурмута.

— Али да оставимо Феничане, и да се вратимо на запис. Ја бих дакле превео: Венери Бултернерској Мирон посвећује на њену заповест ову статуу, своје дело.

Мени није било ни на крај памети да критикујем његову етимологију, али сам хтео и сâм да се покажем проницљив, и рекох му:

— Стан'те, господине. Мирон је посветио нешто, али ја ни по чему не видим да је то ова статуа.

— Како! узвикну он, зар Мирон није био славан грчки вајар? Таленат се сигурно преносио с колена на колено у његовој породици; и један од његових потомака израдио је ову статуу. Ништа није сигурније.

— Али, одговорих ја, ја видим на руци једну рупицу. Ја мислим да је за њу било притврђено штогод, к: ква гривна, на пример, коју је тај Мирон принео на дар Венери као жртву за откупљење греха; Мирон је био неки несрећни љубавник. Венера је била планула гневом на њега: он ју је умирио посветивши јој једну златну гривну. Знате и сами да се fecit врло често употребљава уместо consecravit. То су синонимни изрази. Ја бих вам показао више примера за то да имам при руци Грутера или Орелијуса. Природно је да се једном љубавнику присни Венера, и да он уобрази да му је наредила да дâ златну гривну њеној статуи. Мирон јој је посветио гривну... Затим су варвари, или какав тât...

— Ах, како се одмах види да сте писали романе! узвикну мој домаћин пружајући ми руку да сиђем. Не, господине, то је дело из школе Миронове. Погледајте само израду, па ћете и сами признати.

Како сам себи поставио за правило да никад не

терам мак на конац с тврдоглавим археолозима, ја, тобож убеђен, оборих главу и рекох:

— Лепо дело!

— Ах, Боже мој, повика Г. од Пејрехорада, још једно вандалство! Мора да су се потегли каменом на моју статуу!

Био је опазио једну белу белегу мало више од груди Венериних. Ја приметих сличну белегу и на прстима десне руке, које је, како сам помислио у тај мах, морао додирнути камен летећи, или се једно парче одвалило од њега при удару и одскочило на руку. Испричах своме домаћину о нападу који сам и сâм гледао и брзој казни криваца. Он се слатко смејао, и, упоредивши шегрта с Диомедом, пожеле му да види, као и грчки херој, све своје другове претворене у беле птице.

Звоно за доручак прекиде овај класични разговор, и, онако исто као синоћ, ја сам морао да једем за четворицу. Затим дођоше наполичари Г. од Пејрехорада; и док их је он примао, његов син ме одведе да ми покаже интов који је био купио у Тулузи за своју вереницу, и за који сам ја, разуме се само по себи, говорио да је диван. Најзад уђох с њим у коњушницу, где ме задржа по сата хвалећи ми своје коње, износећи ми њихово родословље и причајући ми о наградама које су однели на окружним тркама. На послетку пређе на разговор о својој заручници, пошто ми је најпре говорио о једној чилатастој кобили коју је био њој наменио.

— Видећемо је данас, рече. Ја не знам да ли ће се вама учинити лепа. Ви сте у Паризу велики пробирачи; али овде и у Перпињану, сви налазе да је дивна. Што је главно, врло је богата. Њена тетка из Прада оставила јој је своје имање. Ох, ја ћу бити врло срећан.

Мени је било необично криво што видим једног младића коме је, изгледа, више стало до мираза него до лепих очију његове вереница.

— Ви се разумете у накитима, продужи Г. Ал-

фонс; како вам се чини ово? То је бурма коју ћу јој дати сутра.

Говорећи тако, он скиде с првога зглавка на малом прсту један велики прстен украшен драгим камењем, и начињен од две укрштене руке: алузија која ми се учинила бескрајно поетична. Израда је била старинска, али бих рекао да су је дотеривали, да би углавили дијаманте. У прстену су се читале ове речи написане готским писменима: Sempr' ab ti, то јест, вечито с тобом.

— Леп прстен, рекох му ја; али ови дијаманти које сте до сад одузели су му мало од његовог првобитног обележја.

— О, тако је много лепши, одговори он смешећи се. Има ту за хиљаду двеста динара дијаманата. Дала ми га је моја мајка. То је неки врло стари породични прстен... још из витешког доба. Носила га је моја баба, а она га је добила од своје. Бог зна кад је начињен.

— У Паризу је обичај, рекох му ја, да се даје сасвим проста бурма, обично направљена од два различита метала, на прилику од злата и платине. Ето, тај други прстен, што га носите на овом прсту, био би сасвим добар. Овај, с његовим дијамантима и испупченим рукама, тако је велики да се не би могла навући рукавица преко њега.

— О, госпођа Алфонсовица нек ради како зна. Ја мислим да ће њој увек бити мило да га носи. Хиљаду и две ста динара на прсту, то је лепо имати. Овај мали прстен, додаде он гледајући задовољно на прсту бурму коју је носио на руци, дала ми је једна жена у Паризу о покладама. Што се то царски живело кад сам био у Паризу, пре две године! Тамо се ужива!... И он тужно уздахну.

Тога дана имали смо да идемо на ручак у Пијгариг, код родитеља младиних; попесмо се у каруце, и упутисмо се у замак, који је био далеко од Ила на миљу и по. Ја сам био представљен и дочекан као породични пријатељ. Нећу говорити о ручку ни о разговору који се после њега водио, и у коме

сам мало участвовао. Г. Алфонс, који је седео поред своје веренице, сваких четврт сата пришаптавао јој је по нешто на уво. Она никако није дизала очију, и сваки пут кад би јој њен вереник што рекао, поруменела би скромно, али му је одговарала не збуњујући се.

Госпођица од Пијгарига имала је осамнаест година; њен вити и нежни стас био је сушта противност кошчатом телу њеног снажног вереника. Била је не само лепа, него и примамљива. Ја сам се дивио ванредној природности у свима њеним одговорима; и њено благо лице, које ипак није било без нешто мало злобе, подсетило ме је, мимо моје воље, на Венеру мога домаћина. Направивши у памети то поређење, ја сам се питао да ли већа лепота, која се морала признати статуи, није, великим делом, долазила од њеног свирепог израза; јер јачина, чак и у рђавим страстима, увек буди у нама чуђење и извесно нехотично дивљење.

„Баш штета, рекох у себи остављајући Пијгариг, што је тако љупка девојка богата, и што је због мираза проси човек који је није достојан!"

Кад смо се враћали у Ил, не знајући управо шта да кажем госпођи од Пејрехорада, а држећи да је у реду да је по који пут ословим, ја узвикнух:

— Бога ми сте ви у Русиљону прави неверници; како, госпођо, правите свадбу у петак! Ми бисмо у Паризу били сујевернији; нико не би смео да се жени таког дана.

— Молим вас, не говорите ми о том рече ми она; да је то зависило само од мене, сигурно би се изабрао какав други дан. Али је Пејрехорад тако хтео, и морали смо му попустити. Ја сам ипак у великој бризи. Ако се деси каква несрећа? Зацело има ту нешто, јер иначе зашто би се цео свет плашио петка?

— Петак, повика њен муж, то је Венерин дан! Красан дан за свадбу! Ви видите, драги мој колега, ја мислим само на моју Венеру. Части ми, због ње сам и изабрао петак. Сутра, ако хоћете, пре

свадбе, принећемо јој једну малу жртву: жртвоваћемо јој два голуба гривнаша, и да знам где да нађем тамјана...

— Пфуј, Пејрехораде, прекиде га његова жена, увређена не може бити више толиком саблазни. Да кадиш идола! То би било страхота! Шта би рекли мештани о нама?

— Бар ћеш ми допустити, рече Г. од Пејрехорада, да јој положим на главу венац од ружа и љиљана:

Manibus date lilia plenis [1]).

Ви видите, господине, закони су празна реч. Ми немамо слободе вероисповести.

Распоред за сутрадан био је удешен овако. Сви треба да буду готови и обучени тачно до десет. Пошто се попије чоколада, кренуће се на колима за Пијгариг. Грађанско венчање извршиће се у сеоској општини, а црквени обред у капели у замку. Затим ће доћи ручак. После ручка провешће се како се буде могло до седам. У седам ће бити повратак у Ил, код Г. од Пејрехорада, где ће бити заједничка вечера за обе породице. Остало долази после само по себи. Како се није могло играти, хтели су да једу што више могу.

Још од осам, ја сам седео пред Венером, с писаљком у руци, и почињао по двадесети пут да јој цртам главу, али никако нисам могао да ухватим њен израз. Г. од Пејрехорада трчкарао је око мене, давао ми савете, говорио ми опет о оној својој феничанској етимологији; затим је размештао бенгалске руже по постољу од статуе, и једним траги-комичним тоном молио се за срећу брачнога пара, који ће живети под његовим кровом. Око девет врати се у кућу да се обуче, и у исти мах појави се Г. Алфонс, утегнут у нов фрак, у белим рукавицама, с лакованим ципелама, с изрезаним дугмадима и с ружом у рупици од капута.

---

[1]) Дајте пуне прегршти љиљана. Пр.

— Хоћете ли да направите и лик моје жене? рече ми он нагнувши се над слику. И она је лепа.

У том тренутку почела је, на лоптишту о коме сам говорио, једна партија која је одмах привукла пажњу Г. Алфонса. И ја, уморан, и изгубивши наду да ћу икад погодити оно вражје лице, брзо се махнух слике и одох да гледам играче. Међу њима било је неколико шпанских мазгара који су дошли синоћ. То су били Арагонци и Наварци, готово сви ванредно вешти игри. Због тога су Иљани, и ако их је храбрило присуство и савети Г. Алфонса, били доста брзо потучени од ових нових бораца. Отачаственн гледаоци нађоше се у чуду. Г. Алфонс погледа у сат. Било је тек девет и по. Мајка му се још није била очешљала. Он не хтеде више двоумити: скиде фрак, затражи какав кратак капут, и позва Шпањолце да му изиђу на мегдан. Ја сам га гледао шта ради смешећи се, и мало изненађен.

— Треба бранити част свога завичаја, рече он.

У том тренутку учинио ми се збиља узвишен. Био се загрејао. Његова тоалета, о којој се до малочас толико бринуо, није га се више тицала. При неколико минута није смео главу да окрене, бојеће се да не поквари кравату. Сад више није мислио ни на своју исковрчену косу, ни на тако лепу набрану чипку на грудима. А његова вереница?... Бог и вера, да је било потребно, он би, мислим, одложио свадбу. Видех га како на брзу руку обуче једне сандале, заврну рукаве, и, сигуран у победу, стаде на чело побеђене партије, као Цезар кад је купио своје војнике у Драчу. Ја прескочим ограду, и наместим се лепо у хладу једног копривића, како бих могао добро видети оба логора.

Преко свачијег очекивања, Г. Алфонс не поткечи лопту први пут; истина је да је ишла при земљи и да ју је један Арагонац који је, како је изгледало, био вођ Шпањолаца, бацио с ванредном снагом.

То је био човек од својих четрдесет година, сув и жилав, висок шест стопа, и његова мургаста кожа

била је готово толико исто загасита колико и бронза Венерина.

Г. Алфонс љутито баци палу о земљу.

— Овај проклети прстен, викну он, стегао ми прст; и због њега сам промашио сигуран ударац.

Он скиде, с прилично муке, свој диамантски прстен: ја пријох да га узмем, али ме он предухитри, отрча Венери, навуче јој прстен на домали прст и заузе опет место на челу Иљана.

Био је блед, али миран и одлучан. Од тада није погрешио ниједанпут, и Шпањолци су били потпуно потучени. Вредно је било видети раздраганост гледалаца: једни су клицали од радости бацајући капе у вис; други су му стезали руке и звали га диком свога краја. Да је одбио какву непријатељску најезду, сумњам да би му живље и искреније честитали. Туга побеђених чинила је победу још сјајнијом.

— Играћемо и други пут, мој делијо, рече он Арагонцу старешинским тоном; али ћу вам ја дати форе.

Ја бих желео да је Г. Алфонс био скромнији, и готово ме је жалостило толико понижење његовог такмаца.

Шпански исполин примио је дубоко срцу ову увреду Видео сам како је побледео под мрком кожом. Гледао је суморним погледом своју палу стискајући зубе; затим рече сасвим тихо, пригушеним гласом: Me lo pagarás [1]).

Глас Г. од Пејрехорада поремети триумф његовог сина;· мој домаћин, врло зачуђен што га није застао да надгледа припреме око нових кочија, зачуди се још више кад га виде свег у голој води, с пешкиром у руци. Г. Алфонс отрча у кућу, опра лице и руке, обуче свој нови фрак и лаковане ципеле, и пет минута после ми смо јурили касом по другу за Пиригриг. Сви варошки лопташи и велики број гледалаца ишли су за нама кличући од радости.

[1]) Платићеш ми ти за то. Пр.

Једва су снажни коњи који су нас вукли могли да одрже свој размак испред ових неустрашивих Каталонаца.

Били смо у Пијгаригу, и свадба је већ хтела да се крене у општину, кад ми Г. Алфонс рече сасвим полако, лупивши се по челу:

— Ала сам учинио глупост! Заборавио сам прстен. Остао је на прсту Венерином, да је њаво носи! Немојте бар казати мојој мајци. Она можда неће ништа ни приметити.

— Могли бисте послати кога, рекох му.

— Немогућно. Слуга ми је остао у Илу На ове људе опет не смем да се ослоним. Хиљаду и двеста динара диаманата! то би могло многе да доведе у искушење. У осталом, шта би мислили овде о мојој расејаности? Терали би непрестано шалу са мном. Прозвали би ме мужем статуиним.. Само да ми га не украду! Срећа што се они моји неваљалци плаше од идола. Не смеју да му приђу на дохват. У осталом, не мари ништа; имам други прстен

Оба обреда, грађански и црквени, извршише се с прикладном свечаношћу; и госпођица од Пијгарига прими прстен неке париске модискиње, и не слутећи да јој њен вереник приноси на жртву једну љубавну залогу. Затим се заседе за сто, где се пило, јело, чак и певало, до миле воље. Мени је било жао младе што мора да гледа ово разузданo весеље око себе; али се она ипак боље држала но што сам се ја надао, и у њеној забуни није било ни неспретности ни извештачености

Можда храброст долази заједно с тешким приликама.

Пошто се ручак свршио кад је милом Богу било угодно, у четири сата, људи изиђоше да се прошетају по парку, који је био диван, или су гледали сељанке из Пијгарига, одевене у празнично рухо, како играју на рудини пред замком. На тај начин смо провели неколико сати. Жене су се, међутим, тискале око младе и дивиле се младоженьиним даровима које им је она показивала. Затим се пре-

свукла, и ја видех како покри своју лепу косу капом и шеширом с перјем, јер је женама прва брига да метну, чим могу, украсе које као девојке није у обичају да носе.

Било је скоро осам кад смо се спремили да се кренемо за Ил. Али се најпре одиграо један узбудљив призор. Тетка госпођице од Пијгарига, која јој је била место мајке, жена у дубоким годинама и врло побожна, није требала да иде с нама у варош. При поласку она је одржала својој синовици једну дирљиву проповед о њеним супружанским дужностима, и после те проповеди потекле су бујице суза и настала бескрајна грљења. Г. од Пејрехорада поредио је овај растанак с отмицом Сабињанака. Најзад смо се кренули, и успут се сваки трудио да разноди младу и да је насмеје; али узалуд.

У Илу нас је чекала вечера, и те каква вечера! Ако ме је оно јутрошње разузданије весеље вређало, сад су ме још више вређале двосмислене речи и шале прављене нарочито на рачун младожење и младе. Младожења, кога је за тренутак нестало пре него што се село за сто, био је блед и ледено озбиљан. Сваког часа пио је старо колијурско вино, јако готово као ракија. Ја сам седео поред њега, и сматрао сам за дужност да га опоменем:

— Пазите; кажу да вино...

Не знам каку сам му глупост рекао, да се не бих издвајао од осталих гостију.

Он ме гурну у колено, и рече ми сасвим полако:

— Кад устанемо од стола..., рекао бих вам две речи.

Његов озбиљан тон изненади ме. Погледах га пажљивије, и видех да су му црте необично промењене.

— Да вам није зло? запитах га.

— Није.

И опет стаде да пије.

У то, усред вике и пљескања, једно једанаестогодишње дете, које се било увукло под сто, стаде показивати званицама једну лепу белу и ружичасту пантљику коју је тог часа скинуло с младинога

чланка на нози. То се зове „њена подвезица“. Одмах су је исекли на комаде и раздали младићима, који се њима закитише, по једном старом обичају који се још чува у неколико патриархалних породица. Млада је том приликом поцрвенела до ушију... Аил је њена забуна достигла врхунац кад јој је Г. од Пејрехорада, замоливши за тишину, отпевао неколико каталонских стихова, смишљених у том тренутку, како је говорио. Ово им је смисао, ако сам га добро разумео:

„Шта је то, пријатељи? Да ли због вина које сам пио ја све видим удвојено? Има две Венере овде...“

Младожења наједанпут окрете главу преплашено, и сви се томе насмејаше.

„Да, продужи Г. од Пејрехорада, има две Венере под мојим кровом. Једну сам нашао у земљи као печурку; другу, сишавши с небеса, сад је међу нас разделила свој пâс.“

Хтео је да каже: своју подвезицу.

„Сине мој, изабери коју више волиш: или Венеру римску или каталонску. Он, окачењак један, узима каталонску, и његов избор је бољи. Римска је црна, каталонска је бела. Римска је хладна, каталонска пали све што јој се приближи.“

Овај срећни завршетак подиже таку вику, тако бурно пљескање и тако урнебесан смех, да сам помислио да ће нам таваница пасти на главу. За столом је било свега три озбиљна лица, лица младенаца и моје: Мене је јако болела глава; а после, не знам зашто, мене свадба увек жалости. Ова ми је, осим тога, била помало и досадна.

Пошто је кмет отпевао последње песмице, — а оне су биле, морам да кажем, врло раскалашне, — прешли смо у салон да гледамо кад одлази млада, која је ускоро требала да буде одведена у ложницу, пошто је била скоро поноћ.

Г. Алфонс ме одвуче до једног прозора и рече ми одвраћајући очи:

— Ви ћете ми се смејати.... Али ја не знам шта ми је... ја сам омађијан! ђаво да ме носи!

Прво што ми је пало на памет било је да се њему чини да му прети каква несрећа у роду оних о којима говоре Монтењ и госпођа од Севиње:

— Цело љубавно царство је пуно трагичних историја, итд.

Ја сам мислио да се такве несреће дешавају само умним људима, рекох у себи.

— Препили сте се колијурског вина, драги мој господине Алфонсе, рећи ћу му ја. Ја сам вам још унапред казао.

— Јест, можда. Али је ово нешто много страшније.

Глас му је био испрекидан. Ја помислих да је сасвим пијан.

— Знате онај мој прстен? продужи он пошто је поћутао.

— Па? да га нису украли?

— Нису.

— Онда је у вас?

— Није... не... не могу да га скинем с прста оне ђаволье Венере.

— Врага! па нисте повукли доста јако.

— Јесам... Али Венера... стегла је прст.

Он упре у мене унезверен поглед, наслонивши се на прозорску запињачу да не падне.

— Којешта! рекох му ја. Сувише сте забили прстен. Сутра ћете га скинути кљештама. Али пазите да не покварите статуу.

— Није, кад вам кажем. Прст је Венерин згрчен, савијен; она је стегла руку, разумете ли ме?... То је сигурно моја жена, пошто сам јој дао своју бурму... Неће више да је врати.

Мене наједанпут ухвати језа, и за тренутак прођоше ме жмарци. Затим ми један његов дубок уздах донесе вински задах, и све узбуђење ишчезе.

Бедник, помислих, трештен је пијан.

— Ви се бавите старинама, господине, додаде младожења тужним гласом; ви знате те статуе...

има можда неки начин, нека чаролија, за коју ја не знам... Кад бисте ви отишли да видите?

— Драге воље, рекох ја. Пођите и ви са мном.

— Нека, више волим да идете сами.

Ја изиђох из салона.

Време се било променило док смо вечерали, и киша је почињала да лије као из кабла. Хтео сам да затражим кишобран, кад ме једна мисао задржа. Био бих права будала, рекох, кад бих ишао да се уверавам је ли истина што ми прича један пијан човек! Можда је, у осталом, хтео да се каком рђавом шалом нашали са мном, да насмеје ове честите паланчане; и најмање што ми се може десити, то је да покиснем до голе коже и да навучем какву добру кијавицу.

Ја с врата бацих један поглед на статуу, с које је цурила вода, и попех се у своју собу и не свраћајући у салон. Легнем; али ми сан дуго није хтео на очи. Сви данашњи догађаји стали су ми се опет јављати у памети. Мислио сам на ову тако лепу и тако чисту девојку која је допала шака једној суровој пијаници. Како су ружна ствар, говорио сам себи, ти бракови из рачуна! Кмет припаше тробојну ешарпу, свештеник навуче епитрахиљ, и ето где се најчеститија девојка на свету преда у руке каквом Миногауру! Шта могу два бића која се не воле да кажу једно другом у таквом тренутку за који би двоје љубавника дали свој живот? Зар жена може икад да воли човека кога је једанпут видела грубог и суровог? Први утисци се не бришу, и — ја сам сигуран у то — овај Г. Алфонс заслужиће да га жена омрзне...

Док је трајао мој монолог, који ја много скраћујем, чуо сам како се све по кући устумарало, како се врата отварају и затварају, кола одлазе; затим ми се учинило да сам чуо на степеницама лаке кораке неколико жена које су ишле на супротни крај ходника од моје собе. То је вероватно била пратња Г. Алфонсове младе, коју су водили у ложницу. Затим су опет сишли низ степенице.

Врата госпође од Пејрехорада су се затворила. Како ова сирота девојка, рекох у себи, мора бити узбуђена и како јој мора бити неугодно! Превртао сам се у постељи зловољно. Глупа је улога бећарева у кући где се прави свадба.

Неко време владала је тишина, док је не нарушише тешки кораци који су се пели уз степенице. Дрвени степени јако зашкрипаше.

— Цепаница једна! узвикнух. Кладио бих се да ће пасти на степеницама.

Све се опет утиша. Ја дохватих једну књигу, да бих почео мислити о чем другом. То је била нека окружна статистика, обогаћена једном студијом Г. од Пејрехорада о друидским споменицима у прадском срезу. Заспао сам на трећој страни.

Спавао сам рђаво и будио се неколико пута. Могло је бити пет сати у јутру, и ја сам био будан већ више од двадесет минута, кад се зачуше петли. Дан је свитао. Онда јасно чух оне исте тешке кораке и исто шкрипање степеница као што сам чуо пре него што сам заспао. То ми се учини чудновато. Покушах, зевајући, да се досетим зашто је Г. Алфонс тако уранио. Није ми падало на памет ништа вероватно. Хтео сам опет да склопим очи, кад ми пажњу наново привуче неко чудновато тапкање, с којим се убрзо измеша звоњење звонцади и шкрипање врата што су се с лупом отварала; затим зачух неке збуњене узвике.

„Она пијаница мора да је запалила нешто!“ помислих скочивши с постеље.

Обучем се брже боље и уђем у ходник. С противног краја допирала је вриска и запевка, и један глас који је срце раздирао надјачавао је све остале: „Сине мој! Сине мој!“ Било је очевидно да се Г. Алфонсу десила нека несрећа. Отрчим у младеначку собу и нађем је пуну света. Прво што ми је пало у очи био је Г. Алфонс, полу-обучен, испружен попречке преко постеље, на којој је све дрво било поломљено. Био је модар као чиһит и непомичан. Његова мати је плакала и кукала лоред њега. Г.

од Пејрехорада се устумарао, трљао му слепе очи колоњском водом или му метао под нос соли да мирише. Авај! његов син био је мртав већ одавна. На једном канабету, на другом крају собе, лежала је млада, у страшним грчевима. Она је пуштала неке неодређене јауке, и две снажне служавке имале су грдне муке да је задрже.

— Боже мој! повиках, шта се то десило?

Приближим се постељи и подигнем тело несрећнога младића; оно је било већ укочено и хладно. Његови стиснути зуби и потамнело лице изражавали су најстрашније патње и страх. По својој прилици његова смрт је била насилна и ропац страховит. Међутим, ни трага од крви на оделу. Ја му раздрљих кошуљу и на грудима видех једну модру белегу, која је ишла и преко ребара и леђа. Рекао би човек да је био стегнут каквим грозденим обручем. У то згазих ногом нешто тврдо на ћилиму; сагох се и видех диамантски прстен.

Одвучем Г. од Пејрехорада и његову жену у њихову собу; затим наредим да и младу пренесу тамо.

— Ви имате још једну ћерку, рекох им, треба за њу да се бринете. Онда их оставих саме.

Изгледало ми је вероватно да је Г. Алфонс пао мучки убијен; злочинци су нашли неки начин да се ноћу увуку у младину собу. Али су ме много збуњивале оне модрице на грудима и њихов кружни правац, јер то није могло долазити од батине или какве гвоздене полуге. Наједанпут ми сену у глави да сам слушао где се прича како у Валенсији најмљене убице узимају дугачке кожне вреће пуне ситног песка и њима премлаћују људе за чију им се смрт платило. Одмах се сетих арагонског мазгара и његове претње; али сам једва смео да помислим да би се он тако страховито осветио за једну малу шалу.

Ишао сам по кући и свуда тражио трагове од обијања, али нисам нашао никакав сигуран знак. Синоћна киша је, у осталом, тако раскаљала земљу

да се на њој не би могли сачувати сасвим јасни трагови од ногу. Ипак сам приметио неколико стопа дубоко утиснутих у земљу; било их је у два супротна правца, али на истој линији, почев од угла живе ограде уз лоптиште па до кућних врата: То су могле бити стопе Г. Алфонсове кад је ишао да скине прстен са статуиног прста. С друге стране, жива ограда, на том месту, била је проређенија него иначе; разбојници су је, по свој прилици, туда пр скочили. Обилазећи око статуе, ја застадох часом да је погледам. Овај пут, признаћу, са страхом сам гледао онај њен израз ироничне пакости; и како ми је глава била пуна страховитих призора које сам малочас гледао, учини ми се да видим неко паклено божанство које се радује несрећи што је задесила ову кућу.

Вратих се у своју собу и остадох у њој до подне. Онда изиђох и запитах како је мојим домаћинима. Били су се мало смирили. Госпођица од Пијгарига, боље рећи удовица Г. Алфонса, дошла је к себи. Чак је и говорила с краљевским заступником из Перпињана, који се тада службеним послом бавио у Илу, и овај чиновник је забележио њен исказ. Он затражи да му га и ја дам. Ја му рекох што сам знао, и не сакрих му да сумњам на арагонског мазгара. Он нареди да га одмах ухапсе.

— Јесте ли дознали што год од госпође Алфонсовице? запитах краљевског заступника, кад ми је исказ био записан и потписан.

— Несрећна девојка је полудела, рече ми он смешећи се тужно. Полудела! сасвим полудела. Ево шта она прича:

— Била је легла, каже, неколико минута раније, и спустила завесе на кревету, кад се врата од њене собе отворише, и неко уђе. Онда је госпођа Алфонсовица лежала на самој ивици постеље, лицем окренута зиду. Она се и не маче, уверена да је то њен муж. Тренутак после, постеља зашкрипа као да је на њу наваљен неки огроман терет. Она се јако уплаши, али не смеде да окрене главу. Пет минута,

десет минута можда... ни она не зна колико, протекоше тако. Затим се она нехотице помаче, или се то помакло оно лице што је било у постељи, и осети где је додирну нешто хладно као лед, то су њене речи. Онда се приби уза зид, дрхћући целим телом. Мало после, врата се отворише по други пут, и неко уђе и рече: „Добро вече, жените". Одмах затим дигоше се завесе. Она чу један угушен врисак. Оно лице што је било у постељи, поред ње, придиже се и, како је изгледало, опружи руке напред. Она онда окрете главу... и виде, каже, свога мужа где клечи поред постеље, с главом спрам узглавља, у наручјима некаквога зеленкастога цина који га је снажно стезао. Она каже, и поновила ми је то двадесет пута, сирота жена!... каже да је познала... погађате ли? Бронзану Венеру, статуу Г. од Пејрехорада .. Откако је овде, цео свет о њој сања. Али да наставим шта прича ова несрећна луда девојка. Кад је видела то, она изгуби свест, а вероватно од пре неколико минути била је изгубила и памет. Никако не може да каже колико је времена лежала онесвешћена. Кад је дошла к себи, видела је утвару, или статуу, како она непрестано говори, непомична, ногу и доњег дела тела у постељи, грудн и главу опружених напред, и у њеним наручјима свога мужа, укоченог. Петао запева. Онда статуа сиђе с кревета, испусти лешину и изиђе. Госпођа Алфонсовица стаде као бесомучна да вуче за звонце, и оста о зпате.

Доведоше Шпањолца; он је био миран, и бранио се с много хладнокрвности и присутности духа. У осталом, није одрицао да је рекао оне речи које сам ја био чуо; али их је објашњавао, тврдећи да је само хтео да каже да ће, сутра, онако одморан, добити једну игру од свог победиоца. Сећам се да је додао:

— Арагонац, кад је увређен, не чека до сутра да се свети. Да сам мислио да је Г. Алфонс хтео да ме увреди, ја бих га одмах ножем у трбух.

Сравнише његове ципеле с траговима од стопа у врту; његове ципеле су биле много веће.

Најзад, гостионичар код кога је овај човек био на преноћишту потврдио је да је он провео целу ноћ трљајући и лечећи једну своју болесну мазгу.

У осталом, тај Арагонац био је човек на добру гласу, врло познат у целом крају, где је долазио сваке године ради трговине. Због тога га пустише пошто су му се извинили.

Заборавио сам исказ једнога слуге који је последњи видео Г. Алфонса живог. То је било у тренутку кад је хтео да се попне својој жени, и, зовнувши овога човека, запитао га је забринуто да ли зна где сам ја. Слуга му је одговорио да ме није видео. Онда је Г. Алфонс уздахнуо и стајао је више од једног минута не прозборивши ни речи, затим је рекао: *Но, мора да је и њега ђаво однео!*

Запитах овог човека да ли је у Г. Алфонса био његов диамантски прстен кад је с њим разговарао. Слуга се устезао да ми одговори; најзад ми рече да не верује, да, у осталом, није ни обраћао пажње на то.

— Да му је био прстен на прсту, додаде он присетивши се, ја бих га сигурно приметио, јер сам мислио да га је дао госпођи Алфонсовици.

Док сам испитивао овог човека, и мене је обузимао помало онај празноверни страх који је исказ госпође Алфонсовице раширио по целој кући. Краљевски заступник ме погледа смешећи се, и ја не смедох да и даље говорим о том.

Неколико сати после погреба Г. Алфонса, ја се спремих да идем из Ила. Кола Г. од Пејрехорада требала су да ме одвезу у Перпињан. И ако је био слаб, несрећни старац хтео је да ме отпрати до капије на свом врту. Прешосмо преко њега ћутећи; он се једва вукао, ослањајући се на моју руку. Кад је дошао час растанка, ја последњи пут погледах Венеру. Предвиђао сам с разлогом да ће се мој домаћин, и ако није осећао ни страх ни мржњу коју је она уливала једном делу његове породице,

радо опростити предмета који би га непрестано подсећао на страшну несрећу. Моја намера је била да га приволим да је дâ у неки музеј. Устезао сам се да поведем говор о том, кад Г. од Пејрехорада механично окрете главу на ону страну на коју је видео да сам ја упро свој поглед. Он спази статуу и одмах бризну у плач. Ја га загрлим, и, не усуђујући се да му кажем ни једну једиту реч, попех се у кола.

Од како сам отишао, нисам чуо да је каква нова светлост обасјала ову тајанствену катастрофу.

Г. од Пејрехорада умро је неколико месеци после свога сина. Тестаментом ми је завештао своје рукописе, које ћу ја можда издати једног дана. Међу њима нисам нашао расправу о записима Венериним.

P. S. Мој пријатељ Г. од П. пише ми из Перпињана да статуе нема више. После смрти њеног мужа, прва брига госпођи од Пејрехорада била је да је претопи у звоно, и у том новом облику она је сад у илској цркви. Али, додаје Г. од П., изгледа да несрећна судба гони оне у чијим је рукама ова бронза. Откако то звоно звони у Илу, виногради су промрзли двапута.

ЕТРУРСКА ВАЗА.

Огист Сен-Клер није био вољен у оном што се зове „отмен свет“; главни разлог томе био је тај што се он трудио да се допадне једино људма који су се самом њему допадали. Он је тражио једне и избегавао друге. Уз то је био расејан и немарна. Једне вечери, баш кад је излазио из Талијанског Позоришта, маркиза А. запита га како је певала госпођица Сонтаг. „Да, госпођо“, одговори Сен-Клер смешећи се пријатно, и мислећи на нешто сасвим друго. Тај смешан одговор није се могао приписати бојажљивости; јер он је говорио с великом господом, с великим људма, и чак с отменим госпама, с таким поуздањем као да се разговара са себи равнима. — Маркиза је закључила да је Сен-Клер урнек неучтивости и уображености.

Госпођа Б. позва га на ручак једног понедеоника. Често је разговарала с њиме; и, кад је изашао из њене куће, он је рекао да никад није срео пријатније жене. Госпођа Б. скупљала је дух код других читавих месец дана, и трошила га код своје куће за једно вече. Сен-Клер је опет виде у четвртак исте недеље. Том приликом било му је мало досадно. После једне нове посете он се реши да се више не појављује у њену салону. Госпођа Б. разгласи да је Сен-Клер један врло неваспитан младић.

Био је рођен с нежним и топлим срцем; али, у годинама кад се и сувише лако примају утисци који трају читавог живота, његова претерана осетљивост била му је навукла подсмевања његових другова. Био је поносит, славољубив; полагао је на мишљење других као деца. Отуда се потрудио да прикрије све видљиве знаке онога што је сматрао као срамну слабост. Постигао је свој циљ, али га

је победа скупо стала. Могао је да затаји од других узбуђења своје сувише нежне душе; али, затварајући их у самога себе, учинио их је сто пута свирепијим. У отменом свету је стекао рђав глас неосетљивог и немарног човека; а, у самоћи, његова неспокојна уобразиља стварала му је у толико страшније муке што није хтео да повери ником њихову тајну.

Истина је да је тешко наћи пријатеља!

— Тешко! Да ли је то могуће? Да ли су постојала два човека која нису имала тајни један за другог? — Сен-Клер није веровао много у пријатељство, и то се примећавало. Налазили су да је хладан и уздржан с младићима из друштва. Никад их није запиткивао о њиховим тајнама; али све његове мисли и већина његових поступака били су тајне за њих. Французи воле да говоре о себи; отуда су се и Сен-Клеру, мимо његове воље, многи исповедали. Његови пријатељи, — а та реч означава лица која виђамо двапут недељно, — тужили су се на његово неповерење према њима; доиста, онај који нам, и без нашег питања, саопштава своју тајну, обично се налази увређен што не зна нашу. Људи замишљају да издавање тајни треба да буде узајамно.

— Закопчан је до грла, говорио је једног дана лепи коњички мајор Алфонс де Темин; ја никад нећу моћи имати ни најмање поверења у тог врашког Сен-Клера.

— Мени се он чини мало језуит, прихвати Жил Ламбер; неко ми је заложио своју реч да га је срео двапута где излази из цркве Светог Сулпиција. Нико не зна шта он мисли. Што се мене тиче, ја се никад нећу моћи осећати угодно у његову друштву.

Растадоше се. Алфонс срете Сен-Клера на Талијанском Булевару: ишао је оборене главе и не видећи никога. Алфонс га заустави, узе га за руку, и, пре но што су стигли до улице Мира, био му је испричао целу повест о својој љубави с Госпођом***, чији је муж тако љубоморан и тако суров.

Исте вечери, Жил Ламбер изгуби свој новац на

картама. Затим стаде да плеше. Плешући, он гурну лактом једног човека који је, будући и сам изгубио сав свој новац, био врло рђаве воље. Они рекоше једно другом неколико увредљивих речи и заказаше дан за двобој. Жил замоли Сен-Клера да му буде сведок, и. истом приликом, узајми од њега новаца, које је увек заборавио да му врати.

На крају крајева, Сен-Клер је био човек доста згодне ћуди. Његове мане худиле су само њему Био је услужан, често пријатан, ретко досадан. Много је путовао, много читао, и говорио је о својим путовањима и о прочитаним књигама само кад се то захтевало. Иначе, био је висок, лепо развијен; лик му је био благородан и оштроуман, готово увек сувише озбиљан; али му је осмејак био велики, пун љупкости.

Заборавио сам једну важну ствар. Сен-Клер је био пажљив спрам свију жена, и више је волео да разговара с њима но с људима. Да ли је волео? То је било тешко одлучити. Само, ако је ово тако хладно биће осећало љубави, знало се да је лепа госпођа Матилда де Курси морала бити његова изабраница. То је била једна млада удовица, код које је он био редован гост. Да би поверовали у њихове присне односе, људи су имали следеће претпоставке: најпре, без мало цифрасту учтивост Сен-Клерову спрам графице, и обратно; затим, његово паштење да никад не изговори њено име у друштву; или, ако је био приморан да говори о њој, да никад не каже ни најмању хвалу; после тога, пре него што јој је Сен-Клер био представљен, он је страсно волео музику, а графица је имала толико исто наклоности за сликарство. Откад су се упознали, њихове склоности су се преокренуле.

Најзад, како је графица ишла у бању лањске године, Сен-Клер је отпутовао шест дана после ње.

*

Моја историчарска дужност налаже ми да изјавим да се једне јулске ноћи, мало пре сунчева

рођаја, отворише врата на парку једне виле, и да отуда изађе један човек, предострожно као какав лопов који се боји да га не примете. Та вила била је својина госпође де Курси, а тај човек био је Сен-Клер. Једна жена, увијена у бунду, испрати га до капије, и промоли главу напоље да би га видела што дуже, док је он одлазио низа стазу дуж зида од парка. Сен-Клер застаде, погледа око себе обазриво, и махну руком тој жени да се врати у кућу. Светлост летње ноћи допуштала му је да разазна њено бледо лице, увек непомично на истом месту. Он се врати натраг, приђе јој и стеже је нежно у своја наручја. Хтео је да је склони да уђе у кућу; али је имао још стотину ствари да јој каже. Њихов разговор трајао је од пре десет минута, кад чуше глас неког сељака који је излазио на рад у пољу. Пољубише једно друго, врата се затворише, и Сен-Клер, једним скоком, био је већ на крај стазе.

Ишао је путем који му је изгледао добро познат. Час би готово скакао од радости, и трчао ударајући дубње својим штапом; час би застајкивао или корачао лагано, гледајући небо које се на истоку бојило пурпуром. Укратко, кад би га човек видео, помислио би да је неки лудак који се радује што је сломио свој гвоздени кавез. После пола сата хода, стиже пред врата једне усамљене кућице коју је био узео под најам за преко лета. Имао је кључ; уђе; затим се пружи по једном великом канабету, и ту, упртих очију, с устима повијеним од неког слатког осмејка, мислио је, сањао будан. Његова уобразиља износила му је тада само мисли о срећи. „Како сам срећан, говорио је он у себи свакога часа. Најзад сам наишао на срце које разуме моје!... Да, нашао сам свој идеал... Имам у исти мах *пријатеља* и љубазницу... Какав карактер!... каква страсна душа!... Не, она никад није волела пре мене...“ Ускоро. како се таштина увек увлачи у ствари овога света, он је помишљао: „То је најлепша жена у Паризу.“ И његова уобразиља цртала му је у исти мах све њене чари. — „Она ме је изабрала међу

свима. Њој се дивило све што је најбоље у друштву. Она је одбила оног хусарског пуковника, тако лепог, тако храброг, — и не сувише уображеног; — оног младог списатеља који прави тако лепе акварѐле и игра тако добро мале комедије; — оног руског Дон Жуана који је био на Балкану и који је служио под Дјебићем; — нарочито, Камила Т., који, несумњиво, има духа, лепо држање и дивну белегу од сабље на челу... она их је одбила све. А ја!..." Тада би дошао његов припев: „Како сам срећан! како сам срећан!" И дигао би се, отворио прозор, јер није могао да дише; затим би се шетао, а онда би се ваљао по свом канабету.

Срећан љубавник је готово толико исто досадан колико и несрећан љубавник. Један од мојих пријатеља, који се често налазио у једном или другом од ова два стања, није имао другог начина да ме натера да га слушам но да ми приреди красан ручак, за време кога је имао слободу да ми говори о својим љубавима; али чим бисмо попили кафу, ваљало је пошто-пото променити разговор.

Како ја не могу позвати на ручак све своје читаоце, ја ћу их поштедети љубавних мисли Сен-Клерових. У осталом, човек не може увек остати у облацима. Сен-Клер је био уморан; он зевну, протегли се, виде да је свануло већ у велико; ваљало је најзад мислити на спавање. Кад се пробуди, виде на свом часовнику да једва има кад да се обуче и одјури у Париз, где је био позван на вечеру с неколико младића својих познаника.

*

Баш се била отворила нова боца шампањског вина; остављам читаоцу да одреди која је била по реду. Нека му је доста да зна да се било дошло до оног тренутка, — који долази доста брзо за трпезом у мушком друштву, — кад сви хоће да говоре у исти мах и кад добре главе почињу да се брину за рђаве.

— Ја бих желео, рече Алфонс де Темин, који никад није пропуштао прилику да говори о Енглеској,

ја бих желео да се и у Паризу уобичаји као у Лондону да сваки напије здравицу својој драгани. Тако бисмо знали тачно за ким уздише наш пријатељ Сен-Клер. И, говорећи тако, он напуни чашу себи и својим суседима.

Сен-Клер, мало збуњен, спремао се да одговори; али Жил Ламбер га предухитри:

— Ја потпуно одобравам тај обичај, рече он, и усвајам га; и, дижући своју чашу, додаде: У здравље свих париских модискиња! Изузимам оне које имају тридесет година, ћораве и хроме, итд.

— Ура! ура! повикаше млади англомани.

Сен-Клер се диже, с чашом у руци.

— Господо, рече он, ја немам срце тако пространо као наш пријатељ Жил, али је моје срце сталније. Моја сталност је у толико похвалнија што сам ја одавно одвојен од госпе својих мисли. Ја сам сигуран, међутим, да ви одобравате мој избор, ако, почем, нисте већ моји супарници. У здравље Јудите Пасте, господо! Нека би дао Бог да ускоро опет видимо прву европску трагеткињу!

Темин је хтео да критикује здравицу; али га усклици прекидоше. Сен-Клер, пошто је одбио тај ударац, мислио је да је сад миран за читав дан.

Разговор се заподену најпре о позоришту. Драмска ценсура послужила је као прелаз да се говори о политици. С лорда Велингтона пређе се на енглеске коње, а, с енглеских коња, на жене, захваљујући једној вези идеја коју је лако разумети; јер су, за младе људе, леп коњ најпре, и лепа љубазница затим, два предмета највише вредна жеље.

Затим се поче претресати о начинима како да се стекну ти тако жељени предмети. Коњи се купују, купују се и жене; али о тима и да не говоримо. Сен-Клер, пошто је скромно навео да има мало искуства у том тугаљивом предмету, закључио је да је први услов да би се човек допао жени, издвојити се од осталих, бити друкчији но остали. Али да ли постоји општи образац о томе како се треба издвајати мимо свет? Он то није веровао.

— Тако да, по вашем мишљењу, рече Жил, неки ћопавко или грбавко имају више изгледа да се допадну но човек прав и саздан као цео свет?

— Ви терате у крајност, одговори Сен-Клер; али ја примам, ако треба, све последице своје поставке. На пример, да сам ја грбав, ја не бих просвирао себи куршум кроз главу, и желео бих да правим освојења. Пре свега, ја бих се обратио само двема врстама жена: било онима које имају праву осетљивост, било женама — а њихов број је велики — које би хтеле да имају оригиналан, *eccentric* карактер, као што се каже у Енглеској. Првима, ја бих сликао ужас свога положаја, свирепост природе настрам себе. Трудио бих се да их ражалостим над својом судбином, умео бих да им дам наслутити да сам кадар за страсну љубав. Убио бих у двобоју једног од својих такмаца, и тровао бих се слабом дозом опиума. После неколико месеци се више не би видела моја грба, и онда би била моја ствар да вребам прве појаве осетљивости. Што се тиче жена које теже за оригиналношћу, њихово освојење је лако. Уверите их само да је то утврђено правило да грбавко не може имати успеха: оне ће одмах хтети да оповргну опште правило.

— Какав дон Жуан! узвикну Жил.

— Пребимо себи ноге, господо, рече пуковник Боже, пошто се, на несрећу, нисмо родили грбави.

— Ја сам потпуно мнења Сен-Клерова, рече Хектор Рокантен, који није био виши од три и по стопе; сваког дана могу се видети најлепше и најотменије жене где се дају људима којих се ви, лепи младићи, не би никад бојали...

— Хекторе, устаните, молим вас, и зазвоните да нам донесу вина, рече Темин не може бити природније.

Кепец се диже, и свако се сети смешећи се басне о лисици с поткушеним репом.

— Што се мене тиче, рече Темин настављајући разговор, што више живим, ја све више увиђам да су лепушкасто лице, — и у исти мах он се задо-

вољно погледа у огледалу спрећу себе, — да су лепушкасто лице и укусно одело она велика особеност која заводи и најсвирепије жене; и, једном зврчком, он склони мрвицу хлеба која му је била пала на посувратак од капута.

— Таман посла! узвикну кепец, с лепим лицем и лепим оделом човек може имати жене с којима остаје недељу дана, и које су вам досадне већ на другом виђењу. Треба друго нешто да се буде вољен, оно што се зове бити вољен... Треба...

— Станите, прекиде га Темин, хоћете ли један убедљив пример? Ви сте сви познавали Масињина, и знате какав је то човек био. Понашање као у енглеског слушчета, разговор као у његова коња. Али је био леп као Адонис и носио је своју кравату као највећи кађиперко. Све у свему узевши, то је био најдосаднији човек кога сам знао.

— Умало нисам једанпут умро од досаде због њега, рече пуковник Боже. Замислите да сам морао да пређем с њиме двеста миља.

— Знате ли, запита Сен-Клер, да је он био крив за смрт оног јадног Ришара Торитона, кога сте сви познавали?

— Али, одговори Жил, зар ви не знате да су Ришара убили разбојници код Фондиа?

— Знам; али ћете видети да је Масињи био, у најмању руку, саучасник у злочину. Неколико путника, међу којима је био и Торитон, били су уделили да иду у Неапољ заједно, бојећи се разбојника. Масињи је хтео да се придружи каравану. Чим је Торитон за то чуо, пошао је напред, из страха, мислим, да не проведе неколико дана с њим. Пошао је сам, и ви знате остало.

— Торитон је имао право, рече Темин; и, од две смрти, изабрао је лакшу. Сваки би на његову месту урадио то исто. Затим, пошто је мало поћутао, он настави: Ви се дакле слажате да је Масињи био најдосаднији човек на земљи?

— Слажемо се! узвикнуше сви у глас.

— Немојте никог да жалостимо, рече Жил;

учинимо изузетак у корист***, нарочито кад развија своје политичке планове.

— Сад ћете се сложити са мном, настави Темин, да је госпођа де Курси једна од најумнијих жена.

За тренутак наста ћутање. Сен-Клер обори главу и учини му се да су све очи управљене на њ.

— Ко у то сумња? рече он најзад, не дижући главу са свог тањира и изгледајући да посматра врло радознало цвеће насликано на порцелану.

— Ја тврдим, рече Жил подижући глас, ја тврдим да је то једна од три најдопадљивије жене у Паризу.

— Познавао сам њеног мужа, рече пуковник. Он ми је често показивао прекрасна писма од своје жене.

— Огисте, упаде у реч Хектор Рокантен, представите ме, за Бога, графици. Кажу ми да ви код ње ведрите и облачите.

— Под јесен, промрмља Сен-Клер, кад се буде вратила у Париз.. Ја... ја мислим да она не прима на селу.

— Хоћете ли да ме саслушате? узвикну Темин.

Наста опет ћутање. Сен-Клер се вртео на својој столици као оптуженик пред судом.

— Ви нисте видели графицу пре три године, били сте тада у Немачкој, Сен-Клере, настави Алфонс де Темин сасвим хладнокрвно. Не можете да замислите каква је била тада: лепа, свежа као ружа, жива нарочито, и весела као лептир. Па, знате ли који је међу њеним многобројним обожаваоцима био почаствован њеном наклоношћу? Масињи! Најглупљи и најнедотупавнији човек завртео је главу најоштроумнијој жени. Мислите ли ви да би какав грбавко могао урадити то исто? Слушајте ви што вам ја кажем: имајте лепушкасто лице, доброг кројача, и будите смели.

Сен-Клер је био у грозном положају. Хтео је изречно да оповргне приповедача; али се уздржа, из бојазни да не изложи неприлици графицу. Желео би био да може да каже нешто њој у прилог; али му се језик био следио. Усне су му дрхтале од

беса, и узалуд је тражио у свом духу какав заобилазан начин да заметне кавгу.

— Шта! узвикну Жил изненађено, госпођа де Курси је била љубазница Масињиева! Frailty, thy name is woman![1])

— Како је добар глас једне жене мало важна ствар! рече Сен-Клер гласом сувим и презривим. Потпуно је допуштено уништити га да би се човек показао мало духовит, и...

Док је говорио, он се сети с ужасом извесне етрурске вазе коју је сто пута видео на графичином камину у Паризу. Знао је да је то Масињиев дар кад се вратио из Италије; и, отежавајућа околност! та ваза је била донета из Париза на село. И сваког вечера, скидајући своју киту цвећа, Матилда је остављала у етрурску вазу.

Реч му изумре на уснама; он је видео сад само једно, мислио је само на једно: на етрурску вазу!

Ала ми је и то неки доказ! рећи ће какав закерало: сумњичити своју драгу ради такве ситнице!

Да ли сте ви били заљубљени, господине закерало?

Темин је био тако добро расположен да се није могао љутити што му је Сен-Клер био говорио онаквим тоном. Он одговори немарно и доброћудно:

— Ја само понављам што се причало у друштву. Ствар се сматрала као сигурна кад сте ви били у Немачкој. У осталом, ја мало познајем госпођу де Курси; има годину и по дана како нисам ишао код ње. Могуће да су се људи преварили и да ми је Масињи причао измишљотине. Да се вратимо на оно што нас занима, баш и да је пример који сам споменуо неистинит, ја бих имао право. Ви знате сви да најумнија жена у Француској, она чија дела...

Врата се отворише, и Теодор Невил уђе. Враћао се из Египта.

Теодор! вратио се тако брзо! Пријатељи га засуше питањима.

---

[1]) Несталности, твоје име је жена. Пр.

— Јеси донео право турско одело? запита Темин. Имаш ли арапског хата и египатског слугу?

— Какав је човек паша? рече Жил. Кад ће постати независтан? Јеси ли видео да су коме одрубили сабљом главу?

— А играчице? рече Рокантен. Јесу ли жене лепе у Каиру?

— Јесте ли видели генерала Л.? запита пуковник Боже. Како је устројио пашину војску? Је ли вам пуковник С. дао једну сабљу за мене?

— А пирамиде? а Нилов водопад? а статуа Мемнонова? Ибрахим паша? итд.“ Сви су говорили у исти мах; Сен-Клер је мислио само на етрурску вазу.

Теодор је био сео с прекрштеним ногама, јер се био тако навикао у Египту и није могао да се одвикне у Француској, очекну да се питачи заморе, и онда рече ово што иде, довољно брзо да га нико није могао лако прекинути.

— Пирамиде! части ми, то је један regular humbug[1]). Много су мање но што се мисли. Катедрала у Страсбургу само је за четири метра нижа. Старудије су ми пробиле очи. Махнимо се тога разговора. Пао бих у несвест чим бих видео један хиероглиф. Има толико путника који се баве тим стварима! Мој циљ је био да проучим физиономију и обичаје читавог оног чудног живља који се тиска по александријским и каирским улицама, као Турака, Бедуина, Копта, Фелаха, Могребина. Написао сам на брзу руку неколико бележака док сам био у карантину. Тај карантин је права срамота! Надам се да ви не верујете у заразу. Ја сам мирно пушио своју лулу усред триста окужених. Ах, пуковниче, видели бисте у Египту дивну коњицу, лепо опремљену. Показаћу вам ванредно оружје које сам донео. Имам једно копље које је припадало чувеноме Мурат-бегу. Пуковниче, имам један јатаган за вас и један ханџар за Огиста. Знате ли да сам могао, само да сам

[1]) Права подвала. Пр.

хтео, донети и жена? Ибрахим-паша их је толико послао из Грчке да су за бан-бадава... Али због моје мајке... Много сам разговарао с пашом. Тако ми Бога, то је један уман човек, без предрасуда. Не можете да замислите како се добро разуме у нашим стварима. Части ми, обавештен је о најситнијим тајнама нашег кабинета. Из разговора с њиме поцупао сам врло драгоцених обавештења о стању партија у Француској... Много се бави статистиком у овом тренутку. Претплаћен је на све наше листове. Знате ли да је опак бонапартист! Говори само о Наполеону. Ах, какав велики човек *Буонабардо!* казивао ми је он. Они тако зову Бонапарту... У почетку је Мехмед Алија био јако уздржљив према мени. Ви знате да су сви Турци врло неповерљиви. Нек ме враг носи ако ме није сматрао за шпијуна, или за језуиту Страшно мрзи језуите. Али, после неколико посета, видео је да сам ја путник без предрасуда, жељан да се темељно обавести о источњачким обичајима, наравима и политици. Онда се откопчао и стао ми је говорити отворено. Приликом моје последње аудијенције — то је била трећа коју ми је дао — ја сам узео слободу да му кажем: „Ја не разумем зашто се Твоја Светлост не одвоји сасвим од Порте. — Боже мој! рече ми он, ја бих то радо учинио; али се бојим да ме либерални листови, који у ствари управљају у твојој земљи, неће подржавати кад једног дана будем прогласио независност Египта". То је један диван старац, с лепом белом брадом, увек озбиљан. Поклонио ми је ванредно слатко; али од свега што сам ја њему дао на дар, највише га је обрадовала Шарлеова збирка костима царске гарде.

— Је ли паша романтичар? запита Темин.

— Мало се бави књижевношћу; али ви знате да је арапска књижевност сва романтичарска. Они имају једног песника који се зове Мелек Ајаталнефус-Ебн-Есраф и који је недавно публиковао *Размишљања*, према којима би Ламартинова *Размишљања* изгледала класична проза. Кад сам стигао

у Каиро, узео сам учитеља за арапски, с којим сам стао да читам *Коран*. И ако сам имао само мало часова, ипак сам научио толико да сам могао разумети узвишене лепоте пророкова стила, и видети колико су рђави сви наши преводи. Хоћете ли да видите арапску азбуку? Ево, ова реч у златним писменима, то је *Алах*, то јест Бог.

Говорећи тако, он је показивао једно сасвим прљаво писмо које је био извукао из једне намирисане свилене кесе.

— Колико си времена остао у Египту? запита Темин.

— Шест недеља.

И путник продужи да све описује, од кедра до изопа. Сен-Клер изађе готово одмах пошто је он дошао, и удари пут своје виле. Бесан трк његова коња није му дао да пође слободно за својим мислима. Али је осећао неодређено да је његова срећа на овом свету занавек уништена, и да су за то криви само један покојник и једна етрурска ваза.

Кад је стигао кући, леже на канабе где је синоћ тако дуго и тако задовољно рашчлањавао своју срећу. Нарочито је са слашћу био мислио на то да његова драга није жена као остале, да је волела само њега и да неће никад моћи волети никог другог сем њега. Сада је тај лепи сан ишчезавао пред тужном и свирепом стварношћу. „Ја сам власник једне лепе жене: то је све. То је једна умна жена: у толико је њена кривица већа што је волела Масињиа... Истина је да сад мене воли... из све душе... као што она може да воли. Ја сам вољен као некад Масињи... Она је попустила пред мојим удварањем, мојим ћудима, мојим досађивањем. Али ја сам се преварио. Између наша два срца није било симпатије. Масињи или ја, то је њој свеједно. Он је био леп, она га је волела ради његове лепоте. Ја сам понекад забављао госпођу. „Е па лепо, волимо Сен-Клера, рекла је она себи, кад је онај други умро! А ако и Сен-Клер умре или ми постане досадан, видећемо".

Ја верујем чврсто да ђаво прислушкује, невидљив, поред злосрећника који се тако сам мучи. Непријатеља људског мора забављати тај призор; и кад жртва осећа како јој ране зарашћују, нечастиви је ту да их опет отвори.

Сен-Клеру се учини да чује неки глас где му шапуће на уво:

Чудна част
Бити посредником...

Он се диже и седе на канабе, и погледа бесно око себе. Како би био срећан да нађе неког у својој соби! Без сумње би га раздерао.

На зидном часовнику изби осам сати. У осам и по, графица га чека. — Ако не оде на састанак? „Доиста, зашто да идем да видим Масињиеву љубазницу?“ Он опет леже на канабе и склопи очи. „Хоћу да спавам“, рече. Пошто је остао непомичан по минута, скочи на ноге и отрча до часовника да види колико је времена прошло. „Колико бих волео да је већ осам и по! помисли он. Тада би било сувише касно да се кренем“. У свом срцу није осећао довољно одважности да остане код куће; хтео је да има неки изговор. Волео би био да је јако болестан. Прошета се по соби, затим седе, узе једну књигу, и не могаде прочитати ни слова. Посади се пред свој клавир, али не имаде снаге да га отвори. Онда поче да звижди, погледа облаке и хтеде да преброји тополе пред својим прозорима. Најзад се опет врати пред часовник, и виде да није успео да проведе три минута. „Не могу да је не волим, викну он шкргућући зубма и лупајући ногом: она господари мноме, и ја сам њен роб, као што је Масињи био пре мене. Па кад је тако, бедниче, покоравај се, пошто немаш храбрости да сломиш мрски ланац!“

Он узе свој шешир и изађе журно.

Кад страст облада нама, ми налазимо извесне самољубиве утехе да посматрамо своју слабост с врха наше гордости. „Истина је да сам ја слаб, каже човек у себи, али кад бих хтео!“

Он се лаганим корацима пео стазом која је водила капији од парка, и из далека је видео једну белу прилику где се издваја спрам угасите боје дрвећа. Она је махала марамом, као да хоће да му да знак. Срце му је било да искочи, колена су му клецала; није имао снаге да говори, и био је постао тако плашљив да се бојао да графица не прочита на његову лицу његово нарасположење.

Он прихвати руку коју му је она пружала, пољуби је у чело, јер му се она баци у наручја, и пође за њом у њене одаје, нем, и једва угушујући уздахе од којих је изгледало да груди хоће да му пукну.

Једна једина свећа осветљавала је графичин будоар. Обоје седоше. Сен-Клер погледа своју пријатељицу у косу: у њој је била само једна ружа. Синоћ, он јој је био донео једну лепу енглеску слику, војвоткињу од Портланда по Леслију (она је очешљана на тај начин), и рекао јој је само ове речи: „Ја више волим ову сасвим просту ружу но ваше заплетено чешљање". Он није волео наките, и мислио је као онај лорд који је говорио грубо: „Накинђурене жене и коње под покровцем ни ђаво не би познао". Прошле ноћи, играјући се једном графичином бисерном огрлицом (јер је, кад је разговарао, увек морао имати нешто у рукама), он је био рекао: „Накити су згодни само да прикрију недостатке. Ви сте и сувише лепи, Матилда, да би вам они требали". Вечерас, графица, која је памтила и његове најбезначајније речи, била је скинула прстење, огрлице, минђуше и гривне. — У женском оделу, он је обраћао нарочиту пажњу на обућу, и, као многи други, имао је у том погледу својих ћуди. Јак пљусак био је пао пре сунчева заласка. Трава је још била сасвим мокра; али је графица ишла по влажној рудини са свиленим чарапама и ципелама од црног сатина... Ако се разболи...

— Она ме воли, помисли Сен-Клер.

И сажали се на себе и на своју лудост, и гледаше Матилду смешећи се преко своје воље, зловољан и, у исти мах, задовољан што види једну

лепу жену која се труди да му се допадне свима оним ситницама које имају толико вредности за љубавнике.

Што се графице тиче, њен зрачни лик изражавао је мешавину љубави и веселог враголанства која ју је чинила још допадљивијом. Она извади нешто из једног ковчежића од јапанског лака, и пружајући своју затворену ручицу и крију̂ћи предмет који је држала, рече:

— Ономад сам сломила ваш часовник. Ево сад је оправљен.

Она му даде часовник, и гледала га је у исти мах нежно и ђаволасто, гризући се за доњу усну, као да хоће да се уздржи од смеха. Преблаги Боже! што су јој зуби били лепи! што су се блистали белином под жарким руменилом њених усана! (Човек који хладно дочекује умиљавања какве лепе жене изгледа врло глупо.)

Сен-Клер јој се захвали, узе часовник, и таман да га метне у џеп, кад она продужи:

— Па погледајте га, отворите га, и видите да ли је добро оправљен. Ви који сте тако учени, ви који сте учили Политехничку Школу, треба да видите то.

— О! ја се врло мало разумем у томе, рече Сен-Клер.

И отвори расејано поклопац од часовника. Како се изненади! у дну поклопца био је насликан лик у миниатури госпође де Курси. Како је могао да се још бури? Чело му се разведри; више није мислио на Масињиа; сећао се само да је поред једне дражесне жене, и да га та жена обожава...

*

„Шева, та гласница зоре" почињала је да пева, и дуги млазеви бледе светлости браздали су облаке на истоку. Тада је Ромео рекао збогом Јулији; то је класични час кад сви љубавници морају да се растану.

Сен-Клер је стајао пред камином, с кључем од парка у руци, очију пажљиво упртих на етрурску вазу о којој смо већ говорили. У дну душе, још је

био киван на њу. Али је ипак био добро расположен, и проста помисао да је Темин могао слагати почињала је да му долази на ум. Док је графица, која је хтела да га испрати до врата од парка, увијала главу у шал, он је полако лупкао кључем гнусну вазу, ударајући постепено све јаче, тако да је изгледало да ће ускоро да је разбије у комаде.

— Ах, Боже, пазите! викну Матилда: разбићете моју лепу етрурску вазу!

И истрже му кључ из руку.

Сен-Клер је био врло незадовољан, али се био помирио са судбином. Он окрете леђа камину да не би подлегао искушењу, и, отварајући свој часовник, стаде да посматра слику коју је малочас добио.

— Ко је радио ову слику? запита он.

— Господин Р... Масињи ме упознао с њиме. (Масињи, откако је ишао у Рим, био је пронашао да се особито разуме у уметности, и постао је Меценом свих младих уметника). Доиста, ја налазим да ова слика наличи на мене, и ако је мало улепшана.

Сен-Клеру дође воља да лупи часовник о зид, после чега би га било врло тешко поправити. Али се ипак уздржа и остави га опет у џеп; затим, видевши да је већ свануло, изађе из куће, замоли Матилду да га не прати, прође кроз парк крупним корацима, и, за трен ока, био је сâм усред поља.

— Масињи! Масињи! викао је он уздржавајући се од беса, зар ћу увек да наилазим на тебе?... Нема сумње, сликар који је израдио ову слику насликао је и другу за Масињиа!... Ала сам био малоуман! Могао сам помислити за час да ме она воли колико и ја њу... и то због тога што је метнула ружу у косу и што не носи наките!... а стој је пун накита... Масињи, који је гледао само на хаљине код жена, толико је волео наките!... Да, добре је нарави, мора се признати. Уме да се прилагоди укусима својих љубавника. До ђавола! ја бих сто пута више волео да је блудница и да се давала за новац. Бар бих могао да помислим да ме воли, јер је моја љубазница, а ја је не плаћам.

Ускоро му паде на ум једна друга мисао, још

жалосница. Кроз неколико недеља, графица ће скинути црнину. Сен-Клер је требао да је узме чим прође година дана откако је остала удовицом. Био је то обећао. Обећао? Не. Никад није о томе говорио. Али је таква била његова намера, и графица ју је разумела. За њега је то било исто што и заклетва. Синоћ би био дао престо да ускори тренутак кад ће моћи да призна јавно своју љубав; сада је дрхтао при самој помисли да веже своју судбину за некадању љубазницу Масињиеву.

— А ипак *морам,* говорио је он у себи, и то ће бити. Сирота жена је без сумње држала да ја знам за њену прошлу љубавну везу. Они кажу да је ствар била јавна. А после, у осталом, она ме и не познаје... Она не може да ме разуме. Она мисли да је ја волим само онако како је Масињи волео.

Затим додаде, не без гордости:

— Три месеца, она ме је чинила најсрећнијим човеком. Та срећа вреди да због ње жртвујем цео свој живот.

Он не леже, и целог јутра је јахао по шуми. На једној стази у вериерској шуми виде једног човека на лепом енглеском коњу, који га из далека зовну по имену и одмах му приђе. То је био Алфонс де Темин. У расположењу у коме се налазио Сен-Клер, самоћа је нарочито пријатна: отуда сусрет с Темином преобрати његову рђаву ћуд у пригушен гнев. Темин то не примети, или је пакосно уживао у томе да га љути. Говорио је, смејао се, шалио се, и не опажајући да му се не одговара. Сен-Клер, угледавши једну узану стазу, одмах потера њоме свога коња, надајући се да његов несносни пратилац неће поћи за њим; али се варао: несносни људи не пуштају лако своју жртву. Темин окрете коња и убрза кас да би јахао у реду са Сен-Клером и продужио угодније разговор.

Рекао сам да је стаза била узана. Два коња могла су ићи њоме напоредо с великом муком; отуда није чудно што Темин, и ако врло добар јахач, дотаче Сен-Клерову ногу пролазећи поред њега. Сен-Клер,

чији је гнев био на врхунцу, не могаде се дуже савладати. Он се усправи на узенгијама и удари снажно својим прутом Теминова коња у ноздрве.

— Који вам је враг, Огисте? узвикну Темин. Зашто тучете мога коња?

— Зашто идете за мном? одговори Сен-Клер страшним гласом.

— Јесте ли ви при себи, Сен-Клере? Заборављате ли ви да говорите са мном?

— Ја знам добро да говорим с једном уображеном будалом.

— Сен-Клере!... ви сте луди, рекао бих... Слушајте: сутра ћете ми се извинити, или ћете ми дати задовољења за свој безобразлук.

— Онда до виђења сутра, господине.

Темин заустави свога коња, Сен-Клер ободе свога, и ускоро се изгуби у шуми.

Тада се осети мирнији. Имао је слабост да верује у предосећања. Мислио је да ће сутра погинути, и то ће бити као поручено решење за његов положај. Има да проведе још један дан; сутра неће више имати брига, ни мука. Врати се кући, посла свога слугу с писамцетом пуковнику Божеу, написа неколико писама, затим слатко вечера, и, већ тачно у пола девет, стиже пред вратаоца од парка.

*

— За Бога, шта вам је данас, Огисте? рече графица. Чудно сте весели, па ипак не можете да ме засмејете свима својим шалама. Јуче сте били малчице туробни, а ја сам била тако весела! Данас смо променили улогу. — Мене страшно боли глава.

— Да, лепа пријатељице, признајем, јуче сам био здраво досадан. Али сам се данас прошетао, раздрмао: сад се осећам не може бити боље.

— Ја сам се, међутим, доцкан дигла, спавала сам јутрос дуго, и сањала сам заморне снове.

— Ах! сањали сте? Верујете ли ви у снове?

— Таман посла!

— Ја верујем; кладим се да сте снили нешто што наговештава какав трагичан догађај.

— Верујте ми, ја се никад не сећам својих снова. Ипак, опомињем се... видела сам у сну Масињиа; видите и сами да то није било нимало забавно.

— Масињиа! ја бих, на против, помислио да би вам било врло мило да га видите.

— Јадни Масињи!

— Јадни Масињи, кажете?

— Огисте, реците ми, молим вас, шта вам је вечерас. У вашем осмејку има нешто ђаволско. Изгледа као да се ругате сами себи.

— А, ето где поступате са мном онако исто рђаво као старе отмене госпе, ваше пријатељице.

— Да, Огисте, ви изгледате данас као кад сте с људима које не волите.

— Неваљалице! дђ, дајте ми своју руку.

Он је пољуби у руку с ироничном удворљивошћу, и они се гледаху непомично у очи за читав минут. Сен-Клер први обори поглед и узвикну:

— Како је тешко живети на овом свету, а да вас не сматрају као пакосника! Ваљало би не говорити никад ни о чем другом до о времену или о лову, или претресати са вашим старим пријатељицама будућ њихових добротворних друштава.

Он узе са стола једну хартију.

— Ето, ево рачуна ваше праље. Хајдете да разговарамо о том, мој анђеле: тако нећете рећи да сам пакостан.

— Доиста, Огисте, ви ме чудите...

— Овај правопис ме подсећа на једно писмо које сам нашао јутрос. Треба да вам кажем да сам уређивао своје хартије, јер ја сам овда-онда уредан. Еле, нашао сам једно љубавно писмо које ми је писала једна швања у коју сам био заљубљен кад ми је било шеснаест година. Она пише сваку реч на свој начин, али увек врло заплетено. Стил јој је достојан правописа. Како сам тада био мало уображен, учинило ми се недостојно самога себе да имам љубазницу која не пише као Севиње. Оставио сам је брже-боље. Данас, прочитавајући ово писмо, видео сам да је та швања морала осећати за мене праву љубав.

— Којешта! Жена коју сте ви издржавали?...

— Врло богато: педесет франака месечно. Али ми мој тутор није давао много на издржавање, јер је говорио да младић који има новца пропада и упропашћује друге.

— А шта је било с том женом?

— Шта знам ја!... Вероватно да је умрла у болници.

— Огисте... да је то истина, ви не бисте изгледали тако безбрижни.

— Ако хоћете да вам кажем истину, удала се за једног поштеног човека; и, кад сам постао пунолетан, ја сам јој дао мали мираз.

— Како сте добри!... Али зашто хоћете да изгледате рђави?

— Да, ја сам врло добар... Што више на то мислим, све се више уверавам да ме је та жена заистински волела... Али тада нисам умео да познам право осећање под смешним обликом.

— Требали сте да ми донесете своје писмо. Ја не бих била љубоморна... Ми жене имамо више такта но ви, и видимо одмах, по стилу писма, да ли је писац искрен или се прави да има осећања која нема.

— А међутим, колико се пута ви дајете преварити од глупака и уображених дедака!

Говорећи, он је гледао у етрурску вазу, а у његовим очима и у његову гласу био је један злокобан израз који Матилда не опази.

— Којешта! Ви људи хоћете сви да вас сматрају за дон Жуане. Ви замишљате да нас вучете за нос, док често наилазите само на *доње Жуане*, још препреденије но ви.

— Ја разумем да са вашим вишим духом, госпође, ви осећате глупака на миљу. Зато и не сумњам да је наш пријатељ Масињи, који је био глуп и уображен, умро невин и као мученик...

— Масињи? Али он није био сувише глуп; а после, има и глупих жена. Треба да вам причам једну причу о Масињиу... Али, реците ми, зар вам ја већ нисам причала?

— Никада, одговори Сен-Клер дрхтавим гласом.

— Масињи, при повратку из Италије, био се заљубио у мене. Мој муж га је познавао; он ми га је представио као духовита и отмена човека. Они су били створени једно за друго. Масињи ми се с почетка ревносно удварао; давао ми је као своје аквареле које је куповао код Шрота, и говорио ми о музици и сликарству надмоћним тоном, који је био сасвим забаван. Једног дана послао ми је једно невероватно писмо. Говорио ми је, између осталога, да сам ја најпоштенија жена у Паризу; зато је хтео да буде мој љубазник. Ја сам показала писмо својој братучеди Јулији. Ми смо обе тада биле луде, и одлучисмо се да га насадимо. Једног вечера, било је код нас неколико гостију, између осталих и Масињи. Моја братучеда ми рече: „Хоћу да вам прочитам једну љубавну изјаву коју сам јутрос добила“. Она узе писмо и прочита га у сред грохотног смеха... Јадњи Масињи!...

Сен-Клер паде на колена кликнувши од радости. Он зграби графицу за руку, и обасу је пољупцима и сузама. Матилда је била крајње изненађена, и помисли најпре да се онесвеснуо. Сен-Клер могао је да каже само ове речи: „Опростите ми, опростите ми!“ Најзад се диже. Лице му је блистало од радости. У том тренутку, био је срећнији но оног дана кад му је Матилда рекла први пут: „Ја вас волим“.

— Ја сам највећи лудак и најгори кривац међу људима, узвикну он; од пре два дана, ја сам сумњао у тебе... а нисам тражио да се објаснимо....

— Ти си сумњао у мене!... А због чега?

— Ох! ја сам бедник!... Рекли су ми да си ти волела Масињиа, и...

— Масињиа! и стаде да се смеје; затим, уозбиљивши се одмах, додаде: Огисте, зар можете бити толико луди да сумњате тако нешто, и толико лицемерни да то скривате од мене?

Сузе су јој навирале на очи.

— Преклињем те, опрости ми.

— Како ти не бих опростила, драги пријатељу?... Али најпре, стани да ти се закунем...

— О, ја и верујем, ја ти верујем, не реци ми ништа.

— Али, за Божје, којим поводом си могао посумњати у тако невероватну ствар?

— Никаквим, никаквим, крива је једино моја проклета глава... и... видиш, та етрурска ваза: знао сам да ти је дао Масињи...

Графица склопи руке у чуду; затим узвикну, смејући се на сав глас:

— Моја етрурска ваза! моја етрурска ваза!

Сен-Клер се не могаде уздржати а да се и сам не насмеје, а међутим, крупне сузе тецијаху му низ образе. Он зграби Матилду у своја наручја, и рече јој:

— Не пуштам те док ми не опростиш.

— Да, ја ти праштам, лудове мој! рече му она грлећи га нежно. Ти си ме данас учинио врло срећном; то је први пут да те видим где плачеш, а ја сам мислила да ти не плачеш.

Затим, отевши се из његова наручја, она зграби етрурску вазу и разби је о под у парам-парче. (То је био једини примерак једног изванредног уметничког дела. На њему је била насликана, у три боје, борба једног Лапита с једним Кентавром.)

Сен-Клер је био, за неколико сати, најпосрамљенији и најсрећнији човек...

*

— Па, рече Рокантен пуковнику Божеу кад га срете у вече код Тортониа, је ли вест истинита.

— И сувише истинита, драги мој одговори пуковник тужно.

— Испричајте ми како је то било.

— Ево. Сен-Клер ми је још одмах рекао да је погрешио, али да хоће да пусти Темина да пуца пре но што му се извини. Ја сам му могао само дати за право. Темин је желео да се реши коцком ко ће пуцати први. Сен-Клер је захтевао да то буде Темин. Темин је опалио: ја сам видео Сен-

Клера како се обрнуо једном у ковитлац и пао на месту мртав. Ја сам већ запазио код многих војника кад их погоди тане, то необично окретање које претходи смрти.

— То је врло чудно, рече Рокантен. А шта је Темин радио?

— О! што треба урадити у таквој прилици. Бацио је пиштољ на земљу с тужним лицем. Бацио га је тако јако да му је сломио ороз. То је један енглески пиштољ из Мантоне; не знам да ли ће моћи наћи у Паризу пушкара који ће умети да му начини нов.

*

Графица је провела читаве три године не видевши никог; и зими и лети становала је у својој вили, готово и не излазећи из своје собе; дворила ју је једна мулатка, која је знала за њену везу са Сен-Клером, и којој она није говорила две речи на дан. После три године вратила се с једног дугог пута њена братучеда Јулија; она је на силу продрла у кућу и нашла је једну Матилду тако мршаву и тако бледу да јој се учинило да види леш оне жене коју је била оставила лепу и пуну живота. Успела је с муком да је извуче из њеног склоништа и одведе у Хиер. Графица је тамо венула још три-четири месеца, затим је умрла од неке грудне болести коју су јој навукле домаће невоље, као што каже њен лекар, доктор М*.

НЕЗАДОВОЉНИЦИ.

ЛИЦА:

Граф де Турнел,
Графица де Турнел,
Едуард де Нанжи, рођак графичин, коњички ловачки поручник,
Барон де Машикули,
Граф де Фјердонжон,
Маркиз де Малеспин,
Витез де Тембре,
Бертран, звани **Небојша,** некадањи вандејски официр,
Жилиета, собарица графице де Турнел,
Фрања, поверљиви слуга графов,
Један жандарм.

Збива се у замку Турнелу, у једном округу близу Вандеје.

—

Трпезарија: у средини, сто покривен зеленим застирачем, с мастионицама, перима итд.

ПОЈАВА ПРВА.

ФРАЊА, ЖИЛИЕТА (размештају столице око стола).

ФРАЊА. Кад вам кажем, Жилиета, да је то као за време Револуције. Они хоће да обнове Одбор јавног благостања. Одбор јавног благостања имао је овакав зелен застирач.

ЖИЛИЕТА. Којешта, ви не знате шта говорите. Госпођа се гнуша Револуције; ја држим да они хоће да „састављају стихове", као лани.

ФРАЊА. Како то, да „састављају стихове"?

ЖИЛИЕТА. То је једна игра; али само духовити људи могу да је играју... Сваки напише по нешто на једном парчету хартије, а онда један стане да се смеје, и сви остали прсну у смех као луди. — Али ево госпође. Иди'те брзо по ону наслоњачу коју вам је рекла да донесете.

ПОЈАВА ДРУГА.

ФРАЊА, ЖИЛИЕТА, ГРАФИЦА ДЕ ТУРНЕЛ.

ГРАФИЦА. Жилиета, донесите овамо бронзано звонце из мога салончића.

ЖИЛИЕТА. Звонце?... Али, ако госпођа хоће да ме зове, ја ћу много боље чути звонце из ове собе. — Ово овде.

ГРАФИЦА. Ја вам тражим звонце из мога салончића, и нисам вам рекла да ми треба за то да вас зовем... Идите.

ЖИЛИЕТА. Добро... Идем, госпођо. (За себе). Нашто све ове припреме?

(Она излази. Фрања се враћа носећи једну канцеларијску наслоњачу).

ГРАФИЦА. Фрањо, метните ту наслоњачу насред стола... Глупаче, не мењите је озго, но са стране. — Добро је тако. Идите сад. (Он излази). — Ова трпезарија душу је дала за наш скуп. Кад човек добро размисли, овде је далеко боље но у подруму старе куле... Подрум би био поетичнији, али је и сувише влажан, и нахватали бисмо тамо какво запаљење плућа... — Ово звонце ће правити леп утисак. А можда ће расправа бити бурна, и требаће председнику. То ће бити дивота.

ЖИЛИЕТА (враћа се са звонцетом). Ево га, госпођо; где да га метнем?

ГРАФИЦА. Спустите га на сто покрај велике наслоњаче. — Жилиета, ви сте ме јуче молили за допуштење да идете својој сестри; можете изићи данас, нећете ми требати.

ЖИЛИСТА. Али, госпођо, моја сестра ме не чека данас. Уз то, госпођа је допустила излаз свом кочијашу, а господин своме собару... Ако госпођи, *случајно*, дође ко у посету... она неће имати никога.

ГРАФИЦА (за себе). Да не би хтела да остане да нас уходи? (Гласно). Ја не очекујем никог. У осталом, Жилиета, чините како вам драго. У сваком

случају, мораћете однети ону књигу с моје софе госпођи де Сент-Дениз; то је сасвим близу ваше сестре, на мање од по миље одавде. Захвалићете јој од моје стране, и рећи ћете јој...

ЖИЛИЕТА. Молим, госпођо?

ГРАФИЦА. Да... састанак...

ЖИЛИЕТА. Састанак?

ГРАФИЦА. Да оно што она већ зна... Чекајте, написаћу јој неку реч; јер ви тако слабо памтите! — А, Жилиета, идите ми донесите једну од порцеланских ваза с мога камина. (Жилиета излази). Заборавила сам кутију за гласање... најважније. (Пише). „Драга моја пријатељице, најзад ће се она господа окупити код мене, и данас ћемо образовати оно тајно друштво које...“ Чек-чек! да ово није и сувише јасно? Треба бити обазрив. (Исцепа започето писамце; пише:) „*Наши пријатељи доћи ће ми данас у посету; ми...*“ Прекрасна мисао! „*Ми ћемо разговарати како да повратимо ону стару моду...* подвучено... „*о којој сам вам говорила, и коју ви волите колико и ја*“.

„P. S. *Задржите Жилиету што дуже можете*“. Паметној глави... (Улази Жилиета). А зашто две вазе? ја сам вам тражила само једну.

ЖИЛИСТА. Ради симетрије, госпођо.

ГРАФИЦА. Какве симетрије!... Носите натраг ову. Ову другу спустите поред звонцета. Ево, предаћете ово писамце и ову књигу госпођи де Сент-Дениз.. А!... кад се вратите, свратићете к' д Питуа, књижара, и затражићете му *Кнеза*, од Макиавела; запамтите добро: *Кнеза*, од Макиавела.

ЖИЛИЕТА. *Кнеза*, од Макиавела! Врага, госпођо, ако је то какав нови роман, Г. Питу га можда још није наручио.

ГРАФИЦА. Нема библиотеке без те књиге. Ево, написаћу вам наслов: *Кнез*, од Макиавела, најбољи превод. (Жилиета излази). Једва једном је скидох с врата. Што се Фрање тиче, он је сигуран. — Како

време споро пролази! Хоћу да искочим из коже од радости! Изгледа ми да сам у своме елементу. Ах, како је то пријатно ковати завере!

(Улази граф де Турнел).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

ГРАФИЦА, ГРАФ.

ГРАФИЦА. Па, господине де Турнеле, тренутак се примиче; да ли вашег страха нестаје?

ГРАФ. Мог страха?... реците, моје забринутости; јер, ако ћемо право, ствар је таква да човек треба да се забрине. Правити завере у ово време!... јер ми *правимо заверу*. Ја не знам да ли ви схватате колико је опасно правити завере у данашње време, и код тако поверљиве полиције као што је царева. Знате ли да је она до крајности сурова? И кад би ствар изишла на видело, требало би да хвалимо Бога ако прођемо само на томе да целог века останемо затворени у хамском замку или у Венсену!

ГРАФИЦА. А слава, ако успемо!

ГРАФ. То су само крупне речи, ништа друго. У осталом, кад смо се већ уплели... мало лакомислено... у ту ствар, треба да гледамо да је водимо обазриво. Добро, да кујемо и завере, кад хоћете, али да се не излажемо опасности. И, кад смо већ у речи, хоћете ли да вам кажем све како ја мислим? ја се бојим да ви не нахудите нашој ствари баш својом ревношћу, која често прелази у дрскост. На прилику, ономад, код Г. окружног начелника, зашто да кажете бар пред двадесет особа да не волите шпански рат, и да би вам било врло криво кад би вашег рођака послали у Шпанију?

ГРАФИЦА. Зар то није један ужасан рат... започет гнусном издајом? А ко су жртве тог страшног вероломства? Кнежеви владалачке куће које ми треба да волимо, јер су и они од оне узвишене породице која је некад владала нама,.. и коју ћемо, ако Бог да, опет видети једног дана на престолу.

ГРАФ. Не говорите тако гласно. Фрања би нас могао чути из предсобља. — Да, ја се слажем с вама да је тај рат ужасан; али код окружног начелника!.. Он је то добро опазио; јер је, после вечере, његова жена понудила каву свима, сем мене.

ГРАФИЦА. Дивна освета, каква и приличи том створењу, које се копечи у кочијама, као да се не зна да је ћерка једног гајтанџије. Полако само! сатераћемо ми брзо у прашину све те печурке што су после Револуције изникле на развалинама престола.

ГРАФ. И повратићемо ред и законитост. Једва чекам да се врате. Код ових нових закона, човек не може да пошље на галије оне лопуже што лове бесправно по нашој земљи и не остављају ни једне јаребице за нас, после првог октобра.

ГРАФИЦА. Сетите се славних повластица које су уживали ваши претци. Зар то није ствар која вапије за осветом да граф де Турнел не управља својом покрајином, он чији су прадеди издржавали војске и узимали намет од сваког ко би прешао преко оне бедне ћупријице на миљу одавде?

ГРАФ. Имам ја документа која то сведоче.

ГРАФИЦА. Најзад, зар то није ужас, кад сте ви, господин де Турнел... у једном тренутку очајања... затражили место коморника од отимача, да нисте могли да га добијете? Зар због те увреде не треба да пређете преко свију обзира које би обазривост могла да вам улије?

ГРАФ. Ја сам се био заборавио за тренут... истина је... тај човек засењава... Али ви нећете тек говорити о тој молби оној господи.

ГРАФИЦА. Будите спокојни! ја вам говорим о томе само да вам покажем колики је силан неред настао, и да вам докажем да је дошао час кад сви Французи треба да стресу један сраман јарам.

ГРАФ. Имате право. Сви Французи требали би да се сложе да стресу јарам. Сто му громова! кад

би се *сви* Французи дигли листом на отимача, ни ја не бих пошао последњи. — Али, до ђавола! нас свега петоро-шесторо куjемо заверу против jедног свемоћног човека. — Наше предузеће је ризично. Целе ноћи мислио сам на њ и нисам могао ока да склопим ни jедног часа. Истина је да сам опет био прочитао *Завере* Сен-Реалове, и то ме је било узнемирило. Завере се увек открију. — Ја слутим...

ГРАФИЦА. Ах, поштедите ме, тако вам Бога, ваших брига и ваших слутњи. Шта! ви сте човек, — племић! били сте војник, па се плашите свега! А ја, која сам само жена, ја гледам спокојно све последице предузећа у које сам ушла. Па, нека и открију нашу заверу — нека ме ухвате — нек ме одвуку у затвор! — мени ће бити мило да изиђем пред своје судије, да браним своју ствар. „Да, ја сам била у завери, рећи ћу им, ја сам радила а глави вашег цара; и, ако је то злочин што сам хтело да ослободим своју отаџбину од jедног тиранина, онда сам крива!“ Обући ћу се врло просто, сва у црно, уплешћу косу у плетенице; нећу метати накита... сем jедног златног крста... Говорићу, направићу велики утисак, уверавам вас... Једна жена млада, отмена, оптужена за заверу... Сва срца ће јој бити наклоњена; и, ако устреба поћи на губилиште...

ГРАФ. Милост! кад вас чујем да тако говорите, ја се бојим да се сами не прокажете, како бисте имали задовољство да изигравате јунакиње из романа. Меланија, Меланија, романи које непрестано читате сасвим ће вам завртети мозак, унапред вам кажем.

ГРАФИЦА. Ако ми дела која читам уливају племенита и великодушна осећања, изгледа ми, господине, да не бисте урадили рђаво кад бисте их и ви чешће читали. Али време промиче, час за састанак се ближи, а ви још нисте обучени. Било би добро и кад бисте прочитали сами још једанпут мој... ваш говор, пре него што га прочитате оној господи. Нарочито гледајте да добро изговорите крај.

ГРАФ. Ма тај ми се крај чини и сувише смео; а после, има реченица бескрајних... да човеку душа изиђе.

ГРАФИЦА. Журите се, молим вас, господине де Турнеле; нарочито. разведрите мало чело. Живот је сто застрвен зеленим застирачем, за којим се човек забавља једино ако игра на велико.

ГРАФ. Ах, Наполеоне, кад бисте знали каквим се опасностима излажете... ви ми не бисте били одбили коморнички кључ.

ГРАФИЦА. Идите брзо... Чујем некога где улази на коњу у двориште.

ГРАФ (гледајући кроз прозор). Боже! неки војник! официр! ми смо пропали! Све је откривено, ево царевих пандура где долазе да нас ухапсе!

ГРАФИЦА. Не збуњујмо се! Повратите се! (Седа, узима перо и пише говорећи врло гласно). Дакле, некосте да треба позвати на ту игранку Г. окружног начелника, команданта жандармерије...

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

ЕДУАРД ДЕ НАНЖИ, ГРАФ, ГРАФИЦА.

ЕДУАРД. Добар дан, рођако! Можете ли да ме познате?

ГРАФИЦА. Едуард!

ЕДУАРД. Загрлите ме, рођако, ако се не бојите мојих бркова. Бог и душа, ви сте красни, нек ме ђаво носи; још сте лепши но што сте били. Добили сте...

ГРАФ. Господине де Нанжи, врло ми је мило...

ЕДУАРД. Господин де Нанжи? Идите до ђавола са вашим Г. де Нанжи! Зовите ме просто „браца Едуард". Де, загрлите ме и ви рођаче, јер ја вас здраво волим. Врага! Одавно се нисмо видели. Остарили сте.

ГРАФИЦА. Истина?

ЕДУАРД. Вас, рођако, кад сам пошао за Немачку, оставио сам танку као вретено; а сад, сто му громова!... У струку сте још танки... али остало... Врага! Изгледа да је код вас ваздух добар, а и кост.

ГРАФИЦА (за себе). Има чудно понашање: што му је на уму, то му је на друму; али је опет красан младић...

ГРАФ (полако). Како да га се отарасимо?

ЕДУАРД. Чујте, рођаче, ја имам месец дана одсуства; и дошао сам да га проведем с вама, у породичном кругу, јер сам горео од жеље да вас видим. Ала ће да буде уживанције, је ли? Лов, пецање, и свако чудо... Ја ћу да правим триста ђавола; а и ви нисте с раскида, је л' те, кад се треба пролудирати. Видео сам ја вас некад, лоло!... Рећи ћу вашој жени што знам...

ГРАФ. Кад бих јој ја рекао што знам о вама, обешењаче...

ЕДУАРД. Слободно. — Чујете, ја сам довео са собом два ловачка кера, два права огара од чистокрвне енглеске пасмине. Узео сам их у Немачкој; пре им је био газда један кнез по чијој држави смо ми направили пачарис. Видећете. — Ах, да, а прекосутра ће ми доћи коњи. Имам једну бедевију коју ћу дати рођаци да јаше. — Ви имате овуда дивљих вепрова, је ли? Имам једног пса и за вепрове; донео сам га из Чешке. О, што је пас! — Али, рођако, мораћете затворити мачке, — иначе ће вам их све подавити док само зине. — Нема ту друге, хоћемо весело да живујемо овде. Ви имате суседа, је л'? Што је више лудака, више се човек смеје. Ловићемо јутром, пићемо шампањ рођакин; увече ћемо да свирамо, да певамо дуете; ја сад имам глас као певчик у саборној цркви... ла, ла, ла, ла... Играћемо; ја ћу да се удварам рођаци, ако рођак није љубоморан — Је л' да нисте љубоморни, рођаче? Sacrament! као што кажу Немци, треба се забављати на овом свету.

ГРАФ (полако, графици). Гледајте да га уклоните

ГРАФИЦА (исто тако). Ја сам нешто намислила с њим.

ЕДУАРД. Рођаче, у колико сати ручате? Знате ли да сам гладан као курјак? никад нећу моћи дочекати ручак.

ГРАФ. Донеће вам штогод горе у вашу собу.

ЕДУАРД. Не, не, овде, у разговору, ја ћу да се заложим мало, онако с ногу. Врага! научио сам ја у војсци да говорим док једем; ништа то мени не смета јелу. (Зове). Ej! хej! амо, море!... Како вам се зову слуге? Ej—ej!

ГРАФИЦА (пошто је зазвонила, Фрањи који улази). Донесите паштете од дивљачи господину. Каквог вина хоћете?

ЕДУАРД. Бургоњца, каквог другог! Имате ли још оног вина из Помара за које сте ми рекли да ћете да га сачувате за мене кад се вратим из Немачке?

ГРАФИЦА. Добро памтите. — Дајте једну боцу помарског вина господину. Молим вас да се пожурите, Едуарде. Требаће нам овај сто малочас. — Господине де Турнеле, идите се обуците, Едуард ће вас извинити.

ЕДУАРД. До ђавола, па није ваљда толико глуп да се преда мном цифра. — Ја ћу бити брзо готов, рођако: ја само метем на језик па превалим.

ГРАФ (полако, графици). Како ћете моћи...?

ГРАФИЦА. Пустите ви само мене.

ГРАФ (исто тако). Зар не би можда било боље да одложимо све за доцније, кад он оде...

ГРАФИЦА. Идите, кажем вам, ја јамчим за њега.

(Граф излази).

ПОЈАВА ПЕТА.

ЕДУАРД. ГРАФИЦА.

ЕДУАРД (седа и једе). Ког врага се то сашаптавате? Имате ли тајни за мене, или вам ја сметам?

ГРАФИЦА. На против, Едуарде, нама је врло мило што сте нам дошли. Ја ћу вам објаснити доцније шта је рекао Г. де Турнел. Изгледа да ви увек слатко једете.

ЕДУАРД. У војсци сам научио да једем брзо; у гарнизону, у Немачкој, научио сам да једем дуго; тако да сад једем брзо и дуго. А после, знате ли ви да сам ја јутрос прешао дванаест миља, на једном поштанском кљусенцету, да бих вас пре видео... Али ја сам заборавио да је неучтиво јести много кад је човек поред какве лепе жене... (Уклони пастету уздахнувши.) Свршио сам.

ГРАФИЦА. Нећете ваљда да се стидите од нас? Једите још; само гледајте да и за ручком добро једете. (Налива му да пије.) Како вам се чини ово вино?

ЕДУАРД. Красно! нарочито због тога што сте ми га ви налили.

ГРАФИЦА. Јесте ли у војсци научили да говорите такве лепе ствари?

ЕДУАРД. Де, рођако, сипајте још. У војсци, видите, ми научимо да крешемо истину, без увијања. И, кад је тако, морам да ваш кажем да сте ви прекрасни; примите то к срцу једном за свагда, јер је то истина. Ви сте десет, двадесет пута лепши но пре четири године, кад сте се удали, и кад сам ја био заљубљен у вас као какав редов, не смејући да вам то кажем.

ГРАФИЦА. Ала је оригиналан!

ЕДУАРД. Да, триста му громова! ја сам оригиналан, и више но што ви мислите. Само од вас зависи да вам покажем колико сам по неки пут оригиналан, кад пустим срцу на вољу. (Устаје).

ГРАФИЦА. То вам лако верујем. Али седите, и да говоримо о озбиљним стварима. (Сипа му да пије.) Причајте ми о својим ратовима и о својим љубавима, јер једно не иде без другога. — Видим да имате само једну нарамницу, као и кад сте отишли. А ја сам се надала да ћете постати бар пуковник!

ЕДУАРД. А! пуковничке нарамнице! не дају их сваком ко зажели. Шта ћете? ја сам поручник, увек поручник. И орден за длаку нисам добио. Али стрпљења: ако ме какво ђуле не задржи успут...

ГРАФИЦА. Под овом владом, честити људи немају ничем да се надају: све је за олош.

ЕДУАРД. А био сам и худе среће. У овом проклетом ловачком пуку, нико не умире!... Угурсузе тане не погађа, изгледа. Ах, да ми је ишла од руке математика, ступио бих у лаку артиљерију. Ту се брзо напредује. Ето, батерија лаке артиљерије што је била придодата нашој бригади трипута се обнављала у последњем рату. Један од мојих пријатеља, који је лане био поручник, сад ће добити за шефа ескадрона, ако не умре од куршума који га је згодио усред желутца.

ГРАФИЦА. Да није било Револуције, Едуарде, ви бисте, с вашим високим родом, били сад пуковник.

ЕДУАРД. Јест, да! Али пуковник, у оно доба, није био нико и ништа Носити тророги шешир, мач о бедрима, и чувати стражу пред вратима госпође де Помпадур, наложнице Луја XV, чаба вам таког задовољства! И то ми је нека слава!

ГРАФИЦА. Ала ви ништа не знате, Едуарде, или сте се већ сасвим изопачили! Да Револуција није унела свуда растројство, ви бисте били један од најомиљенијих садањих племића. Ви бисте били украс двора; ви бисте били маркиз...

ЕДУАРД, Ах, рођако, не говорите ми о мом маркиштву. У пуку, кад хоће да ме доведу до беса, они ме зову господин маркиз. То је тако смешно бити маркиз! *Маркиз од Маскариља!* Хоп, маркиже! Знате ли ви да ме је Симоно, један поручник из 10-ог пука, добро закачио мачем, а и ја њега тако исто, што ме је био назвао маркизом. Зато, рођако, како не могу вас да бодем мачем, ако ме будете зовнули маркизом, ја ћу да вас пољубим.

ГРАФИЦА. Што тај Бонапарта развраћа људе! Зар младић тако племенита рода да постане послушник једног Корзиканца! — И тако, ви сте занети за вашим царем? То је ваш идол, ваш бог; он је све и сва за вас; ви га обожавате.

ЕДУАРД. Бог и душа, не могу рећи да га обожавам: мој пуковник му је затражио орден за мене, а он је одговорио, премеривши ме као каквог ремонтског коња „И сувише је млад". Бадава, није ми газда нежног срца.

ГРАФИЦА. Јер сте и сувише млади!... О да гнусне неправде!

ЕДУАРД. За то имате право. У последњем окршају, ми смо јуришали са копљаницима из гарде; та господа из гарде су цареви мезимци: једно тријестак њих је онеспособљено за борбу; а и наших бар толико. Генерал који је заповедао нама, да би се додворио господару, рекао му је: „Ваши копљаници су се прославили; непријатељски хусари су сатрвени, али су ваши храбри копљаници много претрпели; губитци ловаца из 10 ог пука су лаки"; тако да је одликовање пало на копљанике, а за нас су оста и куршуми, блато, рђави логори, мука и невоља!...

ГРАФИЦА (наливајући му да пије). Кажем вам ја да је то најнеправеднији човек. Вама да не да крст! Едуарде, ви сте тако племенита рода да вас та увреда мора заболети до дна срца.

ЕДУАРД. Али шта вреди само осећати увреду!

ГРАФИЦА. Разуме се, треба се осветити.

ЕДУАРД Да, ја бих жестоко доскочио цару кад бих поднео своју оставку. Али дати оставку у ратно време! То није могуће. Наш пук ће сад да пође за Шпанију.

ГРАФИЦА. За Шпанију! Ви ћете да узмете учешћа у т м страшном, злочиначком рату?... Зар сте тако брзо заборавили издају Бајоне?

ЕДУАРД. Ништа, ништа; оне хуље Шпањолци биће пресрећни што хоћемо да их отарасимо њихових калуђера.

ГРАФИЦА. Ах, како ме жалостите, Едуарде! и како је тужно видети да имате такве политичке погледе!

ЕДУАРД. Ја? Нека ме ђаво носи ако се ја што пачам у политику.

ГРАФИЦА. Ја која нисам ништа старија од вас, ја сам сачувала извесне успомене које већ ништа више не кажу вашем срцу.

ЕДУАРД. Како, рођако!... да ли је могуће?... Ох, ни ја нисам заборавио оно време... кад сте се удали, да сте знали колико сам ја све препатио!

ГРАФИЦА. Едуарде, ви ме не разумете. Ја говорим о времену кад су се ваш и мој отац убрајали у најчвршће ослонце законитог престола... о оном времену када се радо давао свој живот у одбрану свога краља... Ах, када би честити маркиз од Нанжиа знао да се његов син отима за част да служи једног тиранина, једног насилника плебејца, он би се дигао из гроба и пребацио вам што се одричете свога славног порекла.

ЕДУАРД. Рођако... доиста, ви ми говорите сад о стварима... о којима ја никада ни словца нисам чуо... Ја сам држао да ваш муж жели да буде окружни начелник, коморник, не знам ни сам шта. Ми војници, видите, ми слушамо цара... јер је то цар... Ми не морамо да знамо је ли то отимач или није...

ГРАФИЦА. То значи да се ви одричете свога људског срца да бисте се начинили робовима. Ви хоћете да гледате само на његове очи, да слушате само на његове уши.

ЕДУАРД. Одиста, то је отимач... али га је признао цео свет.

ГРАФИЦА. Изузев сва она племенита срца која никад неће признати друге владаре до наше прогнане кнежеве.

ЕДУАРД. Децу Луја XVI! ја сам мислио да су она умрла за време Револуције.

ГРАФИЦА. На жалост, варвари су уморили његовог сина у тамници; али су његова браћа у прогонству, и зар је један Нанжи могао да их заборави!

ЕДУАРД. Бог и вера, ја... Ја нисам ништа читао.

ГРАФИЦА. Признајем, ја сам била полагала велике наде на вас. Ја сам уображавала да вас лажна слава отимачева неће моћи завести; надала сам се да ћете остати верни странци несреће.

ЕДУАРД. Али, рођако... тако је и моје гледиште... али, само, ја управо не знам како би требало радити...

ГРАФИЦА. Едуарде, Едуарде, ја знам да ви умете ћутати, више но што се ћути у вашим годинама. Ја имам вере у вас: ваша политичка осећања су, истина, супротна мојима; али ви сте пуни части и нећете ме одати.

ЕДУАРД. Разуме се, рођако... Али ја вам опет кажем да ја немам политичких мишљења; и ако будем каква прихватио, прихватићу ваша.

ГРАФИЦА. Неколико одважних људи склопили су план да ослободе своју земљу једног срамног јарма; и мој муж и ја ћемо да радимо на том циљу. Можда ћемо, с помоћу Божјом, успети да вратимо у Француску нашег законитог краља... можда ћемо подлећи... и...

ЕДУАРД. Па то ви онда спремате заверу?... Врага, рођако, куд сте ви отишли!

ГРАФИЦА. Да, Едуарде, заверу; и никад ниједна заверз није више заслуживала успех од ове. Како сам замишљала да и ви стећете као и ја под тиранијом Корзиканчевом, ја сам хтела да вам понудим да поделите са нама опасност и славу...

ЕДУАРД. Шта! ви тражите заверу?... озбиљно? окром шале?

ГРАФИЦА. Да, Едуарде; и ако сам ја једна слаба жена, у мени се родила мисао о тој завери. —

Едуарде, ја сам вам говорила отворено. — Ако више волите свог цара но своју родбину, ви му можете открити наше намере, можете нас упропастити; ја ћу умети да поднесем што ме снађе.

ЕДУАРД. Ах, врага!... за кога ме ви то сматрате?... Ви не мислите што говорите; иначе... Бог и душа, кад сте и ви ту, нек ме ђаво носи! и мени је дошла воља да се умешам.

ГРАФИЦА. Је ли то истина?

ЕДУАРД. Зашто да не? ја видим да вам је то мило; а, да бих вама учинио по вољи, ја бих скочио у ватру.

ГРАФИЦА. Красан младић!

ЕДУАРД. Завера!... то мора бити занимљиво. Ја сам мајстор у заверама. Истерали су ме из гимназије што сам био на челу завере која је требала да издевета једног од наших надзиратеља; зато и јесам таква незналица. Стрпали су ме у једну војничку школу; затим су ми прикачили нарамницу на раме и припасали сабљу о бедра; па сад терај напред!

ГРАФИЦА. Кладила бих се да је тај надзорник био неки јакобинац који је хтео да злоупотребљава своју власт и да угњетава једног младог племића.

ЕДУАРД. Звао се Рагулар.

ГРАФИЦА. Ох, какво јакобинско име! — Па, пријатељу, ви сте сад наши.

ЕДУАРД. Доиста, рођако... ја не знам да ли је то због вашег доброг вина и умора од пута... или су то криве ваше лепе очи, што је много вероватније... али тек, ја се осећам оран да говорим и правим глупости... Не могу две мисли да саставим у глави... Части ми, ви сте ме омађијали!

ГРАФИЦА. Реците, Едуарде, да сам распалила у вашем срцу љубав према нашим краљевима; код људи нашега рода, она је исто тако урођена као храброст и лепота.

ЕДУАРД. Па лепо баш, пристајем, шта ту ваздан волећу наше краљеве... а нарочито вас, рођако... Бога ми, омаче ми се реч... али сам рекао што мислим... у толико горе ако вас то љути.

ГРАФИЦА. Ви сте чудан дечко, Едуарде; али сте добри у души, и ја ћу вас преобратити.

ЕДУАРД. Ах, то ми је говорила и она баварска калуђерица коју... (За себе). Умало нешто не бубнух!

ГРАФИЦА. Ми баш данас очекујемо оне пријатеље, оне верне о којима сам вам говорила. То су најугледнији људи у овом крају. Циљ је нашег састанка да се образује удружење чији ће предмет... да, удружење које ће се бавити тиме... онако... удружење које ће бити у опозицији према царској влади и које ће се послужити првом приликом да је обори.

ЕДУАРД. Кад се буде обарала та влада, требаће добро потегнути.

ГРАФИЦА. Будите уверени да ми имамо на расположењу моћних средстава. Ја ћу вам све то потање објаснити док будете код нас у гостима. Данас ћемо се позабавити само тиме да образујемо и устројимо наше удружење, наше тајно друштво...

ЕДУАРД. Ох! реците да *склопимо заверу;* та реч је много лепша.

ГРАФИЦА. Посвршаваћемо неке преко потребне формалности; најзад, видећете...

ЕДУАРД. Доста је што сте ви ту, рођако, па да ми време буде пријатно.

ГРАФИЦА. Ви сте ми дали своју тврду веру, Едуарде, ја рачунам на вас. Да, дајте ми своју руку... Едуарде, Едуарде, престаните једном; оно што ми радимо је врло озбиљно. Ви се заклињете, је л' те, да ћете остати верни нашој лепој ствари?

ЕДУАРД. Да, рођако, кунем вам се.

ГРАФИЦА. Тако, красни младићу! — Поновите са мном онај узвик с којим су некад ваши претци ишли у победе: „Живео краљ!"

ЕДУАРД. Живео краљ!

ГРАФИЦА (тапшући рукама). Наш је! наш је!

ПОЈАВА ШЕСТА.

ЕДУАРД, ГРАФИЦА, ГРАФ.

ГРАФИЦА. Ходите, господине де Турнеле! загрлите једног новог поборника свете ствари.

ЕДУАРД (за себе). Муж! Нека га ђаво носи!

ГРАФ (загрливши га). Врло ми је мило, рођаче... (Полако графици). Како сте врага успели?

ЕДУАРД. Како то, рођако, ви нисте загрлили новога поборника свете ствари. — Ви допуштате, рођаче?... (Пољуби графицу).

ГРАФИЦА (полако, Едуарду). Едуарде, то није лепо, ви нисте пристојни.

ПОЈАВА СЕДМА.

ИСТИ; ФРАЊА, БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ, ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ.

ФРАЊА (пријављујући). Г. барон де Машикули, витез де Тембре. (Изиђе.)

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Лепа госпо, ево два верна витеза који су дошли да се закуну пред вашим ногама... (Приметивши Едуарда, полако). Војник! какав је то младић?

ГРАФИЦА. Бароне де Машикули, врло ми је мило што тако добро изгледате. — Добар дан, витеже; како је госпођа де Тембре? Господо, представљам вам свога рођака маркиза Едуарда де Нанжиа, који је из нашег табора. Ви ћете наћи код њега сву одважност његових предака, као и њихову оданост према својим законитим краљевима. — Едуарде, барон де Машикули, витез де Тембре.

ЕДУАРД (за себе). Ови су душу дали за шпиритус!

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Ја бих познао за господина да је од Нанжиевих чим толико наличи на

покојног маркиза де Нанжиа, његова оца, кога сам врло добро познавао док је био жив. Ми смо заједно служили некада, господине.

ЕДУАРД. Ах! господин је служио?... (Полако, графици). За што?

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Заједно смо се нашли при опсади Гибралтара. Вере ми, било је мало вруће.

ЕДУАРД. Разуме се... како не би било вруће у Шпанији и у Андалузији.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ (полако, графу). Је ли овај младић сигуран? Његово понашање мирише мало на касарну.

ГРАФ. Моја жена каже да она јемчи за њ.

ЕДУАРД (полако, графици). Рођако, како би било кад бих му одсекао перчин, да направите узицу за звонце.

ГРАФИЦА (полако). Едуарде, ви ме грдно мучите.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ (гледајући у свој часовник). Она господа су закаснила, ако мој сат ради добро.

ГРАФ. Фјердонжон ми је баш јуче рекао да ће он доћи први.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ (Едуарду). Господине маркиже...

ЕДУАРД. Ја се зовем господин де Нанжи, или поручник Нанжи, како хоћете. Немојте ме звати маркизом, молим вас.

ГРАФИЦА. Мој рођак је тако скроман!... (Полако). Он има извесне бубе.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Па, господине де Нанжи, ви долазите по свој прилици из војске?

ЕДУАРД. Данас баш.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Из Немачке?

ЕДУАРД. Из Немачке.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Вероватно сте видели битку код Ваграма?

ЕДУАРД. Нешто мало.

ГРАФИЦА. Коњ му је погинуо под њим, а он сам био рањен. Јадни младић! Како је рат страшан!

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. За чудо ми да се кнез Карло дао туђи. То је, међутим, први тактичар у Европи. У стратегији, је л' те, увек се признаје првенство фелд-маршалу Калкројту?

ЕДУАРД. Никада нисам чуо за ту зверку.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. А... господине, да ли бих вас смео запитати у каквом стању сте оставили војску? Кажу да у њој влада велико незадовољство.

ЕДУАРД. Да, војник је незадовољан тајином и пасуљем; више би волео белог хлеба и пилетине...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Кажу ми да официри...

ЕДУАРД. Чујете, господине, ја сам био болестан... рањен... Провео сам три месеца у болници пре но што сам дошао овамо. Ја нисам ништа видео, не знам ништа. (Полако, графици.) Ослободите ме овог бесомучног запиткивача, или ћу учинити неки покор с њим.

ПОЈАВА ОСМА.

ИСТИ; ФРАЊА, ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН, МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН.

ФРАЊА (пријављује). Г. граф де Фјердонжон, Г. маркиз де Малеспин. (Изиђе.)

ЕДУАРД (полако, графици). Где сте врага пронашли све ове особењаке? То је нека подвала. Ни један од њих не личи на завереника. Изгледају као контрафе. — Пустите ме да их ја отерам.

ГРАФИЦА (полако, Едуарду). Едуарде, ви ме доводите у очајање. (Гласно). Господине де Фјердонжоне, ваша службеница. (Полако, Едуарду). Ако продужите тако... (Гласно). Како сте, господине де Малеспине? Мило ми је што вас видим. (Полако, Едуарду). Ми ћемо се посвадити. — То су моји пријатељи. Обећајте ми да нећете правити лудорије. Је л' да нећете... ако ме волите?... (Гласно). Господо, представљам вам свога рођака.

ЕДУАРД (полако). Бићу паметан, роћако, кад ми не дате да се шалим.

ГРАФ. Нема нам још само Бертрана.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. То је врло чудновато да он још није овде. Зар да чекамо на тог угурсуза?

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Само да не превари.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Де Турнеле, знате ли да је то било мало лакомислено од ваше стране што сте и овог човека примили у наше друштво. Ко зна да ли се може рачунати на њега? То је један геак, ништа друго.

ГРАФИЦА. Био је мајор у краљевој војсци.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. У вандејској војсци, како није било довољно племића за официре, морали су узимати и сељаке. Тај човек није ми нимало по ћуди; лови по мојој земљи без мог допуштења, а не могу да натерам чуваре да га узму на одговор.

ГРАФ. Стара навика код њега. Г. де Керморган. од кога сте ви купили имање кад сте се вратили из емиграције, допуштао му је да лови по његовој земљи.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Ту сте правили добар пазар, господине де Фјердонжоне. Ах! Да сам ја имао пара у то време, и ја бих купио народних добара. Продавали су их за бан-бадава. — Ја, разуме се, не одобравам те срамне отимачине... Али је зло учињено, треба да се трудимо да се наши непријатељи не користе њиме.

ГРАФИЦА. Бертран има утицаја на сељаке. Ако би нам устребало туђе помоћи, то би био драгоцен човек. У осталом, он има врло добре сведоџбе од својих некадањих старешина.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Кажу да га се жандарми боје и да не смеју да траже од њега дозволу за ношење оружја.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Хајд'те, господо, није ред да чекамо тога човека... Да почнемо.

ГРАФИЦА. Гле, ево га.

ПОЈАВА ДЕВЕТА.

ИСТИ, БЕРТРАН (*држи двоцевку у руци, а за њим иде један велики ловачки пас*).

ГРАФИЦА. Добар дан, господине Бертране, друже Небојшо, као што вас је звао Г. де Боншан... Ви сте се задоцнили.

БЕРТРАН. Извините, госпођо: срео сам уз пут једно јато јаребица, па сам онда јурио за њима, јурио... Али сам ипак уловио две... Ако госпођа хоће да их прими, направиће од њих диван червиш.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (*за себе*). Кладим се да их је код мене убио.

ГРАФИЦА. Хвала, примам их врло радо.

ЕДУАРД (*Бертрану*). Имате красног кера, и за дивљач и за птице.

БЕРТРАН. Да, господине. А уз то би дочепао за гушу човека ако устреба, кад бих му ја рекао: „Брани ме!“ Био ми је од користи некад.

ЕДУАРД. Требали бисте да ми га продате.

БЕРТРАН. Извините, господине, мој пас није за продају. — Је л' да ти ниси за продају, Медоре? Ти си добар пас.

ГРАФ. Хајд', господо, да не дангубимо: седимо.

ГРАФИЦА (*пре но што ће сести*). Едуарде, седите поред мене. — Господо, ја се надам да ћете ми ви изволети допустити да присуствујем вашим већањима. Ја сам, истина, само жена, али се осећам храбра да прићем вашим опасностима. У осталом, то није први пут да једна жена узима учешћа у завери. Ако се добро сећам старога Плутарха, чувена Леена поделила је славу Хармодиусову и Аристогитонову. Она је себи одсекла језик, да не би проказала имена својих пријатеља.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. И моја би жена требала то да уради.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Госпођо, ми вам не желимо судбину те Леене; то би био и сувише ве-

лики губитак за нас. — Али ми не сумњамо да ви нисте храбри и да не волите своје законите краљеве као год и она.

ГРАФИЦА. Хвалу на страну, ја сам толико сигурна у себе да могу тврдити да ме чак и поглед на смрт не би могао уплашити. Шта човек не би смео да учини ради једне тако дивне ствари! (Иде да седне и врисне из све снаге.) Јао!

ЕДУАРД. Шта је?

ГРАФ (уплашен). Шта је? — Да нисте видели кога под столом?

ГРАФИЦА. Паук — на мојој столици! (Сви се смеју.)

БЕРТРАН (пригњечивши паука). Кад се види паук у јутру, то је жалост; кад се види у вече, нада. Сад је прешло подне.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Помирите ово стакленце, госпођо. Ја потпуно разумем ваш страх. То је само узбуђење живаца. Ја сам био сам више пута у приличној опасности... па опет, кад видим миша, ја не могу да се не узнемирим.

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Ја се опет плашим жабе; али је жаба врло отровна.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Кажу да је Ладислав, пољски краљ бежао чим би видео јабуке.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Ја сам чуо где причају...

ЕДУАРД. Ама, правимо ли ми заверу или не правимо?

ГРАФ. Мој рођак има право... Господо, да бисмо довели у ред наше састанке, и нарочито, да бисмо им дали оно обележје озбиљности које треба да имају, изгледа ми да би било згодно да изаберемо председника; и, ако нико нема ништа против, ја узимам на себе да вршим председничку дужност.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Ах, господине графе, то није у реду. Пошто председник врши знатан утицај на цео скуп, треба да тог истог председника скуп и изабере, да би он представљао његова осећања, да би био као његов израз.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Разуме се. Треба гласати.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Та зашто да гласамо? Ја ћу вам свратити пажњу, господо, да су на свима племићким скупштинама у овој покрајини, наши претци, графови де Фјердонжон, заузимали председничко место. Отуда, како је наш циљ да повратимо старе обичаје, мени изгледа...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Господине, ја ћу вас молити за допуштење да посумњам у тачност факта који сте нам саопштили. Ја имам међу својим хартијама једну веродостојну повељу из које се види да се приликом рођења престолонаследникова одржала скупштина покрајинског племства, у циљу да приреди ватромет и игранку ради прославе тога срећног догађаја, и да је Петру-Понсу Машикулиу та скупштина поверила да на њој председава и да свим руководи.

ГРАФ. А де Турнели, господо, које ви као да заборављате! Заиста, ја не мислим да нам се може спорити да је наше племство најстарије.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Ја вас молим по милион пута за опроштај, господине; али у покрајинској архиви, ја налазим ваше име тек на осамдесет и пет година после свога.

ГРАФ. Мој родословник може посведочити...

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. 1452. године, Малеспини...

ГРАФИЦА. Господо, предлог Г. де Тембреа уштедеће нам једну непријатну препирку. Да гласамо. Нека сваки напише по једно име на парчету хартије и нека га спусти у ову урну.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Пре свега, ја не водим никаквога рачуна о родословницима; човек може сам да их направи. Али се на повеље може ослонити...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. А споменици... Ви знате сви онај извајани камен...

ГРАФ. Како! зар родословље написано на јеленској кожи готским писменима!...

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Пипин Кратки је дао...

(Говоре сви у исти мах, Едуард звони звонцетом из све снаге).

ПОЈАВА ДЕСЕТА.

ИСТИ, ФРАЊА (улази).

ГРАФ. Шта хоће овај глупак?

ФРАЊА. Госпођа је звонила?

ГРАФИЦА. Нисам, идите.

ФРАЊА. Онда су звонили на капији... Идем да видим.

ГРАФ. Не, хуљо, нису звонили. Оставите нас.

(Фрања изиђе.)

ПОЈАВА ЈЕДАНАЕСТА.

ИСТИ, сем ФРАЊЕ.

ГРАФИЦА. Молим вас да прекинемо ову препирку. Макар кога да изаберемо, избор мора бити добар. Ево хартије, господо, пишите.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Требало би да изаберемо за читање цедуљица, неког.... који не зна наше рукописе.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Сасвим тачно. Хоће ли Г. де Нанжи да узме то на себе?

ЕДУАРД. Радо. (За себе). Љубазно поверење!

ГРАФИЦА (Бертрану). Бертране, прићите. Зашто сте се склонили у страну? Пишите.

БЕРТРАН. Госпођа је врло љубазна.

ГРАФИЦА. Напишите једно име. (Полако). Име мога мужа.

БЕРТРАН. Ах, госпођо, ја не умем да пишем. Ја сам један бедни сељак. Ја вам се ништа не разбирам у свима тим комендијама.

(Сви, сем Бертрана, спуштају своју цедуљицу у урну.)

ЕДУАРД. Је ли свршено? Да видимо. — Г. де Машикули, један глас.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Господине, спалите одмах цедуљицу, молим вас.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (полако маркизу де Малеспину). Кладим се да је сам написао своје име.

ЕДУАРД. Г. де Фјердонжон, један глас.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ (полако, маркизу де Малеспину). Хоћете ли да се кладимо да је сам гласао за себе?

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДАНЖОН (Едуарду). Спалите, господине, молим вас.

ЕДУАРД. Г. де Турнел, један глас; госпођа де Турнел, један глас; Г. де Тембре, један глас. Врага! то је баш чудно; сваки је добио само један глас.

ГРАФИЦА. Неко је гласао за мене. Тај се преварио: хтео је без сумње да гласа за мога мужа.

ЕДУАРД. Нипошто; јер ја сам хтео да ви будете председница.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Али то је лудост!... Не може нама жена председавати.

ЕДУАРД. Ви кажете, господине, да је то лудост? Тај израз ми изгледа толико необичан да бих вас молио да га поновите.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Рекао сам, господине, да није обичај давати жени председничко место.

ЕДУАРД. А мој обичај је, господине, да никад не допустим да ко каже какав безобразлук..., и...

ГРАФИЦА (полако). Едуарде, Едуарде!... (Гласно). Брзо, брзо, да се гласа по други пут. (Полако). Едуарде, гласајте за мога мужа. — Господине де Тембре, гласајте за мога мужа; он ће бити красан председник. — А ви, Небојшо, гласајте и ви, јуначе. Ја ћу написати за вас, пријатељу. (Полако). Ви највише волите Г. де Турнела, је л' те?

БЕРТРАН. Како је год ваша воља.

ЕДУАРД (прегледајући цедуљице). Г. де Турнел, један глас; Г. де Фјердонжон, Г. де Турнел, Г. де Турнел, Г. де Малеспин, Г. де Машикули, Г. де Турнел. — Г. де Турнел добио је четири гласа. — Хајд', рођаче, заузмите председничко место.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (полако, маркизу де Малеспину). Већ почеле сплетке! А, нећу ја остати у овом друштву.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ (полако, маркизу де Малеспину). Она би хтела да сама све води.

ГРАФ. Господо, пре но што почнемо наш договор, коме сте ми ви благонаклоно допустили да председавам, ја ћу вас замолити за допуштење да вам прочитам неколико општих разматрања о садањем стању ствари у Европи. Ја се надам да вам се она неће учинити сасвим незанимљива.

(Извлачи из џепа говор написан на приличном броју листића од хартије за писма; ти листови нису повезани једни за друге.)

ЕДУАРД. Шта, ви хоћете да нам прочитате све то? Није него!

ГРАФ. Писано је само с једне стране, и то до пола.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (за себе). Он се и изгласао за председника да би могао сам говорити.

(Граф де Турнел кашље, пљује, мење наочаре и чита свој говор једноликим гласом и не пазећи тачно на интерпункцију, као неко који чита нечије туђе дело. Едуард међутим говори нешто на уво графици, која му даје знак да слуша. Али он не води рачуна о том; и она, наљутивши се, окреће му леђа. Он онда зовне Бертранова кера, милује га, узима му шапу итд.; затим, док граф држи у руци један одвојен лист свога говора, не гледајући Едуарда шта ради, овај узима два-три друга листа са стола, прави од њих гужве и баца их псу да их донесе; пас их све искида на комаде. Нико не опажа шта се десило са говором.)

ГРАФ (чита). „Господо, путеви Провиђења су узвишени и не-про-ницљиви. Нема зла у природи које се не може нечим поправити. Има ли тако страшног и силовитог отрова да га успешно не могу сузбити лекови које нам пружа његова доброчина рука? Ми се никад не можемо довољно нахвалити његове предострожности која је те лекове нагомилала с нежним обиљем у поднебљима где човек изгледа изложен највећим опасностима. Путници који су залазили дубље у оне крајеве које увек пржи оловно сунце говоре нам о неким страшним змијама које неминовно задају смрт и најмањим уједом. Ах! нека они не забораве да нам кажу да ти опасни гмизавци траже обично склониште под широким лишћем биљака чији сокови,

кад се уцеде у рану, оживе одмах несрећну жртву и ускоро јој поврате здравље. Манцаниља, чији и сам хлад задаје смрт, расте, по заповести Божјој, само на обалама морским; а морска вода је, то свако зна, сигуран лек за отров који та биљка лучи. Отуда, господо, кад видимо какав народ који је растрзан несрећним раздором или стење под гвозденом палицом неког тиранина, не предајимо се јаловом очајању, већ потражимо око себе лек или лекара кога је Провиђење несумњиво одредило."

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ (*за себе*). Све то и сувише мирише на апотеку.

ГРАФ (*чита*). „Да, господо, читање историје, које је најчешће само забава за отмена човека, уливало би, због злочина чију она гнусну слику црта, одвратност и ужас филозофу пријатељу човечанства, кад утешна мисао да скривено Провиђење не управља судбином царевина не би дошла да придржи књигу која хоће да му испадне из руке, и да му покаже да, ако и сувише често неки људи, заборавивши божанске прописе, и предајући се својим необузданим страстима, копају за своје сугрђане и за себе саме амбис несрећа; оно тако исто често, и, тако рећи, по некој неодољивој сили, други људи, али пуни врлина, надахнути озго, праве својом одважношћу брану пустошној бујици револуција, и затварају својим моћним рукама провалу која умало није прогутала њихову отаџбину!!!" (*За себе*). Уф! (*Чита*). „Нашао се један човек..., немоћан, онакажен, осуђен да у мукама проведе..."

ГРАФИЦА (*дошаптава му*). Не: „Рекао је један хришћански беседник..."

ГРАФ. Да, тако је. „Нашао се један човек..." Опростите, господо; то се мора бити једна страна помакла... Али не могу да је нађем... Да није пала? Ипак. женице, кад сте ми преписивали рукопис, није ништа фалило... Ах, да није ово? „Нашао се један човек, рекао је отимач..." Не... Не знам шта је могло бити...

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Нашао се један човек, али се изгубио један лист,

ГРАФИЦА. Зар немате ту концепт, мили мој?

ГРАФ. Немам; спалио сам га. То је непојмљиво.

БАРОН МАШИКУЛИ. Док Г. де Турнел буде тражио свој говор, хоћете ли, да не бисмо дангубили, да саслушате неколико кратких мисли које су изазвали у мени последњи политички догађаји.

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН (у исти мах). И ја сам спремио један мали говор, и, ако сва господа изволе да ми поклоне своју пажњу за по сата...

(Граф де Фјердонжон извлачи свој бележник, а витез де Тембре претура по џеповима.)

ЕДУАРД. Милост! Сваки има по један говор! Рођако, ми смо пропали; никад нећемо сести за ручак. А ви, господине Бертране, да и ви немате свој говор?

БЕРТРАН. Немам, господине. Ипак, кад бих смео, и ја бих имао да кажем реч-две; али ме страх да не кажем глупости; јер ја сам само један бедни сељак...

ЕДУАРД. Говорите! Говорите! Ја сам сигуран да ће то што ћете ви рећи бити врло занимљиво. Мир, господо, мир! Чујте Г. Бертрана. (Лупа о сто.)

БЕРТРАН. Што сам ја хтео да кажем, то је врло просто. Хтео сам да кажем да — нека опрости цела дружина — ми само млатимо празну сламу. Оставимо поповима нек држе предике. Нама не треба толико лепих речи да се сложимо што хоћемо. Кад сам ја био са Јованом Шуаном, он нам никада није много говорио. Рекао би само: „Како би било да извршимо препад на републиканце у мајуру Траве?“ А ми бисмо рекли: „Добро.“ Он би онда рекао: „Имате ли метака? Је ли вам ново кремење на пушкама?“ А ми бисмо одговорили: „Јесте.“ Он би онда рекао: „Да испијемо по чашицу, па напред; и да живи краљ!“ Ми бисмо се куцнули и отишли.

ЕДУАРД. Аферим! Сто му громова! Г. Бертран однеће награду за речитост!

БЕРТРАН. Ја сам замишљао, долазећи овамо, да вама не требају све те лепе беседе да се загрејете за посао. Ја сам држао, просто на просто, да ћемо ми започети ствар; замишљао сам, на пример, да ће се рећи: „Небојшо, ви ћете да извршите препад на жандармеријску стражу у * * *. — Ви, господине де Машикули, с опроштењем, ви ћете да звоните на узбуну код вас. — Ви, ви ћете гледати да ухватите окружног начелника... Ето тако, нита ту ваздан". Донео сам био метке и напунио моју ратну тиквицу.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Врага! како је овај задро!

ГРАФ. Још није дотле дошло, хвала Богу.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (Бертрану). Пријатељу, ви нисте овде с дружином Јована Шуана; ви сте с образованим племићима, то је нешто сасвим друго. Слушајте с поштовањем и ћутећи оно што не можете да разумете.

БЕРТРАН. Ја не кажем, али...

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Не питамо вас за ваше мишљење.

ГРАФИЦА. Господо, кад бисмо оставили наше говоре за другу прилику?... Сад имамо да посвршавамо толико важних ствари. Малочас сте изабрали председника, али имамо пуно других крупних питања да решимо. На прилику, како ће се звати наше друштво? Треба нам једно име. У историји, кад се буде говорило о нама, требаће да нам се каже име.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Па лепо, историја ће рећи: „Граф де Фјердонжон... господин де Турнел..."

ГРАФ. Моја жена хоће да каже да би било добро кад бисмо сви ми који суделујемо у овом предузећу имали једно заједничко име.

ЕДУАРД. Ах! заједничка имена; то ме подсећа на латинску граматику: Turba ruit или ruunt.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Врло добро; али зашто се не бисмо звали *прави племићи?*

ЕДУАРД. Не, требало би неко име које добро звучи за уво, као у мелодрамама: *Лабудови витези... Истински судци.* Кад бисмо се звали *Витези смрти?* то је лепо и благозвучно.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Зашто да не? У истину, то је прилично лепо име.

ГРАФ. Ох! то је и сувише страшно; ја бих више волео...

ГРАФИЦА. Боље да узмемо име које подсећа на циљ наше завере: *Пријатељи несреће.* Да ли вам се то име допада? Зар ми не бранимо ствар несреће? То име ће окупити око нас сва благородна срца.

ЕДУАРД. Добро је смишљено! Прима се.

БЕРТРАН. *Пријатељи несреће!* И тако, ако викнемо: „Ко иде?“, па нам се не одговори: *Пријатељи несреће*... бум! Пали из пушке...

ЕДУАРД. Код овога ћиде нема ту ни пет ни шест. Ви сте били у рату, а?

БЕРТРАН. Него шта, господине; дуго нисам ништа друго ни радио.

ГРАФИЦА. Господин је ратовао у Вандеји. Био је мајор у краљевској војсци.

ЕДУАРД. Да, да, шуански рат... само чарке... иза врзина... плотуни на заостале војнике... Врага! то је леп рат! У то време се дуго живело!

БЕРТРАН. Како ко. Има и младих и старих који би можда и дан-данји били здрави као дрен да нису умрли у том „лепом“ рату. Гдекоји се чуде што им жито тако цигља на неким местима... то је због људи који су ту закопани. Ја сâм, господине, ја сам видео више окршаја где су сви они који су изашли живи требали да припале дебелу свећу Богородици.

Једног дана, на пустари Крупан Песак, дохватили смо се били две стотине нас са од прилике толико исто плавих. Разбили смо их; али у вече, за вечером, било нас је свега четрдесет и пет.

ЕДУАРД. Жестоко. Морало је бити повуци-потегни. А колико је остало побеђених?

БЕРТРАН. Ни један.

ЕДУАРД. Бога ми, баш жестоко.

ГРАФ. Ако ова господа почну о рату, никад неће бити краја...

ГРАФИЦА. Требало би да *Пријатељи несреће* носе какав знак с помоћу кога би се могли распознати...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Од полиције? А, то не.

ГРАФИЦА. Мислим, скривен знак... На пример, свако од нас, свако од вас, господо, носио би какав нарочити кратак мач...

ЕДУАРД. Разуме се, мач! Пре свега нема завере без мачева. Мач освете.... тајанствени палош.... Јесте ли гледали мелодраму *Истински судци?*

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Да... мач; не видим никакве незгоде за то... а после, он може да буде и од користи.

БЕРТРАН. Бадава, то је добро оружје, и ако не изгледа. Треба га забити озго на ниже. (Замахне као да удара мачем.) Пардон, господине, овако... да се крв не распе и да вас одмах угуши.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. О да ужаса! ми не желимо никога да убијамо, и не требају нам ваше лекције.

БЕРТАН. Али онда зашто...?

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. То је само обележје за разлику од других; али се француски племићи не служе тим оружјем.

ГРАФ. Има једна полицијска наредба која их забрањује... Било би опасно...

БЕРТРАН. Али Лескир, Шарет, Ла Рошжаклен,

сва та господа носила су некад мач... и онај који би их дочепао за јаку видео би да ли умеју да завитлају њиме.

ГРАФИЦА (*за себе*). Човека језа спопада кад чује овог човека. (*Гласно.*) Требало би да балчак од мача буде бео... то је наша боја... од слонове кости или од седефа, украшен сребром. Ја ћу да нацртам модел. А, на оштрици, требало би изрезати реч *Верност*, на латинском. То би лепо изгледало, зар не?

ЕДУАРД. Бог' ме, да живи моја рођака! она је душу дала за завере; нема јој равне! Не брините се за своје мачеве, драги моји другови; ја идем у Шпанију, ту се израђују најлепше ствари у том роду. Чак и жене их носе у струку и за подвезицом. Један драгонски официр који је отуд дошао рекао ми је то. Доиста, шалу на страну, треба их се причувати, јер су до зла Бога вероломне.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Ваш пријатељ, господине, значи да је походио та места кад је тамо пронашао тако лепе ствари?

БЕРТРАН. Којешта! Слушајте, ваши мачеви од слонове кости добри су за параду; али кад треба заклати једног републиканца, дајте ви мени једну овакву добру ножину. (*Извуче један велики нож.*) Прост је, али не кошта скупо. Једног дана, спотакнем се о камен и паднем. Један републикански официр клекне ми коленом на трбух и, подигавши сабљу, рече ми да се предам. А ја му рекох, као што је говорио Јован Шуан: „Није опасно!" и заријем му нож у уста. Господе Сваоте! прогутао га је као кашику чорбе. Ево, још се види како је загризао зубима о рез.

ГРАФИЦА. О! склоните тај страшни ханџар! изгледа ми да је и сад огрезао у крв.

ГРАФ. Оставите то, пријатељу. Није реч о том. Да гледамо ми своја посла.

БЕРТРАН. Па лепо, реците, кад ће требати звонити на узбуну?

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. На узбуну? јесте ли ви при себи? а жандармерија, а гарнизон у ***?

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. А окружни начелник који би нас све послао у затвор?

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. У овога човека је ушао ђаво.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Крушка није зрела, пријане.

БЕРТРАН. Да је и трула, триста му громова! ви не бисте смели да је узберете.

ГРАФ. Сад је наше друштво више мање уређено; какви ће бити његови први послови?

(Сви ћуте муком.)

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Најбоље би било бунити у потаји духове, да се оцепе од отимача. Кад би се могао наћи начин да се штампају кришом кратке мисли...

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСТИН. Могао би се штампати у исти мах и мој говор...

ГРАФ. Да, и мој кад га будем нашао, јер не могу да верујем да се изгубио.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Било би тешко наћи каквог честитог штампара.

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСТИН. Ако није друге, могли бисмо растурити преписе руком писане.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Да, али се знају наши рукописи.

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Кад би госпођа хтела да се помучи... Женски рукопис није сумњив.

ГРАФ. Таман посла! Овде сви знају рукопис моје жене.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. Друга је незгода што мало људи у овом крају умеју да читају. (Ћутање.)

БЕРТРАН. Хоћете ли мене часком да чујете? Ја видим да се ово окреће наопачке и да их, међу нама, има мало који су готови да метну главу у торбу за нашу ствар. Нешто ми паде на памет. Кад кажем: паде ми на памет, хоћу да кажем: опет

ми паде на памет, јер сам врло често мислио на то. Ја сам један сиромах сељак, почео сам већ да залазим у године, нисам више ни за шта... Па опет...

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Па опет умете још врло добро да убијате јаребице свуда где их нађете.

БЕРТРАН. Не кажем да не умем, још прилично добро гађам. — Еле, ја сам говорио у себи: „Треба урадити нешто за ствар. Наш Краљ не може да се врати, јер је онај други заузео његово место. Али ни овај други није ђаво. Кожа му није тврда као храстова даска, а ја сам видео Јида који су ножем пробијали храстову даску дебелу два прста.

ГРАФ. Па шта хоћете с њим?

БЕРТРАН. Ево шта. Ја сам дакле говорио у себи: „Ја сам стар, али ја ипак храним своју жену и свог сина. Ако умрем, мораће да просе за парче хлеба. Ако господа хоће да ми потпишу једно писмено да ће им давати изржање од хиљаду и двеста динара годишње после моје смрти, ево шта им ја обећавам да урадим. Отићи ћу за Париз; гледаћу да видим цара; ако могаднем да му се примакнем на дохват, главу дајем да је мој . . . Ако га промашим, онда ће други моћи да уради што сам ја хтео. Мене ће стрељати, лепо; али ћу моћи рећи: „Бар ће ми жена и син имати хлеба."

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Врага! Па због тог би нас могли све стрељати!

ЕДУАРД. У овога човека је ушао ђаво. Да убије цара! Он је гори но какав шпански калуђер!

БАРОН МАШИКУЛИ (Полако, графу де Турнелу). Да ова хуља није какав шпијун?

БЕРТРАН. Писмено би, разуме се, било остављено на сигурно место. Показали би га тек после моје смрти.

ГРАФИЦА. Овај човек ме страшно плаши. То је неки грозан разбојник!

ГРАФ. Пријатељу, ваш предлог је не може бити необичнији, и ми бисмо требали да имамо у вас огромно поверење . . .

БЕРТРАН. Врага! Ви сви скупа стављате на коцку само хиљаду и двеста динара, а ја, ја стављам своју главу!

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Да; али, мој јуначе, кад дођете у Париз, ако вас полиција поткупи, па јој све кажете?...

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. А оно обећање за издржавање сведочило би против нас.

БЕРТРАН. Зар ви мислите да сам ја у стању да вас прокажем? Сто му громова, господо, сад ћете ви видети какав сам ја човек. (Откопча капут и извуче из једне кожне торбе што му виси о грудима једно писмо које баци на сто). Читајте ову хартију, који сте писмени, читајте!

ЕДУАРД. Мало је масна; али нека. (Чита.) „Ми, главни заповедник краљеве војске, потврђујемо свима и свакоме да се Јосиф Бертран, звани Небојша, мајор у нашој војсци, увек показивао честит и храбар у свима приликама у којима се десио. Његова одважност и његова оданост се не могу довољно похвалити. На основу чега смо му ми издали ово уверење, надајући се да ће му моћи бити од користи једног дана.

„Потпис: Хенрих де ла Рошжаклен.

„У главном војном стану у С.....и, 179..."

БЕРТРАН. Ко од вас може да покаже хартију с потписом неког честитог човека као јемство за своју част и своју верност?

ГРАФИЦА (Гледајући спрам дворишта). Шта то видим, преблаги Боже!

ГРАФ. Шта је сад?... опет неки паук?

ЕДУАРД. Један жандарм на коњу улази у двориште.

СВИ (устајући). Жандарм!

ГРАФ. Проказани смо! Пропали смо!

БАРОН. ДЕ МАШИКУЛИ. Де Турнеле... госпођо... сакрите нас... пустите нас да промакнемо... ви одговарате за нас! Ми смо код ваше куће!

ГРАФИЦА. Шта да се ради?

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Мораћете бар потврдити да сам ја дошао овде преко своје воље и да нисам ни слутио шта ћемо радити.

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ, МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН и ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ. И ја исто тако.

ГРАФ. На против, ви сте мене завели, занели! Сведок су ваши говори.

СВИ. Ах, наши злосрећни говори! (Цепају их и бацају у ватру.)

ГРАФИЦА. Едуарде, не остављајте ме!

БЕРТРАН. Није опасно. Кажете да има само један жандарм?

ГРАФ. Видим још једнога на главној капији. Кућа је опкољена.

СВИ. Опкољени!

ЕДУАРД. А ко вам каже да је овај жандарм дошао да вас ухапси? То је нечији посилни...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Да, посилни окружног начелника, хоће да нас ухапси.

ЕЕРТРАН. Ја имам двоцевку. Није опасно, што рекао Јован Шуан.

ГРАФИЦА. Изиђите на ова вратаоца и сиђите у башту. Ево кључа од стражњих врата; само да их неко не чува! Закунимо се бар једни другима да се нећемо никад одати!

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Дајте, дајте кључ. (Излази са бароном Машикулием и витезом де Тембре).

ГРАФИЦА (графу, који хоће такође да утекне). Куда ћете? Останите, ви не можете, ви не треба да изиђете.

ЕДУАРД. Али се ви ни за шта препадате...

ГРАФИЦА (Едуарду). Говорите ви с овим војником, ваше нарамнице улиће му страхопоштовање.

БЕРТРАН. (прегледајући потпрашак на пушци. Своме псу). Дё сад, Медоре! дё сад, друже мој!

ГРАФИЦА. Небојшо, тако вам Бога! немојте проливати крв овде! Ја бих умрла.

БЕРТРАН. (хладно). Пре него што опалим, ја ћу чекати да ми ви дате знак.

ПОЈАВА ДВАНАЕСТА.

ИСТИ, ЈЕДАН ЖАНДАРМ.

ЖАНДАРМ. Г. де Турнел? Је ли то овде? Једно писмо од окружног начелника.

ЕДУАРД. Дајте. Држ'те, рођако.

ЖАНДАРМ. Хоћете ли да ми потпишете да сте примили. Метните у колико сати.

ГРАФИЦА (графу). Пријатељу, потпишите. Едуарде, понудите чашу вина господину, мора да је жедан. Свакојако је брзо дошао.

ЕДУАРД (наливајући му да пије). Узмите, оваквога вина немате у кантини.

ЖАНДАРМ. Ох не, господин-поручник! (Пије). Господине, госпођо, и сви остали, због ом... — Па, чича Небојшо, ту сте. Пазите, бригадир је рекао, ако вас још једном ухвати да ловите без дозволе, стрпаће вас у хапс.

БЕРТРАН. Није опасно.

ГРАФ (жандарму). Ево признанице.

ЖАНДАРМ. Много хвала, госпођо, на части. (Изиђе.)

ПОЈАВА ТРИНАЕСТА.

ГРАФ, ГРАФИЦА, ЕДУАРД, БЕРТРАН.

ГРАФ (графици). Отворите то писмо... ја не смем да га читам.

ГРАФИЦА (отвори писмо и прелети га погледом). О Боже!

ГРАФ (дрхтећи). Шта је, по Богу!

ГРАФИЦА. Је ли могуће!... Постављени сте за царичиног коморника.

ГРАФ. Је ли истина? О да среће!

ГРАФИЦА (хладно). А нисмо ни тражили. (Едуард прсне у смех.)

ГРАФ (полако). Шта смо учинили! Ал' смо се лудо затрчали!...

ГРАФИЦА. Пст! заборавимо овај дан. — Бертране, пријатељу, свратите понекад к нама... Слободно ловите по нашем имању... и... држ'те... ево да купите нову капу вашој жени. (Пружи му новаца.)

БЕРТРАН (одбијајући). Мојој жени не треба капа.

ГРАФИЦА. Ви можете рачунати да ћемо ми ћутати.

БЕРТРАН (осмехнувши се презриво). Ја видим да и ви рачунате да ћу и ја ћутати.

ГРАФИЦА. Да, драги мој Бертране, ја рачунам... Да ви нећете?...

БЕРТРАН. Право имате... Кад човек добро размисли, и боље је ловити јаребице. Госпођо и господо, слуга сам. — Овамо, Медоре! (Изиђе.)

ЕДУАРД (зовући кроз прозор). Хеј! ej, господо! добра вест! залуду смо се препали!... вратите се... Ха, ха, ха, један је пао у бару... сав је у блату!... Вратите се! вратите се! — Рођако, ви ћете ме штитити на двору, ви ћете говорити цару колико сам га ја увек волео и поштовао.

ГРАФИЦА. Едуарде!

ГРАФ. Шта да им кажемо?

ГРАФИЦА. Пустите ви само мене.

ПОЈАВА ЧЕТРНАЕСТА.

ГРАФ, ГРАФИЦА, ЕДУАРД, БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ, ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН, МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН, ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ.

(Граф де Фјердонжон је сав мокар и блатњав)

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Ах! да проклете куће!

остаћу узет целога живота! — Рекосте да нема опасности?

ГРАФИЦА (графу де Фјердонжону). Шта је то било с вама, господине!...

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Трчећи, пао је у рибњак, а кључ који је држао у руци остао је на дну воде. Иначе бисмо већ били далеко у пољу. Али јесу ли жандарми ухапсили Бертрана: не видим га више ту?

ГРАФИЦА. Нису; али вест коју смо добили је врло жалосна, јер сасвим квари све наше планове.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН. Ако је само то!...

ГРАФИЦА. Десило нам се нешто неочекивано; ми морамо одмах да отпутујемо за Париз. Мој муж је постављен за цариЧиног коморника; и како би, кад би одбио, довео у неприлику и себе и своје пријатеље...

ЕДУАРД. Он је примио, жртвовао се! Срце га боли због тог, јадног мог рођака.

ГРАФ ДЕ ФЈЕРДОНЖОН (за себе). Царичин коморник! то је лепо место. (Гласно). Да ли бисте ми могли дати штогод да се пресвучем? (Излази.)

БАРОН ДЕ МАШИКУЛИ. Ја видим да немам више никаквога посла овде. (Излази.)

ГРАФИЦА (испраћајући га до врата). Збогом, бароне; чекајмо срећнија времена.

ВИТЕЗ ДЕ ТЕМБРЕ (графу). Господине, мој син ће ускоро вући коцку за војску. Он учи у Паризу: то је красан дечко; зар он не би могао, ако се ви заузмете за њ... (Говори му полако.)

МАРКИЗ ДЕ МАЛЕСПИН. Кад већ идете у Париз, могу ли се надати да ћете ме изволети препоручити великом судији ради оне проклете парнице која... (Говори му полако.)

ГРАФ. Не брините ништа за то, моји драги пријатељи, ја вас нећу никад заборавити... и, ако

икада једног дана... Ох!... Због, моји добри пријатељи!

(Маркиз и витез изиђу.)

ЕДУАРД. Па, рођако, кад ћете мене да преобратите?

ГРАФИЦА. Оставите ме ви само: моја је жеља да пре два месеца постанете капетан у гарди. (Графу). Пријатељу, треба сутра да отпутујете у Париз и да захвалите Његовом Величанству на доброти коју вам је указао... Ја ћу доћи за вама одмах чим моја дворска опрема буде готова. Едуард ће ме довести у Париз.

ЕДУАРД. Да, рођако, ја ћу вас одвести у Париз... (За себе). Па припишите себи што вас снађе успут.

ПИСМА ИЗ ШПАНИЈЕ

упућена уреднику *Париске смотре*.

I

Мадрид, 25. октобра 1830.

Господине,

Борбе с биковима су још на великом гласу у Шпанији; али, међу Шпањолцима из вишег сталежа, ретко који да са извесним стидом не признају да воле једну такву забаву, која је, нема збора, врло свирепа; зато и проналазе више крупних разлога да је оправдају. Пре свега, то је народна забава. Та реч *народна* била би довољна сама за себе, јер је разметање родољубљем развијено у Шпанији коликогод и у Француској. Затим, веле они, Римљани су били још већи дивљаци од нас, јер су они изводили у борбу људе против људи. Најзад, додају економисти, земљорадња има користи од тог обичаја; јер висока цена бикова за борбу побуђује сопственике да хране многобројне џелепе. Ваља знати да сви бикови неће да налећу на људе и коње, и да их се, на двадесет, једва нађе један који је довољно храбар да се појави у цирку; деветнаест осталих служе за земљорадњу. Једини доказ који не сме да се изнесе, а који би, међутим, био без поговора, то је да су, биле свирепе или не, те представе тако занимљиве, тако примамљиве, да производе тако силна узбуђења, да човек не може да их се окане кад је прву издржао. Странци, који први пут ступају у цирк једино с извесним гнушањем, и само да би савесно испунили своје путничке дужности, странци, кажем, загреју се брзо за борбе с биковима колико и сами Шпањолци. Треба признати, на срамоту човечанства, да рат са свима

својим грозотама има изванредних драж, нарочито за оне који га посматрају из заклона.

Свети Августин прича да је, у својој младости, осећао крајњу одвратност према гладиаторским борбама, које није био никад видео. Кад га је један од његових пријатеља натерао да пође с њим на једну од тих крвавих светковина, он се био заклео у себи да ће затворити очи док год буде представа трајала. Најпре је прилично одржао своје обећање и трудио се да мисли на друго што; али, кад цео народ крикну видевши једног славног гладиатора где пада, он отвори очи; отвори их и не могаде их више затворити. Од тада, па све док није раскинуо са својим старим животом, он је био један од најстраснијих љубитеља циркуских игара.

После једног тако великог свеца, мене је срамота да наводим себе; али, ви знате да ја немам људождерских наклоности. Први пут кад сам ступио у мадридски циркус, побојао сам се да нећу моћи издржати да гледам крв која се ту тако немилице пролива; побојао сам се нарочито да ме моја осетљивост, од које сам зазирао, не учини смешним пред окорелим љубитељима који су ми били дали једно место у својој ложи. Није било ништа од свег тог. Први бик изађе, и би убијен; мени више није падало на ум да идем. Два сата протекоше без и најмањег одмора, а ја још нисам био уморан. Ни једна трагедија на свету није ме била толико занимала. За све време свога борављења у Шпанији нисам пропустио ни једну једину борбу и, признајем црвенећи од стида, више волим смртоносне борбе но кад се тореадори задовољавају да само дражe бикове који носе кугле на крају својих рогова. Ту је иста разлика као између битки до истраге и витешких турнира са затупљеним копљима. Ипак, обе борбе јако наличе једна на другу; али је само, у другој, опасност за људе по готову ништавна.

Светковина почиње још у очи дана борбе. Да би се избегли несрећни случајеви, бикови се доводе у циркуску стају *(encierro)* тек преко ноћ; а у очи

дана одређена за борбу, пасу на једној испаши недалеко од Мадрида *(el arroyo)*. Свет излази до тамо у шетњу да види ове бикове који често долазе из далека. Велики број кола, коњаника и пешака иду у аројо. Многи младићи носе том приликом китњасто рухо андалуског *majo*-а[1]) и облаче се тако великолепно и раскошно како то ми, са нашом простом обичном одећом, никад не можемо. Узгред буди речено, та шетња није без опасности: бикови су у слободи и не слушају много своје чуваре; радозналци треба сами да се причувају од убода.

Циркови *(plazas)* се налазе у готово свима великим шпанским варошима. Те грађевине су начињене врло просто, да не кажем врло грубо. То су обично велике дашчаре, и спомиње се као чудо амфитеатар у Ронди, јер је сав сграђен у камену. То је најлепши у Шпанији, као што је замак Тундертен-Тронк био најлепши у Вестфалији, јер је имао врата и прозоре. Али од какве су важности украси позоришта, кад је представа изврсна?

У мадридски цирк може да стане од прилике седам хиљада гледалаца, који улазе и излазе без тишме кроз многобројна врата. Седа се на дрвене или камене клупе[2]); у неколико ложа има столица. Ложа Његовог Католичког Величанства је једина доста лепо украшена.

Арена је опкољена јаком оградом, високом од прилике пет и по стопа. На две стопе од земље налази се свуда унаоколо, и с обе стране ограде, једно дрвено испупчење, као неки басамак или стрмен који служи тореадору кад га гони бик да лакше прескочи преграду. Узан ходник дели ову од гледалачких клупа, високих колико и преграда; клупе су осим тога заклоњене и двоструким ужетом затегнутим о јаке кочеве. Та мера предострожности заведена је тек пре неколико година. Један бик је био не само прескочио ограду, што се дешава често,

[1]) Просто-народни кицош.

[2]) Од пре неколико година све су клупе камене (1840).

но се био залетео до на клупе, где је поубијао или осакатио многе гледаоце. Сматра се да је затегнуто уже довољно да други пут предупреди сличну несрећу.

Четвора врата изводе у арену. Једна су у вези са стајом за бикове *(toril)*; друга воде у касапницу *(matadero)*, где се д·ру и черече бикови. Остала двоја служе за људске учеснике ове трагедије.

Мало пре почетка борбе, тореадори се скупљају у једној одаји украј цирка. Уз њу су коњушнице. Подаље, налази се болница. Један хирург и један свештеник чекају у близини.

Одаја која служи као збориште украшена је једном Богородичином иконом, пред којом гори неколико свећа; испод је сто с једним малим потпаљеним мангалом. Ушавши, сваки тореро скине најпре свој шешир пред иконом, промрмља на брзу руку почетак какве молитве, затим извуче цигару из џепа, запали је на мангалу, и пуши ћеретајући се својим друговима и љубитељима који долазе да са разговоре са њима о вредности бикова с којима ће да се боре.

За то време, у једном унутрашњем дворишту, коњаници који треба да се боре копљем приуготовљавају се за борбу пробајући своје коње. Ради тога, они их нагоне у галопу на један зид о који ударају једном дугом мотком место копља; тако одупрти, они вежбају своју кључад да се окрену брзо и што ближе зиду. Ви ћете видети малочас да то вежбање није некорисно. Коњи који се у овим борбама употребљују су расходоване раге купљене за јевтине паре. Пре уласка у арену, из бојазни да их не уплаши вика светине и поглед на бикове, вежу им очи и надену им уши мокром кучином.

У цирку изгледа врло живо. Арена, још пре почетка борбе, пуна је света, а по клупама и ложама види се само гомила измешаних глава. Има две врсте места: у хладу су скупља и згодниja, али је сунчана страна увек пуна неустрашивих љубитеља. Женских има много мање но људи, и већина су

из реда *mandas* („радничице"). У ложама, ипак се може видети по која отмена хаљина, али мало младих жена.[1]) Француски и енглески романи су покварили у последње време Шпањолке и одузели им поштовање према њиховим старим обичајима. Не верујем да је свештеним лицима забрањено да присуствују овим представама; међутим, ја сам видео свега једно једино у мантији (у Севиљи). Рекли су ми да више њих долазе преобучени.

На знак који даје руководитељ борбе, један алгуазил мајор, с двојицом алгуазила у Криспенову оделу, сва тројица на коњу, и с четом коњаника за собом, испражњују арену и узани ходник који је раздваја од клупа. Кад се они и њихова пратња склоне, један гласник, праћен једним бележником и другим алгуазилима који иду пешице, долази на средину круга и чита наредбу којом се забрањује да се ишта баца у арену, да се узнемирују борци узвицима или знацима, итд. Тек што се он појавио, кад, без обзира на достојанствену формулу: *У име краља, нашег господара, кога нека Бог дуго поживи...* одасвуда се захори звиждање и вика, и траје докле год и читање забране, које се, узгред буди речено, нико не придржава. У цирку, и само ту, народ заповеда неограничено, и може да каже и да ради што га је воља.[2])

Има две главне врсте торера: *пикадори*, који се боре на коњу, наоружани копљем; и *чулои* који, пешице, драже бика машући огртачима дречеће боје. У ове последње спадају *бандериљери* и *матадори,* о којима ћу вам мало после говорити. Сви носе андалуско одело, од прилике као Фигаро у *Севиљском берберину*; али, у место свилених кратких чакшира и свилених чарапа, пикадори имају чакшире од дебеле коже, обложене дрветом и гвожђем, да би сачували своје ноге и бутине од убода рогова. Кад нису на коњу, они иду раскречени као шестар;

[1]) Данас је супротно од тога истина.

[2]) Од како је повраћен устав, више се не чита обзнана краља, нашег господара.

а, ако падну на земљу, могу да се дигну само уз припомоћ чуло-а. Седла су им врло висока, турског облика, с гвозденим бакрачлијама, налик на папуче, у које стаје цела нога. Да би могли управљати својим рагама, они имају оструге са шиљцима два прста дугачким. Копље им је дебело, врло јако, с врло заоштрљеним гвозденим шиљком на врху, али, како задовољство треба што дуже да траје, тај шиљак је обложен замотуљком ужета који допушта да се у биково тело забије само од прилике за један прст гвожђа.

Један од алгуазила на коњу ухвати у шешир кључ који му добаци руководитељ игара. Тај кључ не отвара ништа; али га он ипак носи човеку који има за дужност да отвори торилу и одлази одмах у највећем трку, праћен добацивањима светине која му довикује да је бик већ напољу и да се надао за њим. Та шала се понавља приликом сваке борбе.

Међутим су пикадори заузели своја места. Има обично по двојица на коњу у арени; двојица-тројица других стоје напољу, готови да их замене ако се деси каква несрећа, на прилику смрт, озбиљнији прелом кости, итд. Десетак чуло-а без коња распоређени су ареном, размакнути толико како би могли једно другом прискочити у помоћ.

Бик, који је пре тога намерно раздражен у свом кавезу, излази бесан. Он обично у једном налету дође до средине круга, и ту наједном стане, зачуђен виком коју чује и призором који га окружава. Он носи за вратом сплетене пантљике прикачене за једну кукицу пободену у кожу. Боја тих пантљика показује из кога је џелепа (*vacada*); али извежбан љубитељ познаје, чим види брава, из које је покрајине и од које пасмине.

Чуло-и се приближују, машу својим сјајним плаштевима и гледају да намаме бика на једног од пикадора. Ако је марвинче храбро, оно га нападне без устезања. Пикадор, притегавши добро свог коња, наместио се, с копљем под пазухом, баш спрочу бика; он ограби тренутак кад је овај погао главу,

спреман да га лупи роговима, и забије му копље у предњи део грбине, и *не на друго место*[1]), притиснувши из све снаге; а у исти мах потера коња у лево, тако да остави бика десно. Ако је све то добро извршено, ако је пикадор снажан а његов коњ доста окретан, бик, понесен својом жестином, прође мимо њега не дотакавши га. Онда је дужност чуло-а да забаве бика, тако да остане пикадору времена да се склони; али често брав запамти добро ко га је ранио: он се окрене наједном, јуриши на коња, пробурази га роговима, и обори заједно с коњаником. Овоме одмах прискоче у помоћ чуло-и: једни га придижу, други, бацајући своје огртаче на главу бику, одвраћају га одатле, маме к себи, и умакну му докопавши се у трку преграде, коју прескоче невероватно лако. Шпански бикови трче брзо као коњ; и, кад би чуло био врло далеко од преграде, тешко би умакао. Отуда је ретко да се коњаници, чији живот зависи увек од вештине чуло-а, усуде заћи на средину арене; кад то учине, то се сматра као изванредна смелост.

Кад га подигну, пикадор опет одмах узјаше на коња, ако може и њега да дигне. Не мари ако из једног кључета шикља крв, ако му се утроба вуче по земљи и заплеће у ноге: док год коњ може да иде, треба да остане пред биком. Ако не може да се дигне, пикадор излази из арене и враћа се одмах јашући на новом коњу.

Рекао сам да копља могу само овлаш да ране бика, и њихово дејство је једино да га раздраже. Ипак, судари с коњем и коњаником, трчање, нарочито оно трзање тела у назад кад наједанпут застане, заморе га прилично брзо. Често му и бол од убода убије сваку вољу, и онда не сме више да на-

[1]) ја сам видео једном једног пикадора на земљи који би био убијен да га његов друг није спасао и стукнуо бика забивши му копље у ноздрве. Прилика је служила као извињење. Али сам чуо старе љубитеље где вичу: „Срамота! ударити копљем у њушку! требало би истерати овог човека из арене".

пада коње, или, да говорим језиком торерским, неће да *наступа*. Међутим, ако је снажан, он је већ убио четири-пет коња. Пикадори се тада одмарају, и даје се знак да се забадају *бандериље* (*banderilla*).

То су штапићи од једно две и по стопе, увијени у исечену хартију, и са оштрим шиљком зупчастог облика, да би остао у рани. Чуло-и држе у свакој руци по један од тих цилита. Најсигурнији је начин да се човек њима послужи: прићи полако бику с леђа, затим га наједном надражити лупајући снажно бандериљама једном о другу. Бик се зачуђено окрене и устреми се на свог непријатеља без предомишљања. У тренутку кад га без мало дохита, кад је погао главу да га удари, чуло му забије одједном обе бандериље с обе стране врата, што може урадити само ако стоји за трен сасвим уз и спрећу бика и готово између његових рогова; затим врдне, пусти га да прође и докопа се преграде да би се склонио на сигурно место. Каква непажња, тренутак двоумљења или страха били би довољни да га стану главе. Знаоци ипак сматрају дужности бандериљера као најмање опасне од свију. Ако би, на несрећу, пао забадајући бандериље, не треба да покушава да се дигне: он остаје непомичан на месту где је пао. Бик мало када да убада противника на земљи, не из благородности, већ због тога што, налетајући, он заклопи очи и пређе преко човека и не опазивши га. Ипак по некад застане, њуши га као да хоће да се увери да ли је сасвим мртав; затим, узмакавши неколико корачаји, обори главу да би га наврга на рогове; али га тада другови бандериљерови окруже и замају толико да мора да се махне тобожње лешине.

Кад се бик показао страшљив, то јест кад није лака срца добио четири ране од копља — толики је утврђен број —, гледаоци, врховне судије, осуђују га једногласним узвицима на једно мучење, које је у исти мах казна и начин да се код њега изазове јарост. Одасвуда се захори вика *fuego! fuego!* (ватру! ватру!). Тада се раздају чуло-има, уместо

њихових обичних бодви, бандериље са жабицама око држалице. На врху је парче запаљеног труда. Чим се врх забије у кожу, труд се одбије на фитиљ од жабица; ове се запале, и пламен, који иде на бика, опече га до голе коже, те он стане да скаче и ђипа, што огромно забавља публику. Заиста и јесте диван призор видети ову огромну звер запенушену од беса где стреса запаљене бандериље и трчи устумарано усред ватре и дима. Унаточ господи песницима, морам рећи да, од свих животиња које сам посматрао, ниједна нема мање израза у очима од бика. Требало би рећи: не *мења* мање израз; јер је његов израз готово увек сурово и дивље туп. Ретко када да бик изражава свој бол јечањем: ране га драже или га плаше; али никад — допустите ми да тако кажем — он не изгледа да размишља о својој судбини; никад не плаче као јелен. Отуда и улива сажаљење само кад се истакао својом храброшћу.[1])

Кад бик носи на врату три-четири пара бандериља, време је да му се сасвим дође главе. Добоши затутње; одмах један од унапред означених чуло-а — то је *матадор* — излази из групе својих другова. Богато одевен, сав у злату и у свили, он држи један дуг мач и скрлетан огртач, прикачен за штап, да би се могло њиме згодније руковати. Тај огртач се зове *la muleta*. Он приђе до испод ложе руководитеља борбе и, дубоко се поклонивши, затражи од њега допуштење да убије бика. То је формалност која се најчешће врши свега једном за све борбе. Руководитељ борбе, разуме се, одобри климнувши главом. Онда матадор кликне *viva*, окрене се у ковитлац, баци шешир на земљу и пође на сусрет бику.

---

[1]) Покаткад, и то у свечаним приликама, држаље од бандериље је увијено у дугу свилену мрежу у коју су затворене живе птичице. Врх од бандериље, кад се забоде у биков врат, пресече чвор који мрежу затвара, и птице утекну пошто су се дуго копрцале крај његових ушију.

У овим борбама има правила као и у двобоју; прекршити их било би тако срамно као и убити подмукло свога противника. На пример, матадор може да удари бика само на месту где се затиљак спаја с грбачом, што Шпањолци зову *крст*. Мач треба забити озго на ниже, тако рећи *у секонди*; никад оздо. Боље би било хиљаду пута изгубити живот но ударити бика оздо, са стране или одостраг. Мач којим се служе матадори је дуг, јак, шиљат с обе стране; балчак, врло кратак, завршава се једном куглом која се ослања о длан. Треба бити одавно навикнут и особито вешт па се моћи служити тим мачем.

Ко хоће да убије бика како ваља, треба да му из основа познаје ћуд. Од тог познавања зависи не само слава, но и живот матадоров. Разуме се да има толико исто разних ћуди међу биковима колико и међу људима; ипак се они могу поделити на две сасвим оделите врсте: на *јасне* и на *тамне* (ја употребљујем овде стручне изразе). Јасни нападају отворено; тамни су, на против, лукави и гледају да подвале борцу. Ови последњи су преко мере опасни.

Пре но што ће покушати да удари мачем бика, матадор му износи мулету, дражи га и посматра пажљиво да ли кидише на њу без двоумљења чим је примети, или јој се примиче полако да би сатерао противника у теснац и устремио се на њ тек у тренутку кад му се чини да је толико близу да не може избећи судар. Често се дешава да бик стреса главом претећи, копа ногом земљу не хотећи да иде напред, или чак понајлак узмиче, трудећи се да намами човека на средину арене, где му не би могао жив умаћи. Други, у место да нападају у правој линији, прију из коса, полако и правећи се уморни; али чим су проценили даљину, јурну као стрела.

За онога који се помало разуме у борбама, врло је занимљиво пасматрати наступање матадора и бика, који, као две веште војсковође, изгледа да погађају намере један другог и мењају своје ма-

невре сваког часа. Мрдање главом, попрек поглед, оборено уво, све су то за искусног матадора несумњиви знаци намера његова непријатеља. Најзад нестрпљиви бик јурне на црвену заставу којом се матадор хотимице прекрио. Његова снага је таква да би срушио зид кад би га ударио својим роговима; али му човек узмакне врднувши мало телом; њега нестане као неким чудом, и он му остави само лаки плашт који диже изнад његових рогова пркосећи његову бесу. Бик, у својој плаховитости, измакне много испред свога противника; онда наједном стане укрутивши ноге, и та нагла и силна трзања толико га заморе да, кад би то играње дуго трајало, само оно било би довољно да му дође главе. Отуда гласовити професор Ромеро каже да добар матадор треба да убије осам бикова уз седам удараца. Један од осморице липше од умора и од беса.

После неколико напада, кад се матадору чини да добро познаје свога противника, он се спрема да му зада последњи ударац. Ставши чврсто на ноге, он се намести управо спрећу њега и чека га, непомичан, на пристојној даљини. Десна рука, у којој је мач, савијена је спрам главе; лева, опружена напред, држи мулету која, додирујући без мало земљу, нагони бика да погне главу. У том тренутку матадор му зада смртни ударац, свом снагом своје мишице; та снага је увећана и тежином његова тела и самом плаховитошћу бика. Мач, дуг три стопе, зарије се често до балчака; и, ако је ударац био добар, човек нема више ничег да се боји; бик застане наједанпут; крв једва цури; он подигне главу; ноге му задрхћу, и одједном падне као проштац. Одмах се са свију клупа захори *viva* да човеку уши заглухну; рупци се лепршају, шешири мајо-а лете по арени, а јуначки победилац скромно шаље пољупце на све стране.

Некада се, кажу, никад није ударало више од једанпут; али све се изопачава, и сад је ретко да бик падне од првог ударца. Ако међутим изгледа

да је смртно рањен, матадор га више не дира; уз припомоћ чуло-а, он га натерује да се врти у круг дражећи га огртачима да би му брзо мркла свест. Чим падне, један чуло га дотуче ударивши га мачем у затиљак; живинче остане на месту мртво.

Опазило се да готово сви бикови имају по једно место у цирку на које се увек враћају. То се место зове *querencia*. То су обично врата на која су ушли у арену.

Често бик, носећи у врату злокобни мач коме само балчак вири из његове плећке, лаганим корацима прође кроз арену, не хајући за чуло-е и огртаче којима га они гоне. Једина му је мисао да умре на миру. Тражи место које воли, клекне, легне, опружи главу и липше мирно, ако му мачем не убрзају крај.

Ако бик неће да напада, матадор потрчи на њ, и, опет у тренутку кад звер погне главу, прободе га мачем *(estocada de volapié)*; али, ако не погне главу, или ако непрестано бежи, онда треба употребити за убијање једно сасвим грозно средство. Један човек, с дугом мотком која се завршава једним оштрим гвожђем у облику полумесеца *(media luna)*, пресече му мучки задње ноге, а чим падне, дотуку га мачем. То је једина епизода у овим борбама која је гнусна свима. То је као неко мучко убиство. Срећом, ретко се дешава да је потребно прибећи томе да се бик убије.

Трубе објављују његову смрт. Одмах три запрегнуте мазге дотрче у великом касу у арену; бику се намакне око рогова омча, кроз њу се протакне кука, и мазге га одвуку у галопу. За два минута, трупине коња и бика нестану из арене.

Свака борба траје од прилике двадесет минута, и обично се убије осам бикова за једно после подне. Ако представа није испала најбоље, на захтев публике руководитељ светковине допусти једну или две накнадне борбе.

Ви видите да је занат тореров прилично опасан. Обично их умире по двојица тројица на годину

у целој Шпанији. Мало њих доживе дубоку старост. Ако не умру у цирку, рано морају да се махну свог посла због својих рана. Чувени Пепе Ило убоден је био у свом веку двадесет и шест пута; последњи убод стао га је живота. Доста високе награде ових људи нису једино што их побуђује да се одају овом опасном занату. Слава, пљескање чине да пркосе смрти. Тако је слатко однети победу пред пет-шест хиљада лица! Отуда није ретко видети љубитеље отмена рода где деле опасности и славу торера од заната. Ја сам видео у Севиљи једног маркиза и једног графа где на једној јавној борби врше пикадорске послове.

Истина је да се публика не показује нимало благонаклона према торерима. Најмањи знак плашње кажњава се подсмевањем и звиждањем. Најгрозније увреде пљуште као киша одасвуда; покаткад чак, по заповести народа — и то је најстрашнији знак његова негодовања — један алгуазил приђе тореадору и наложи му да брже-боље напада бика, иначе ће га ухапсити.

Једног дана, глумац Мајкец, ражљућен видећи једног матадора где оклева пред „најтамнијим" биком што га је било, обасу га увредама. — „Чујте, господине Мајкеце, рече му матадор, ово нису лагарије као на вашим даскама."

Пљескање и жеља да стеку гласа или да сачувају глас који су стекли натерују тореадоре да увећавају опасности којима су по самој природи посла изложени. Пепе Ило, и Ромеро после њега, излазили су пред бика с букагијама на ногама. Хладнокрвност ових људи у највећим опасностима има нешто чудесно. Ту недавно, један андалуски бик, нечувено снажан и хитар, био је свалио на земљу једног пикадора, по имену Франциска Севиљу, и распорио му коња. Уместо да пристане за чуло-има, он се најми на човека, изгази га и уб[illegible] много пута у ноге; али кад виде да им не м[illegible]ишта нахудити због кожних чакшира обло[illegible]вожђем, он се врати и поже главу да му зарије рогове у

груди. Тада Севиља, напрегнувши се очајно да се дигне, шчепа једном руком бика за уво, другом му заби прсте у ноздрве, док је главу био прилепио испод врата ове бесомучне звери. Узалуд га је бик стресао, газио ногама, ударао о земљу: никако није могао учинити да се пусти од њега. Ми смо гледали тешка срца ту неједнаку борбу. То је била борба са смрћу једног јунака; ми смо готово жалили што се отеже; нисмо могли ни викати, ни дисати, ни одвратити поглед од тог ужасног призора: он је трајао близу *два минута*. Најзад бик, побеђен од човека у тој борби коштац у коштац, остави га и нападе се за чуло-има. Сви су очекивали да ће видети Севиљу где га на рукама износе ван ограде. Подигоше га; тек што је стао на ноге, он дочепа један плашт и хтеде да намами бика, без обзира на своје тешке чизме и неугодни ножни оклоп. Ваљало му је отети плашт, иначе би сада платио животом. Доведоше му коња; он се вину на њ, бесан од гнева, и нападе бика усред арене. Судар ова два храбра противника био је тако страшан да и коњ и бик падоше на колена. Ох! да сте чули *viva*, да сте видели махниту радост, право пијанство светине кад је видела толику одважност и толику срећу, позавидели бисте као ја судбини Севиљиној! Тај човек је постао бесмртан у Мадриду...

Јуна 1842.

P.-S. О жалости! шта то чујем! Франчиско Севиља умро је лани. Умро је, не у арени, где је требао да сконча, но од болести јетре. Умро је у Караваншелу, покрај оних дивних дрвета које толико волим, далеко од публике за коју је толико пута метао своју главу у торбу.

Видео сам га наново 1840, у Мадриду, онако исто храброг, онако исто неустрашивог као што је био у доба кад сам писао горње писмо. Видео сам га још више од двадесет пута где се ваља у прашини под својим пробураженим коњем; видео сам га где је поломио многа копља и надметао се у

снази са страшним биковима из Гавире. „Кад би Франчиско Севиља имао рогове, говорило се у цирку, не би било тореадора који би смео да стане преда њ.“ Навика на победу уливала му је нечувену смелост. Кад би дошао пред бика, ражљутио би се што се звер не плаши од њега. „Шта, не познајеш ме?“ викнуо би му бесно. Доиста би му врло брзо показао с ким има посла.

Моји пријатељи удесили су ми задовољство да ручам са Севиљом; он је јео и пио као какав херој Омиров, и био је највећи весељак што га има. Његово андалуско понашање, његово весело расположење и његов покрајински говор пун живописних метафора имали су особиту пријатност у овом исполину, који је изгледао као да га је природа створила само ради тога да све сатире.

Једна шпањолска госпа, бежећи из Мадрида у тренутку кад је колера по њему пустошила, путовала је за Барцелону у истим поштанским колима у којима се налазио Севиља, идући у исту варош ради једне борбе која је много пре тога била објављена. Успут, Севиља је на сваком кораку показивао своју учтивост и услужност. Кад су стигли пред Барцелону, санитетски одбор, глуп као и сви одбори, јави путницима да ће остати у карантину десет дана, изузев Севиље, који је био тако жељно очекиван да се здравствене уредбе нису могле на њ применити; али племенити пикадор не хте да чује за то изузимање, и ако је оно било тако повољно по њега. „Ако не пустите госпођу и моје другове, рече он одлучно, *ја нећу да бодем*!“

Како је имало да се бира између страха од заразе и страха да се омете једна лепа борба, није се могло двоумити. Комисија попусти, и добро је учинила: јер, да је остала при своме, народ би запалио болницу и све који су били у Карантину.

Пошто сам исплатио свој дуг хвале и жалости души Севиљиној, треба да говорим о једном другом славном човеку коме данас нема премца у цирку. У Француској се тако мало зна за оно што се збива

у Шпанији да има можда, с оне стране Пиренеја, људи којима је име Монтесово још непознато.

Све што се прочуло истинито или лажно о класичним матадорима, Пепу Илу и Паблу Ромеру, Монтес то показује сваког понедеоника у *народном* цирку, као што се каже данас. Одважност, љупкост, хладнокрвност, изванредну вештину, он је скупио у себи све. Његова присутност у цирку загрева, заноси учеснике и гледаоце. Нема више рђавих бикова, нема више бојажљивих чуло-а; сваки је бољи но што је. Тореадори сумњиве одважности постају јунаци кад их Монтес води, јер знају да се поред њега нико не излаже опасности. Један његов покрет довољан је да одврати најбешњег бика у тренутку кад ће да прободе оборено пикадора. Никад се није видела *media luna* у кругу у коме се Монтес борио. Јасни, тамни, њему су сви бикови добри; он их опсењује, преображава, убија кад и како му је воља. То је први матадор кога сам видео *gallcaz el toro*, то јест да стаје леђима окренут пред разјареног бика, да би га пропустио испод руке. Једва удостоји да окрене главу кад бик кидише на њ. Покаткад, забацивши огртач преко рамена, иде кроз цирк, а бик за њим; помахнитала звер гони га, али не може да га дохвати, а међутим је тако близу Монтеса да му при сваком налету задигне рогом крајичак од огртача. Толико је поуздање које Монтес улива да је за гледаоце ишчезла помисао на опасност: они немају другог осећања до дивљења.

Монтес се сматра да је по својим мњењима мало наклоњен садашњем државном уређењу. Кажу да је он био краљев добровољац, и да је *рак, cangrejo*, то јест умерењак. Ако то добрим родољубима пада тешко, они ипак не могу да се отму општем одушевљењу. Ја сам видео где му *descalzos*-и (голотрби) усхићено бацају своје шешире и моле га да их за тренут метне на своју главу: то су нарави као у шеснаестом веку. — Брантом каже негде: „Ја сам познавао велико число племића који би, пре но што ће понети своје свилене чарапе, за-

молили своје госпе и драге да их пробају и да их носе пред њима једно осам или десет дана, како кад; а затим би их носили с великом чешћу и задовољношћу у души и телу."

Монтес изгледа као господин човек. Он живи доконо, и посвећује се својој породици, којој је осигурао будућност својом вештином. Његово аристократско понашање не допада се неким тореадорима који су суревњиви на њ. Ја се сећам да није хтео да руча с нама кад смо позвали Севиљу. Том приликом, Севиља нам је дао своје мишљење о Монтесу са својом уобичајеном отвореношћу: „*Montes no fue realista*; *es buen companero, luciente matador, atiende à los picadores, pero es un p*..." То ће рећи да носи фрак ван цирка, да не иде никад у крчму, и да има сувише лепо понашање.

Севиља је Марије бикобојства, Монтес је његов Цезар.

II

Валенција, 15. новембра 1830.

Господине,

Пошто сам вам описао борбе с биковима, сад ми остаје, ако хоћу да се држим дивног правила позоришта лутака: „Све с јачег на јаче", сад ми остаје само, кажем, да вам говорим о вешању. Ја сам баш малочас видео једно вешање, и хоћу да вам га опишем, ако имате храбрости да ме читате.

Пре свега треба да вам објасним зашто сам присуствовао вешању. У страној земљи, човек је приморан да све види, и непрестано се боји да му због тренутне лености или одвратности не промакне која занимљива црта нарави. У осталом, прича о злосрећнику кога су обесили била ме је заинтересовала; ја сам желео да видим његов лик; најзад, радовао сам се да своје живце ставим на пробу.

Ево шта је скривио тај обешени. (Заборавио сам да се обавестим о његову имену.) То је био један

сељак из околине Валенције, кога су поштовали и кога су се бојали због његове смелости и прегаоштва. То је био први момак у селу. Нико није боље играо, нико није даље бацао камена с рамена, нити знао више старих песама. Није био кавгаџија, али се знало да му је мало требало да плане. Кад би пратио путнике са својом шешаном о рамену, ниједан лопов не би смео да их заустави, ма им торбе биле набивене златницима. Отуда је било милина видети овог младића, огрнутог његовим кадивеним гуњцем, где се шепури и шепељи по путевима гледајући с висине на остали свет. Једном речју, то је био један *тајо* у свој снази те речи. Мајо, то је у исти мах гизделин из нижег сталежа и човек преко мере частољубив.

Кастиљанци имају једну пословицу противу Валенцианаца, пословицу, по мом мишљењу, из основа нетачну. Она гласи: „У Валенцији, месо је трава; трава, вода. Људи су жене, а жене — ништа.“ Ја тврдим да је кујна у Валенцији особита, и да су жене тамо ванредно лепе и беље но и у једној другој шпанској краљевини. Видећете какви су људи у том крају.

Давала се једна борба с биковима. Мајо је хтео да је види, али није имао ни паре у пасу. Рачунао је да ће га један краљев добровољац, његов пријатељ, који је стражарио на улазу тога дана, пропустити. Бадава. Добровољац се није дао ни опепелити. Мајо навали, добровољац оста при своме: с обе стране падоше увреде. Укратко, добровољац га сурово одгурну ударивши га кундаком у стомак. Мајо се склони; али они који опазише бледило што га обли по лицу, који приметише његове снажно стиснуте песнице, његове надувене ноздрве и израз његових очију, ти људи помислише с разлогом да ће се ускоро десити нека несрећа.

На две не[illegible] после тога, сурови добровољац би послан [illegible]им одељењем у потеру за неким кријумчар[illegible] Конаковао је у једној усамљеној крчми *(venta)*. Об[illegible]ћ, чу се један глас који зовну добро-

вољца: „Отворите, долазим од стране ваше жене.“ Добровољац сиђе упола обучен. Тек што је отворио врата кад му пуцањ из шешане запали кошуљу и зари десетак метака у груди. Убица ишчезе. Ко је пуцао? Нико не може да погоди. Мајо га свакојаконије убио; јер ће се наћи десетак богомољки, добрих роајалисткиња, које ће се заклети именом свога свеца и љубећи свој палац да су виделе дотичнога, свака у свом селу, тачно у сат и минут кад је злочин извршен.

И мајо се показивао пред светом отворена чела и ведра лика, као човек који се отарасио некеберге и терета. Тако се човек показује у Паризу код Тортонија увече после двобоја на коме је јуначки скрхао руку коме безобразнику. Ваља узгред приметити да је убијство овде сиротињски двобој: двобој далеко озбиљнији но што је наш, јер обично падну на њему две главе, док се лепо васпитани људи чешће гребу но што се убијају.

Све је ишло добро док неком алгуазилу, који је хтео да се покаже и сувише ревностан (по једнима, због тога што је тек био ступио на дужност; по другима, због тога што је био заљубљен у жену која је више волела маја), не дође жеља да ухапси тог красног човека. Док се ограничавао на претње, његов супарник само се томе смејао; али кад најзад хтеде да га дограби за јаку, овај му даде да *прогута говеђи језик*. Тако се каже у том крају „потегнути се ножем“. Да ли је праведна одбрана допуштала да се тако упразни једно алгуазилско место?

У Шпанији се много поштују алгуазили, готово онолико исто колико и полицајци у Енглеској. Коњих злостави, иде на вешала. Отуда мајо би ухваћен, ухапшен, суђен и осуђен после једног врло дугог суђења; јер су судске формалности овде још спорије но код нас.

С мало добро воље, ви ћете се сложити са мном да тај човек није заслуживао што га је снашло, да је био жртва зле судбине, и да су, не грешећи много душе, судије могле да га врате друштву, коме

је он требао да бу̑де дика (адвокатски стил). Али судије немају тих поетских и високих обзира: оне су га једногласно осудиле на смрт.

Једно вече, пролазећи случајно преко тржишта, ја сам био видео раднике где намештају спрам буктиња неке чудно удешене греде, намештене од прилике на „покој". Војници постављени у круг око њих одбијали су радознали свет. Ево из ког разлога. Вешала (јер то су била вешала) дижу се кулуком, и позвати радници не могу да одбију да не раде, ако неће да их оптуже за опорочење власти. У накнаду за то, власт се брине да они испуне своју дужност, коју јавно мњење сматра без мало за срамотну, готово у тајности. Ради тога, опкољавају их војницима који склањају светину, а они раде само ноћу, тако да их није могуће познати, и да се не излажу опасности да их сутрадан назову дунђерима за вешала.

У Валенцији, једна стара готска кула служи као затвор. Њена архитектура је доста лепа, нарочито прочеље, које гледа на реку. Она се налази на крају вароши, и то је једна од њених главних капија. Зову је *la puerta de los Serranos*. С крова се види Гвадалавјар, његових пет мостова, валенцијска шеталишта и весела околна села. Прилично је тужно задовољство гледати поља кад је човек затворен између четири зида, али је то ипак задовољство, и треба бити захвалан тамничару што допушта сужњима да излазе на кров. За затворенике, и најмање уживање има вредности.

Из тог затвора требао је да̑ изађе осуђеник и да прође кроз најживље градске улице, јашући на магарцу, до̑ тржишта на коме ће се растати од овога света.

Ја сам зарана дошао пред *la puerta de los Serranos* с једним својим пријатељем Шпањолцем који је био добар да ме прати. Надао сам се да ћу затећи велику гомилу где је поранила и скупила се; али сам се био преварио. Занатлије су мирно радиле у својим дућанима, сељаци су излазили из

града пошто су продали своје поврће. Ништа није наговештавало да ће се десити нешто необично, сем десетак драгонаца који су били поређани крај тамничког улаза. Ту равнодушност Валенцианаца спрам смртних извршења мислим да не треба приписивати претераној осетљивости. Тако исто, ја не знам да ли треба да сматрам, као мој вођ, да су они тако огуглали на тај призор да он нема више за њих привлачности. Можда та равнодушност долази од трудољубивих навика валенцианског народа. Трудољубивост и похлепност за добити издвајају га не само од свег шпанског становништва, но и од европског.

У једанаест сати, тамничка врата се отворише. Одмах се указа прилична поворка фрањеваца. Један калуђер покајник носио је напред једно велико распеће; за њим су ишла два црквењака, сваки са по једним фењером насађеним на дугу мотку. Распеће, природне величине, било је од дебеле хартије обојене с ванредним подражавалачким даром. Шпањолци, који се труде да учине веру страшном, одлично представљају ране, убоје, белеге од мука које су препатили њихови мученици. На том распећу, које је требало да се носи на губилиште, било је пуно крви, сукрвице, модрих гука. То је био најгнуснији анатомски предмет који се може видети. Човек који је носио тај ужасни лик застао је пред вратима. Војници су се били мало примакли. Од прилике једно стотину радозналих људи били су се начетили позади, довољно близу да им не промакне ништа од онога што ће се десити и рећи, кад се осуђеник појави у пратњи свога исповедника.

Никад нећу заборавити лик тог човека. Био је врло висок и врло мршав, и изгледало је да му има тридесет година. Чело му је било високо, коса густа, црна као угљен и права као четка. Његове крупне али упале очи изгледале су пламене. Био је босоног, одевен у дугу црну хаљину на којој су били пришили спрам срца један плав и црвен крст. То је обележје самртника. Набрана јака од кошуље падала

му је на рамена и на груди. Једно танко, беличасто уже, које је јасно падало у очи на црној тканини његове хаљине, обавијало му се више пута око тела и запетљавало му мишице и руке, у положају као кад се човек моли Богу. У рукама је држао једно мало распеће и икону Богородичину. Исповедник му је биó крупан, оснизак, дебељушан, црвен у лицу; изгледао је добар човек, али човек који одавна ради тај занат и који је видео већ много таквих случајева.

Иза осуђеника стајао је један блед, слаб и протегљаст човек, блага и бојажљива лика. Носио је мрк капут с црним чакширама и чарапама. Ја бих помислио да је то какав бележник или алгуазил у кућњем оделу, да није имао на глави један сив шешир с великим ободом, као што га носе пикадори у борбама с биковима. Угледавши распеће, он с поштовањем скиде тај шешир, и ја спазих тада једне мале лествице од вилдиша прикачене за капу као кокарда. То је био џелат.

Чим је изашао на капију, осуђеник, који је морао да се погне да би прошао кроз вратаоца, исправи се сасвим, разрогачи очи, брзим погледом пређе преко гомиле и удахну дубоко. Учини ми се да са задовољством увлачи ваздух, као неко који је дуго чамео у каквом тесном и загушљивом томруку. Израз му је био чудан: то није био страх, но неспокојство. Изгледао је предан својој судбини. Није се разметао охолошћу ни одважношћу. Ја помислих у себи да бих у сличној прилици желео да се и сам тако добро држим.

Његов исповедник му рече да клекне пред распеће: он послуша и целива стопала тог гнусног кипа. У том тренутку, сви присутни су били узбуђени и мýком су ћутали. Исповедник, приметивши то, подиже руке да би их извукао из дугих рукава који би му сметали у његовим беседничким покретима, и стаде да држи говор који је вероватно већ држао више пута, гласом јаким и изразитим, али који је ипак био једнолик, јер се периодично дизао

и спуштао. Сваку реч изговарао је јасно, акценат му је био чист, и изражавао се на добром кастиљанском језику, који је осуђеник можда једва разумевао. Почињао је сваку реченицу крештавим гласом, који се дизао до пиштања, али је завршавао озбиљним и тихим тоном.

Ево шта је у главном рекао осуђенику, кога је звао својим братом: „Ви сте с правом заслужили смрт; чак су били благи према вама кад су вас осудили само на вешала, јер су ваша злочинства огромна". Овде је споменуо једном речју извршена убиства; али се дуго задржао на безверју у коме је покајник провео своју младост и које га је једино гурнуло у пропаст. Затим, падајући све више у ватру, наставио је: „Али шта су те праведно заслужене муке на које ће вас метнути, кад се упореде с нечувеним патњама које је ваш божански Спас поднео вас ради? Погледајте ову крв, ове ране, итд." Онда је настало врло потанко набрајање свих мука Христова страдања, описаних са свом претераношћу својственом шпанском језику и протумачених с помоћу оног ружног кипа о коме сам вам говорио. Завршетак беседе био је бољи но увод. Он је рекао, али и сувише на дугачко, да је Божја милост бескрајна, и да право кајање може да утиша праведни Божји гнев.

Осуђеник се диже, погледа свештеника нешто дивље и рече му: „Оче, довољно је било да сте ми рекли да идем у славу; хајд'мо!"

Исповедник се врати у затвор врло задовољан својим говором. Два фрањевца заузеше његово место украј осуђеника; они су требали да остану уз њега до последњег часа.

Најпре га положише на једну асуру коју џелат прикуче мало к себи, али не тргнувши је јако и као по неком прећутом договору између осуђеника и извршитеља. То је гола формалност, да би изгледало да се дословце извршује пресуда која гласи: „Обешен пошто је био вуцаран по леси".

Кад то би свршено, несрећника подигоше на ма-

гарца кога џелат поведе за поводац. Поред њега ступала су она два фрањевца; напред су ишле две дуге поворке калуђера из тог реда и световњака из братства *Desamparados*. Црквени барјаци, рипиде нису били заборављени. Иза магарца ишли су бележник и два алгуазила у црним фраковима по француском крају, са свиленим чакширама и чарапама, с мачем о бедрима, и јашући на бедним кљусадма јадно опремљеним. Једно мало одељење коњице завршавало је спровод. Док је поворка врло лагано одмицала, калуђери су молитвали потмулим гласом, а људи у огртачима ишли су тамо-амо око спровода, пружајући сребрне чанке гледаоцима и иштући милостињу за јадног несрећника *(por el pobre)*. Тај новац служи да се одслуже службе за покој његове душе; и за доброг католика кога ће да обесе то мора бити утеха кад види како се чанци пуне прилично брзо крајцарама. Сви дају. И ако сам безбожник, ја сам приложио свој дарак с осећањем поштовања.

У истину, ја волим ове католичке обреде, и желео бих да верујем у њих. У овој прилици, они имају ту добру страну да дејствују на светину бескрајно више но наша колица, наши жандарми и онај кукаван и недостојан спровод који прати у Француској извршења смртне казне. Затим, — и нарочито ради тога ја волим ове рипиде и ове литије, — они свакојако силно доприносе да ублаже последње тренутке осуђенику. Те погребне свечаности ласкају најпре његовој сујети, осећању које умире у нама последње. Затим, ти калуђери које он дубоко поштује од свог детињства и који се моле за њ, песме, и глас људи који купе прилоге за заупокојне службе, све га то несумњиво заводи, одвраћа му пажњу на другу страну, не да му да размишља о судби која га чека. Окрене ли главу на десно, фрањевац с те стране говори му о бескрајној милости Божјој. С лева, други фрањевац је готов као запета пушка да му узноси моћно посредништво пречасног светога Фрање. Он иде на губилиште као каква ку-

кавица војник између два официра који га пазе и бадре. Ни за тренутак није миран, извикнуће филозоф. У толико боље. Непрекидно узнемирење у коме га држе не да му да се преда својим мислима, које би га мучиле далеко више.

Ја сам разумео тада зашто калуђери, а нарочито калуђери из просјачких редова, врше толики утицај на прост народ. Нека не замере нетрпљиви либерали, али су они у истину ослонац и утеха несрећника од њихова рођења па до смрти. Какав је то страшан кулук, на прилику, разговарати се три дана с човеком кога ће погубити! Чини ми се да, кад би мене задесила несрећа да ме обесе, не би ми било криво да имам два фрањевца да беседе са мном.

Пут којим је ишла поворка скретао је сваког часа у страну, да би се прошло кроз најшире улице. Ја сам ударио са својим вођем ближим путем, да бих још једанпут видео осуђеника при пролазу. Опазио сам да му се, за оно време што је протекло од како је изишао из затвора па док није стигао у улицу где сам га по други пут видео, стас грдно повио. Мало по мало, све се више пресамићавао; глава му је била клонула на груди, као да је држи само кожа на врату. Ипак нисам приметио на његовим цртама израз страха. Гледао је непомично у икону коју је оржао у рукама; а, кад би свратио очи на другу страну, то је чинио једино ради тога да види два фрањевца, које је изгледало да слуша с пажњом.

Требало је да сам тада отишао кући; али су ме заокупили да идем на трг, да се попнем код једног трговца, одакле ћу моћи потпуно слободно да гледам вешање с балкона, или да се склоним да га не видим ушавши унутра у стан: Ја дакле одох.

Трг није био ни из далека пун. Пиљарице и траварице нису се биле макле с места. Свуда сè лако пролазило. Вешала, над којима се уздизао арагонски грб, стајала су спроћу једне господствене маварске здраде, свиларске берзе *(la Lonja de Seda)*. Пијачно тржиште је дугачко. Куће што га оивичавају су мале, и ако с пуно спратова, и сваки ред

прозора има свој гвоздени балкон. Из далека, рекао би човек да су то велики кавези. На приличном броју тих балкона није било гледалаца.

На балкону на коме сам ја требао да заузмем место, затекох две младе девојке од шеснаест до осамнаест година, где су се удобно завалиле у столице, хладећи се не може бити угодније. Обе су биле врло лепе, и, по њиховим врло чистим хаљинама од црне свиле, по њиховим сатинским ципелама и огртачима украшеним чипкама, оценио сам да су то сигурно кћери каквог имућног трговца. У том уверењу утврдило ме је и то што су, и ако су се међу собом служиле валенцианским диалектом, разумевале и говориле тачно шпањолски.

У једном кутку пијаце подигнута је била једна капелица. Око те капеле и вешала, која нису била далеко одатле, у великом квадрату распоређени су били краљеви добровољци и убојне трупе.

Кад су војници растворили своје редове да пропусте поворку, осуђеника скидоше с његова магарца и одведоше пред олтар о коме сам вам сад говорио. Калуђери су били око њега; он је клечао, целивао је често степене олтара; не знам шта су му говорили. За то време је џелат прегледао своје уже, своје лествице, и, кад је тај преглед свршен, приђе осуђенику који је све једнако метанисао, метну му руку на раме, и рече му по обичају: „Брате, време је."

Сви калуђери, изузев једног једитог, били су га оставили, и изгледало је да је џелат добио у руке своју жртву. Водећи га ка лествицама (или боље рећи дрвеним степеницама), он је био гледао да му, са својим великим шеширом који му је стављао пред очи, скрије поглед на вешала; али осуђеник као да је покушавао да одгурне шешир главом, хтевши да покаже да је довољно храбар да гледа слободно у направу која ће му узети живот.

Подне је избијало кад се џелат стао пети уз степенице смрти, вукући за собом осуђеника, који се пео с тешком муком, јер је ишао натрашке. Степенице су широке и имају наслон само с једне

стране. Калуђер је био уз ограду, џелат и осуђеник пели су се другом страном. Калуђер је непрекидно говорио машући много рукама. Кад су стигли на врх степеница, у исто време док је џелат невероватно брзо намицао уже око осуђеникова врата, рекоше ми да га је калуђер позвао да чита „Вјерујy". Затим, јачим гласом, он викну: „Браћо моја, придружите своје молитве молитвама јадног грешника." Ја чух један сладак глас где изговори поред мене узбуђено „Амин"; окретох главу, и видех једну од мојих лепих Валенцианки чији су образи били мало руменији и која је ужурбано махала својом лепезом. Гледала је с много пажње спрам вешала. И ја управих поглед на ту страну: калуђер је силазио низ степенице, а осуђеник је висио у ваздуху: џелат му је стајао на раменима, док га је његов помоћник вукао за ноге.

P. S. Ја не знам да ли ће ми ваша родољубивост опростити моју пристрасност спрам Шпаније. Кад већ говоримо о казнама, рећи ћу вам, ако више волим шпанске смртне казне него наше, да тако исто много више волим њихове галије но оне на које ми шаљемо сваке године до хиљаду и двеста неваљалаца. Узмите у вид да ја не говорим о афричким *presidios*-има, које нисам видео. У Толеду, у Севиљи, у Гренади, у Кадиксу, ја сам видео велики број *presidiarios*-а (галијаша), који ми се нису учинили сувише несрећни. Правили су или оправљали друмове. Били су прилично рђаво одевени; али им се на лицу није видело оно црно очајање које сам приметио код наших галијаша. Јели су из великих ловаца *puchero* готово исти као и војници који су их чували, и затим су пушили своју цигару у хладу. Али што ми се нарочито допало, то је што их народ овде не одбија од себе као што ради у Француској. Разлог је томе прост: у Француској, сваки човек који је био на галијама крао је или учинио штогод још горе; у Шпанији, на против, врло честити људи, у разно доба, били су осуђивани да проведу свој век на њима због тога што нису имали мњења као

владина. И ако је број тих политичких жртава бескрајно мали, ипак је то довољно да преокрене мишљење о свима робијашима. Боље је лепо поступати с неваљалцем него се показати непажљив према коме лепо васпитаном човеку. Отуда им дају ватре да запале цигаре, зову их „пријашко", „друже". Чувари им не показују да су они људи друге багре.

Ако вам се ово писмо не чини бескрајно дуго, испричаћу вам један свој скорашњи сусрет који ће вам показати како се народ опходи са президиариосима.

Идући из Гренаде у Бајлен, ја сусретох на путу једног великог човека с алпаргатама на ногама, који је корачао крупним војничким кораком. За њим је ишла једна пудлица. Одело му је било чудног облика, и друкчије но у сељака које сам сретао. И ако сам гонио коња у кас, он ме је без муке пратио, и заподену разговор са мном. Ускоро се сасвим спријатељисмо. Мој вођ му је говорио „Господине", „Ваша Милости" (*Usted*). Разговарали су о неком господину из Гренаде, команданту президија, кога су обојица познавали. Кад је дошло време ручку, застадосмо пред једном кућом где нађосмо вина. Човек са псом извади из торбе комад усољеног бакалара и понуди ми га. Ја му рекох да споји свој ручак с мојим, и сва тројица слатко једосмо. Треба да вам признам да смо пили из истог стаклета, јер није било чаше на миљу унаоколо. Ја га запитах зашто вуче са собом на пут тако младо псето. Он ми рече да и путује једино ради тога пса, и да га његов старешина шаље у Јаен да га преда једном од његових пријатеља. Видевши га без униформе, и чувши га да говори о команданту, ја му рекох: „Ви сте дакле у гувернеровој стражи?" — „Не, ја сам президиарио." Ја сам био мало изненађен. „Како то нисте видели по његову оделу?" запита мој вођ.

У осталом, понашање тог човека, који је био један честит мазгар, није се ни најмање променило. Он је давао боцу најпре мени, као *caballero*-у; затим ју је нудио робијашу, и пио је после њега;

једном речју, он се понашао према њему са свом учтивошћу коју људи из народа у Шпанији показују једно према другом.

— А зашто сте били на галијама? запитах свога сапутника.

— Ох, господине, због зле среће. Десио сам се при неким убиствима. *(Fué por una desgracia. Me hallé en unas muertes).*

— Како то, врага?

— Ево како је то било. Био сам у гувернеровој стражи. Са двеста својих другова, спроводио сам неке президиариосе из Валенције. Успут, њихови пријатељи хтедоше да их ослободе, а у исто време се и наши заробљеници побуне. Наш капетан је био на великој муци. Ако се пусте заробљеници, он ће бити одговоран за све покоре које почине. Он се одлучи и викну нам: „Пали на заробљенике!“ Ми опалисмо, и убисмо их петнаесторицу, а после одбисмо њихове другове. То се дешавало у време оног чувеног устава. Кад су се Французи вратили и укинули га, нас стражаре изведоше пред суд, јер је међу убијеним президиариосима било више господе *(caballeros)* краљеваца које су уставобранитељи били довели ту. Наш капетан је био умро, и онда дочепаше нас за јаку. Мени ће скоро да изиђе рок; и како мој командант има вере у мене јер се добро владам, шаље ме у Јаен да предам ово писмо и овог пса команданту президија.

Мој вођ је био уз краља, а било је очевидно да је робијаш за устав; али су се они и даље не може бити боље слагали. Кад смо продужили пут, пудлица је била тако уморна да је робијаш морао да је упрти на леђа увивши је у свој капут. Разговор с тим човеком ме је огромно занимао; с друге стране, због цигара које сам му давао, и због ручка који је поделио са мном, он ми је постао тако одан да је хтео да ме прати до Бајлена.

— Пут није сигуран, говорио ми је он; ја ћу наћи пушку у Јаену код једног од својих пријатеља,

и, нек сретнемо и пет-шест разбојника, неће вам узети ни мараме.

— Али, рекох му ја, ако се не вратите у президио, може вам се десити да вам повећају рок, можда за годину дана?

— А, чудна ми чуда! А после, ви ћете ми дати уверење да сам вас пратио. У осталом, ја не бих био миран кад бих вас пустио да идете сами самцити тим путем...

Ја бих пристао да ме прати да се није завадио с мојим вођем. Ево којим поводом. Пошто је, без мало за осам шпанских миља, ишао поред наших коња, који су касали свакад кад би то пут допуштао, њему паде на ум да каже да би их стизао баш и кад би галопирали. Мој вођ му се подсмехну. Наши коњи нису били баш праве раге; пред нама се за четврт миље пружала равница, а робијаш је носио свог пса на леђима. Вођ га зачикну. Ми појурисмо, али онај врашки човек заиста је имао ноге за гувернеровог телохранитеља, и наши коњи не могоше да га престигну. Сујета њиховог газде не могаде никако да опрости президијарију увреду коју му је нанео. Он престаде да говори с њим; и, како смо били стигли у Кампило де Аренас, удеси ствар тако да робијаш, с оном уздржљивошћу у понашању која је одлика Шпањолчева, разумеде да је на досади, и склони се.

III

Мадрид, новембра 1830.

Господине!

Ево сам се вратио у Мадрид, пошто сам неколико месеци крстарио кроз Андалузију, ту класичну земљу лопова, не наишавши ни на једнога. Дође ме готово стид због тог. Ја сам се био спремио за њихов напад, не да се браним, већ да разговарам са њима и да их врло учтиво испитам о њихову начину живота. Гледајући моје одело с испалим лактовима и мој пртљажић, жао ми је што нисам

стревио ту господу. Не бих преплатио задовољство што их видим тиме што бих изгубио једну лаку торбицу.

Али, ако нисам видео лопова, у накнаду зато нисам чуо да се говори о другом чем. Суруџије, крчмари причају вам жалосне приче о убијеним путницима, о отетим женама, кад год застанемо да променимо мазге. Догађај који се прича увек се десио синоћ и на оном делу пута којим ћете ви проћи. На путника који још не познаје Шпанију, и који није имао кад да стекне узвишену немарност кастиљанску, *la flema castellana,* макар како иначе не примао све за готово, све те приче ипак остављају известан утисак. Дан се клони крају, и много брже но под нашим северњачким поднебљем; овде, сумрак траје само тренут; тада се наједном дигне, нарочито у близини планина, ветар који би без сумње у Паризу изгледао топао, али који вам се овде, кад се упореди са дневном жегом, чини хладан и непријатан. Док се увијате у свој огртач, док набијате на очи своју путну капу, ви примећујете да ваши пратиоци *(escopeteros)* избацују потпрашник из својих пушака а не мећу други. Зачуђени тим чудноватим поступком, ви му запитате за разлог, а јунаци што вас прате одговоре вам, озго с крова на коме седе, да су они не може бити храбрији али да не могу сами да одоле читавој чети лопова.

— Ако нас нападну, оставиће нас живе и читаве само ако докажемо да никако нисмо имали намеру да се бранимо.

А нашто онда товарити на врат ове људе и њихове непотребне пушке? — Ох, они су особити противу *rateros*-а, то јест противу разбојника којима то није занат и који пљачкају путнике кад се прилика укаже; ти иду увек само по двојица или тројица.

Путник се тада каје што је понео собом толико новаца. Он гледа у свој Брегсов часовник да види колико је сати, и мисли да му је то последњи пут. Био би врло срећан кад би знао да му тај часовник стоји мирно обешен на његову камину у Паризу.

Он пита *mayoral*-а (кондуктера) да ли лопови узимају и одело са путника.

— Понекад, господине. Прошлог месеца зауставили су дилижанц из Севиље крај Карлата, и сви путници су ушли у Ецију као од мајке рођени.

— Као од мајке рођени? Шта хоћете да кажете?

— Хоћу да кажем да су им разбојници били узели све хаљине и нису им чак оставили ни кошуљу.

— Врага! узвикује путник закопчавајући свој капут.

Али се мало умири, и чак се осмехне кад види какву младу Андалуску, своју сапутницу, где смирено љуби свој палац уздишући: *Исусе, Исусе!* (Познато је да се онима који пољубе палац пошто су се прекрстили не може да деси ништа рђаво).

Мрак је сасвим пао; али срећом месец изгрева сјајан на небу без облака. Из далека почиње да се назире улазак у једну страшну клисуру која је дугачка ништа мање но пола миље.

— Мајорале, је ли то то место где су већ заустављали дилижанц?

— Да, господине, и убили једног путника. — Кочијашу, наставља мајорал, не пуцај бичем, да нас не би чули.

— Ко? пита путник.

— Лопови, одговара мајорал.

— Врага, узвикује путник.

— Господине, погледајте тамо доле, на савијутку... Да то нису људи? крију се у сенку од оне велике стене.

— Да, госпођо; један, двојица, тројица, шесторица људи на коњу.

— Ах! Исусе, Исусе!.... (Госпођа се крсти и љуби палац).

— Мајорале, видите ли тамо доле?

— Видим.

— Један држи неку велику батину, или је то можда пушка?

— То је пушка.

— Мислите ли ви да су то честити људи *(buena gente)*? пита преплашено млада Андалуска.

— Ко зна! одговара мајорал слежући раменима и отромболивши усне.

— Онда нека нам Бог свима опрости! и она крије лице у прслук путнику, двоструко узбуђеном.

Кола јуре као ветар: осам снажних мазги у великом касу. Коњаници застају: ређају се сви у један ред, — то је због тога да препрече пут. — Не, размичу се; тројица стају лево, тројица десно од пута: то је због тога што хоће да опколе кола са свих страна.

— Кочијашу, зауставите мазге ако вам то они људи наређе; немојте да оспу плотуном на нас!

— Будите спокојни, господине; моје коже се тиче више но ваше.

Најзад смо тако близу да се већ разазнају велики шешири, турска седла и бели кожни тозлуци шесторице коњаника. Кад би се могле видети њихове црте, какве очи би се опазиле! какве браде! какве белеге од рана! Нема више сумње, то су лопови, јер сви имају пушке.

Први лопов дотакне се обода свога великог шешира и каже озбиљним и благим гласом: *Vayan Vds. con Dios* (пођ'те с Богом)! Тако се поздрављају међу собом путници на путу. *Vayan Vds. con Dios!* кажу и остали коњаници склањајући се учтиво у страну да пропусте кола; јер то су честити закупци који су се задржали на пијаци у Ецију, који се враћају у своје село и путују у гомили и наоружани, из великог страха од лопова о коме сам већ говорио.

После неколико таквих сусрета, брзо дође дотле да човек више нимало не верује у лопове. Тако се навикне на мало дивљачно лице сељака да би му се и прави лопови учинили само као честити земљорадници који се одавно нису обријали. Један млад Енглез с којим сам се познао у Гренади дуго је крстарио по најозлоглашенијим путевима шпанским, а никад му се ништа није десило; најзад је дошло дотле да је упорно одрицао и да постоје лопови. Једног дана њега зауставе два сумњива човека, наоружана пушкама. Он одмах помисли да су то

поднапити сељаци који хоће да се нашале и да га уплаше. Колико су му год пута они наређивали да им да новац, он је одговарао смејући се и говорећи да се не да преварити. Да би га извукао из заблуде, морао је један од правих разбојника да га лупи кундаком у главу: три месеца после још је показивао ожиљак од те ране.

Изузев неколико врло ретких случајева, шпански разбојници не злостављају никад путнике. Често се задовоље тиме да им узму новац који имају при себи, не отварајући њихове кофере, или чак и не претресајући их. Али се не треба у то поуздавати. — Један млади гизделин из Мадрида ишао је у Кадикс са два туцета дивних кошуља које је био добавио из Лондона. Разбојници га зауставе крај Каролине, и, пошто су му узели сав новац који му је био у кеси, не рачунајући прстење, ланце, љубавне успомене, којих је тако познат човек морао имати пуно, арамбаша му учтиво рече да је преко потребно да се дâ на прање рубље његове дружине, будући је она приморана да се клони настањених места. Они развију кошуље, стану им се дивити, и старешина, рекавши као Сицилианчев Хали: „Међу витезима, таква слобода је допуштена", метну их неколико у своје бисаге, затим скиде црне дроњке које је носио бар од пре шест недеља и радосно навуче најлепши батист свога заробљеника. Сви лопови учинише тако исто; тако да злосрећни путник за трен ока оста без свог рубља, и с гомилом крпа коју не би смео да такне ни врхом од штапа. Уз то је морао и да слуша шале разбојника. Арамбаша, подругујући се озбиљно, као што то Андалусци вешто умеју, рече му, пуштајући га, да неће никад заборавити малочашњу услугу, да ће похитати да му врати кошуље које му је изволео позајмити и да ће узети натраг своје, чим буде имао част да га опет види.

— Нарочито, додаде он, не заборавите да дате на прање кошуље ове господе. Узећемо их натраг кад се будете вратили у Мадрид.

Младић који ми је причао за ову крађу која му

се десила, признавао ми је да је пре опростио лоповима што су му однели кошуље но што су се онако ружно нашалили.

У више махова, шпанска влада је озбиљно приањала да очисти друмове од лопова који су, од памтивека, присвојили право да крстаре њима. Њено старање никад није могло имати одлучних последица. Једну дружину би уништили, али би одмах искрсла друга. Погдекад би који војни старешина успео силним трудом да отера све лопове из свог краја; али би их тада по суседним областима било тушта и тма.

Природа земљишта, начичканог планинама, без просечених путева, грдно отежава да се разбојници потпуно затру. У Шпанији као и у Вандеји, има велики број усамљених мајура, *aldeas*-а, удаљених за по неколико миља од сваког насеља. Кад би се поставиле посаде по свима овим мајурима, по свима малим засеоцима, лопови би се брзо натерали да се предаду суду, ако не би хтели да умру од глади; али где да се нађе довољно новца, довољно војника?

Сопственицима алдеаса је у интересу, разуме се, да не кваре пријатељство с разбојницима, чија је освета страшна. С друге стране, разбојници, рачунајући на њих за своје издржавање, штеде их, плаћају им добро прекмете који су им потребни. и покадшто чак заједно с њима деле плен. Треба још додати да се лоповски занат обично не сматра као срамотан. Красти по друмовима, на очиглед многих људи, то значи *терати опозицију*, устајати противу тиранских закона. Отуда човек који се, само с једном пушком у руци, осећа довољно смео да пркоси влади, то је јунак кога људи поштују и коме се жене диве. Нема због да је славе достојно моћи кликнути, као у старој романси:

A todos los desafio,
Pues á nadie tengo miedo!

Сваки лопов је обично најпре био кријумчар. Цариници су га ометали у његовој трговини. То је вапијућа неправда за девет десетина становништва,

да се праве сметње честиту човеку који продаје јевтиној боље цигаре но што су краљеве, који доноси женама свилу, енглеску робу и сва „рекла-казала“ с десет миља унаоколо. Ако му какав финанс убије или узме коња, крijумчар је пропао; уз то има и да се свети: и он се онда одмеће у хајдуке. — Запитате тек шта је било с оним лепим младићем који вам је пао у очи пре неколико месеци и који је био први момак у том селу.

— На жалост, одговориће каква жена, натерали су га да се одметне у гору. Није он за то крив, јадни младић! Он је био тако тих и миран! Бог га чувао!

Добре душе чине владу одговорном за све покоре које лопови почине. Она је, кажу, дозлогрдила сиротим људима који не траже ништа друго до да остану мирни и да живе од свог заната.

Образац шпанског разбојника, прототип пустахије, Робин Ход, Рок Гинар нашег времена, то је чувени Јозе Марија, назван *el Tempranito,* Раноранилац. То је човек о коме се највише говори од Мадрида до Севиље и од Севиље до Малаге. Леп, храбар, учтив колико то лопов може да буде, такав је Јозе Марија. Ако заустави дилижанц, он пружи руку госпама да сиђу и стара се да се удобно наместе у хладу, јер већину својих подвига он врши дању. Никада псовке, никада грубе речи; на против, обзири готово пуни поштовања и урођена углађеност о коју се никад не греши. Скине ли прстен с руке којој жени, рећи ће: „Ах, госпо, тако лепој руци не требају украси“. И, смичући прстен с прста, он љуби руку тако да изгледа, како каже једна Шпањолка, да пољубац има за њега више вредности по прстен. Прстен је узимао као случајно, расејано; али усне, на против, није скидао дуго. Тврдили су ми да увек оставља путницима довољно новца да дођу до најближе вароши, и да никад није одбио ником допуштење да задржи какав накит који му је био драгоцен као успомена.

Оцртали су ми Јозе Марију као високог младића

од двадесет и пет до тридесет година, лепог стаса, отворена и насмејана лика, зуба белих као бисер и очију ванредно изразитих. Обично носи рухо као мајо, врло богато. Рубље му увек блиста белином, а руке би му чиниле част каквом париском или лондонском кицошу.

Тек је пет-шест година како обилази друмове. Родитељи су мислили да га даду у свештенике, и он је проучавао богословске науке на свеучилишту у Гренади; ала га срце није много вукло томе позиву, као што ће се видети, јер се ноћу увлачио код једне девојке из добре куће... Љубав, кажу, извињује много што шта . . .; али причају о насиљу, о једном рањеном слузи . . .; ја нисам никад могао да изведем ту ствар начисто. Отац нададе велику вику, и кривична парница би почета. Јозе Марија мораде да утекне и да се склони на Гибралтар. Ту, како је остао без пара, погоди се с једним енглеским трговцем да прокријумчари велику количину забрањене робе. Један човек коме је био поверио своју намеру одаде га. Касније дознадоше којим ће путем да удари и заседоше за бусију. Све мазге које је водио бише ухваћене; али је он дигао руке од њих тек после огорчене борбе у којој је убио или обранио неколико колција. Од тог тренутка, није имао куд до да уцењује путнике.

Ванредна срећа стално га је пратила све до данас. Глава му је уцењена, опис прикачен о капије свих градова; обећано је осам хиљада реала оном ко га преда живог или мртвог[1]), ма му био саучесник. Ипак Јозе Марија продужује некажњено свој опасни занат, облећући од граница португалских до краљевине мурцијске. Дружина му није многобројна, али је састављена од људи чија је верност и одлучност одавно опробана. Једног дана, на челу десетак пробраних људи, он изврши препад у *venta de Gazin*-у на седамдесет краљевских добровољаца који су били

[1]) Кад сам био у Севиљи, нашли су једно јутро, на Тријанској капији, испод описа Јозе Марије, ове речи написане писаљком: *Пошшс горе-именованог: Јозе Марија.*

послани у потеру за њим, и све их обезоружа. После их је човек могао видети како се лагано враћају у планину, терајући пред собом две мазге натоварене са седамдесет шешана које су носили као за трофеј.

Причају чуда о његовој вештини у гађању из пушке. Јурећи на коњу у највећем трку, он погађа маслиново дебло са сто педесет корачаји. Следећа причица показаће у исти мах његову вештину и његову племенитост.

Неки капетан Кастро, официр необично храбар и вредан, који гони, кажу, лопове колико да задовољи личну освету, толико и да испуни своју војничку дужност, дознаде преко једног од својих ухода да ће Јозе Марија бити тога и тога дана у једној склонитој алдеи где има љубазницу. Кастро заказаног дана узјаше на коња, и, да не би изазвао сумњу дижући на оружје много војника, узе собом само четири копљаника. Макар колико да је пазио да прикрије свој пут, није могао избећи да Јозе Марију не извести о томе. У тренутку кад је Кастро, пошто је прошао кроз једну дубоку клисуру, улазио у долину у којој се налазила алдеа љубазнице његова непријатеља, дванаест коњаника на добрим коњима искрсоше му с бока и много ближе од њега клисури кроз коју је једино могао да се повуче. Копљаници помислише да им је дошао судњи час. Један човек који је јахао на једном дорату издвоји се у највећем трку од лоповске дружине, и заустави коња наједном на сто корачаји од Кастра. — „На Јозе Марију се не врши препад, викну он. Капетане Кастро, шта сам вам учинио да желите да ме предате суду? Могао бих да вас убијем; али срчани људи су постали ретки, и ја вам поклањам живот. Ево вам једне успомене која ће вас научити да ме се клоните. У ваш калпак."

Говорећи тако, он га узе на око и проби куршумом врх капетанова калпака. Затим окрете коња и ишчезе са својим људима.

Ево једног другог примера његове углађености. Светковала се свадба у једном мајуру у околини

Андујара. Младенци су већ били примили честитке од својих пријатеља, и званице су баш хтеле да заседну за трпезу под једном великом смоквом пред кућним вратима; сви су били орни за јело, и дах расцветаних јасмина и поморанџи пријатно се мешао са силнијим мирисом од разних јела под чијом се тежином сто угињао. Наједном искрсну један коњаник из једног шумарка украј куће. Непознати скочи хитро на земљу, поздрави госте руком, и одведе свог коња у коњушницу. Није се очекивао нико; али је у Шпанији сваки намерник добродошао на гозбу приликом какве светковине. У осталом, странац, по свом оделу, изгледало је да је неки угледан човек. Младожења се одмах издвоји да га позове на ручак.

Док су се сасвим полако питали ко ли је тај странац, бележник из Андујара, који је био на свадби, пребледе као крпа. Он покуша да се дигне са столице на којој је седео покрај младе; али су му колена клецала, и није могао да се држи на ногама. Један од гостију, за кога се одавно сумњало да се бави кријумчарењем, приђе млади:

— То је Јозе Марија, рече он; дао бих главу ако није дошао амо да учини какав белај *(para hacer una muerte)*. На бележника је киван. Али шта да се ради? Да му помогнемо да утекне? — Немогућно; Јозе Марија би га одмах стигао. — Да ухватимо разбојника? — Али његова дружина је без сумње у околини; у осталом, он носи пиштоље о пасу, а од мача се никад не одваја. — Али, господине бележниче, шта сте му то учинили?

— Бога ми, ништа, баш ништа!

Неко пришапну да је бележник рекао своме арендатору пре два месеца да би требао, ако Јозе Марија икад наврати код њега и затражи му што за пиће, да му метне зрно арсеника у вино.

Још су се световали не начињући *олу* кад се непознати појави у пратњи младожењиној. Није више било сумње, то је био Јозе Марија. Он узгред погледа бесно на бележника, који стаде да дрхти

као да га је грозница тресла; затим поздрави љупко младу, и замоли је за допуштење да игра на њеној свадби. Њој није било ни на крај памети да га одбија или да се мргоди на њ. Јозе Марија одмах узе једну столичицу од плуте, примаче је столу и седе слободно поред младе, између ње и бележника, који је сваког часа изгледао као да ће се сад онесвеснути.

Ручак поче. Јозе Марија био је пун пажње према својој сусетци. Кад су изнели стара вина, млада, узевши једну чашу монтиље (која је, по мом мишљењу, боља од ксереса), дотаче је се својим уснама, па је онда пружи разбојнику. То је пажња коју човек указује за столом особама које уважава. То се зове *una fineza*. На жалост, та навика се губи у отменом друштву, које овде као и другде гледа да се што пре отресе свих народних обичаја.

Јозе Марија узе чашу, захвали се врло топло и рече млади да је моли да га сматра као свога слугу и да ће радо учинити све што буде хтела да му нареди.

Онда млада сва задрхта и рече, нагнувши се бојажљиво на уво своме страшноме суседу:

— Учините ми једну љубав.

— Хиљаду! узвикну Јозе Марија.

— Заборавите, тако вам Бога, рђаве намере с којима сте можда дошли овамо. Обећајте ми да ћете, мени за љубав, опростити својим непријатељима, и да нећете правити никакав покор на мојој свадби.

— Бележниче, рече Јозе Марија окренувши се бележнику који је дрхтао, захвалите госпођи; да није ње, ја бих вас убио пре него што вам се свари ручак. Не бојте се више, нећу вам ништа учинити.

И, наливши му чашу вина, он додаде с пакосним осмејком:

— Де, нотаре, у моје здравље! Ово вино је добро и није отровано.

Злосрећном бележнику је било као да је прогутао стотину чиода.

— Хајд', децо! узвикну разбојник, весело! Живела млада! *(Vaya de droma!)*

И, поскочивши чило на ноге, он отрча те донесе гитар и стаде да смишља и да пева једну песмицу у част младенаца.

Једном речју, док год је трајао ручак, и за време игранке која је настала после њега, он је тако ушао у вољу свима да су женама навирале сузе на очи кад помисле да ће такав красан младић завршити можда једног дана на вешалима. Играо је, певао, сваком чинио по неку услугу. Око поноћи, једна дванаестогодишња девојчица, упола одевена у бедне дроње, приђе Јозе Марији и рече му неколико речи на циганском језику. Јозе Марија задрхта, отрча у коњушницу и ускоро се врати водећи свога доброг коња. Затим приђе млади, са уздом прометнутом кроз руку, и рече:

— Због ом, чедо моје душе *(hija de mi alma)*, никад нећу заборавити тренутке које сам крај вас провео. То су најсрећнији у мом животу од много година на овамо. Будите добри и примите ову маленкост од једног кукавца сиромаха који би желео да има мајдан да вам понуди.

У исти мах он јој пружи један леп прстен.

— Јозе Марија, узвикну млада, док буде било парче хлеба у овој кући, ваша је половина.

Разбојник стиште руку свима званицама, чак и бележнику, пољуби све жене; затим, ускочивши чило на коња, докопа се опет својих планина. Тек тада бележник одахну. По сата после стиже чета војника; али нико живи није био видео човека кога су они тражили.

Шпански народ, који зна на памет романсе о Дванаест Паладина, који опева подвиге Реноа од Монтобана, мора, самим тим, много волети јединога човека који, у тако прозаично време као што је наше, оживљује витешке врлине старих јунака. И други један разлог доприноси да увећа Јозе Маријину омиљеност код народа: он је необично дарежљиве руке. Новац му је лако зарадити, па га лако

и даје несрећницима. Никад се, кажу, сиромашак није обратио на њ а да му он није уделио обилату милостињу.

Један мазгар причао ми је да је, пошто је изгубио мазгу која му је била све имање, хтео да скочи главачке у Гвадалкивир, кад неки непознати човек предаде његовој жени једну кутију са шест златних унција. Он није сумњао да је то дар Јозе Марије, коме је био показао брод на реци једног дана кад га војничка потера умало није стигла.

Хоћу да завршим ово дуго писмо причајући једно друго доброчинство свога јунака.

Неки сироти торбар из околине Кампило де Аренас терао је у град товар сирћета. То сирће је било у мешинама, као што је тамо обичај, и носио га је један мршав магарац, сав огуљен, полу скапао од глади. На једној уској стази, један странац, који је по оделу изгледао као ловац, срете ослара; и чим виде магарца, прште у смех.

— Каква ти је то мрцина, пријане! викну он. Јесу ли сад беле покладе, да га тако водаш?

И непрестано се смејао.

— Господине, одговори тужно ослар увређен до дна срца, и ако је ружно, ово марвинче ме опет хлебом храни. Ја сам један несрећник, и немам пара да купим другог.

— Како! викну му непознати смејући се непрестано, та нагрда храни те хлебом; мă она ће да скапље за неки дан. — На узми, продужи он пружајући му једну потешку кесу; стари Херера има на продају једну лепу мазгу; иште за њу хиљаду и пет стотина реала; ево их. Купи ту мазгу још данас, одмах, и не цењкај се. Ако те сутра нађем на друму с тим страшним кљусетом, не био Јо е Марија ако вас обоје не стрмоглавим у бездан.

Ослар, оставши сам, с кесом у руци, мислио је да сања. Било је тачно хиљаду и пет стотина реала, један да фали. Он је знао колико вреди заклетва Јозе Маријина, и одмах оде код Херере, где брже-боље остави своје реале и узе једну дивну мазгу.

Те ноћи, Херера се нагло трже иза сна. Два човека били су му принели лицу мач и једно фењерче.

— Брзо паре овамо!

— Бога ми, добра моја господо, немам ни марјаша код себе.

— Лажеш; продао си јуче мазгу за хиљаду и пет стотина реала, и добио новац од тог и тог из Кампила.

Њихови докази били су тако неодољиви да он мораде одмах дати, или, ако хоћете, вратити хиљаду и пет стотина реала.

P. S. Јозе Марија је умро пре неколико година. 1833, приликом полагања заклетве младој краљици Изабели, краљ Фердинанд је издао опште помиловање, којим је и гласовити разбојник пристао да се користи. Влада му је чак одредила издржање од по два реала на дан, само да би мировао. Како та свота није била довољна за потребе једног човека који је имао много отмених порока, он је морао да прими једно место које му је понудила управа дилижанаца. Постао је *escopetero* и имао је дужност да чува кола која је сам тако често харао. Неко време све је ишло добро: његови некадањи другови бојали су га се или нису хтели да га дирају. Али, једног дана, неколико одлучнијих разбојника зауставише дилижанц из Севиље, и ако је на њему био Јозе Марија. Озго с крова, он им викну да се разиђу; и његов уплив на његове старе саучеснике био је толики да су они били готови да се повуку не учинивши никаква зла, кад њихов харамбаша, некадањи помоћник Јозе Маријин, познат под именом *Циганин (el Gitano)*, опали на њега из пушке груди у груди и уби га на месту.

PQ
2362
A57P4

Mérimée, Prosper
Pripovetke

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY